

การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท -

พระมหาบุญเรือน ปภุชโกโร (พิลาพันธ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขา ปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๔๒

ISBN 974-575-461-7

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

THE CRITICAL STUDY OF THE CONCEPT OF METTĀ
IN THERAVADĀ BUDDHIST PHILOSOPHY

Phramahā Boonrian Pabhaṅkaro (Pīlāpun)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts (Philosophy)

in

Graduate School

Mahāchulālongkornrājavidyālaya University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขา ปรัชญา

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ *สมชาย ญาณวชิโร* ประธานกรรมการ
 (พระมหาสมชาย ญาณวชิโร)
สมชาย ญาณวชิโร กรรมการ
 (พระมหาต่วน สิริธมฺโม)
ประสิทธิ์ จันรัตน์ กรรมการ
 (นายประสิทธิ์ จันรัตน์)
สมชาย ญาณวชิโร กรรมการ
 (ผศ.ดร.สมชาย ญาณวชิโร)
วีระชาติ นิมอนงค์ กรรมการ
 (ดร.วีระชาติ นิมอนงค์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาต่วน สิริธมฺโม ประธานกรรมการ
 นายประสิทธิ์ จันรัตน์ กรรมการ
 ดร. วีระชาติ นิมอนงค์ กรรมการ

(ก)

- ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ผู้วิจัย : พระมหาบุญเรือน ปภังกรโร (พิลาพันธ์)
- ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาปรัชญา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : พระมหาต่วน สิริธมฺโม ป.ธ. ๕, พ.ม., พธ.บ., B.A. (in.Ed.), M.A. (Skt.), M.A. (Phil.), Ph.D.(Phil.)
: นายประสิทธิ์ จันรัตน ป.ธ.๙, พ.ม., พธ.บ., M.A.(Phil.)
: ดร. วีรชาติ นิยมอนงค์ ป.ธ.๖, พ.ม., พธ.บ., B.Ed., M.A., M.Phil., Ph.D.
- วันสำเร็จการศึกษา : ๒๙ / มีนาคม / ๒๕๔๒

บทคัดย่อภาษาไทย

วิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า โดยมีจุดประสงค์เพื่อจะศึกษาแนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาทอันเป็นหัวข้อธรรมที่สำคัญหัวข้อหนึ่งที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งแนวความคิดเรื่องเมตตาออกเป็นบท ๆ ในแต่ละบท มีรายละเอียดที่จะศึกษา ดังนี้

- บทที่ ๑ ว่าด้วยความเป็นมาและวัตถุประสงค์
- บทที่ ๒ ว่าด้วยความหมาย และเมตตาในองค์ธรรมต่าง ๆ
- บทที่ ๓ ว่าด้วยโทษของการขาดเมตตา
- บทที่ ๔ ว่าด้วยประโยชน์และอานิสงส์ของเมตตา
- บทที่ ๕ ว่าด้วยบทสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

(๒)

ผลการวิจัยพบว่า เมตตา เป็นหลักธรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ในระดับพื้นฐาน เมตตาเป็นหลักธรรมในอันที่จะให้คนทั้งหลายเอื้อเพื่อซึ่งกันและกัน ไม่ทำลาย ไม่เบียดเบียนกัน ยังคนทั้งหลายให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นแก่ชาวโลก

ในระดับกลาง เมตตาเป็นคุณธรรมที่ช่วยพัฒนาจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ ลดกิเลส ลดปัญหา ขจัดความทุกข์ให้เบาบาง มีความเห็นแก่ตัวน้อยลง ยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและสังคมส่วนรวม

ในระดับสูง เมตตาเป็นคุณธรรมที่ยังบุคคลให้หมดตัวตน หมดกิเลส หมดปัญหา ไม่มีอาสวะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในจิตใจ เป็นเมตตาที่สะอาดบริสุทธิ์ไม่มีผู้ให้และผู้รับ หมายถึงการบรรลุพระนิพพาน เป็นเมตตาของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย

เมตตานั้น เกิดขึ้นได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ เมตตาที่มีกิเลสครอบงำ หรือเมตตาที่ปราศจากปัญญา ย่อมเป็นสาเหตุให้เกิดโทษได้ ถ้าบุคคลเจริญเมตตาอย่างต่อเนื่องก็ย่อมได้รับอานิสงส์หรือคุณประโยชน์หาประมาณมิได้

บุคคลย่อมได้รับอานิสงส์หรือคุณประโยชน์จากการเจริญเมตตา ๒ ลักษณะ คือ

(๑) ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ บุคคลย่อมได้รับอานิสงส์หรือคุณประโยชน์ทางด้านจิตใจเป็นสำคัญ คือถ้าบุคคลมีจิตใจเต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตาแล้ว กิจที่กระทำและคำที่พูดก็ย่อมประกอบไปด้วยเมตตา

(๒) หลังจากตายไปแล้ว บุคคลย่อมได้รับอานิสงส์ของการเจริญเมตตาในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งติดตามไปในชาติต่อไปเหมือนเงาตามตัว เช่น ไปเกิดในพรหมโลก เป็นต้น

(ค)

Thesis Title : The Critical Study of the Concept of Mettā in Theravāda Buddhist Philosophy

Researcher : Pramahā Boonrian Pabhaṅkaro (Pīlāpan)

Degree : Master of Art (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee : Phramahā Tuan Siridhammo, PāliV, Dip.in. Ed. B.A. (Bud.), B.A.(in.Ed.), M.A . (Sk.t.), (Phil.), Ph.D. (Phil.).

: Mr.Prasit chanratanā, Pāli IX, Dip.In Ed., B.A.,M.A..(Phil.).

: Dr.Veerachārt Nimanong, Pāli Vi.,Dip. In Ed., B.A.(Bud.),B.Ed., M.A., M.Phil.,Ph.D.

Date Of Graduation : 29 / March / 1999

ABSTRACT

In this Thesis an attempt is made to investigate the Concept of Mettā as the basic principle of Theravāda Buddhist Ethics. The Concept of the Mettā is classified into many chapters. In each Chapter contains the details as follows :

Chapter I : To discuss about the background and Purpose of Mettā.

Chapter II : To discuss about the meaning of Mettā and the characteristics of Mettā in the scriptures.

Chapter III : To discuss about the demerits of lacking Mettā.

Chapter IV : To discuss about the advantages and the merits of Mettā.

Chapter V : To discuss about the summary, conclusion of the research and the comment.

This result of the research shows that- Mettā is the essential principle in Buddhism in 3 levels as follows :

In the base level : Mettā is the Principle which makes ones to be generous , no injury to each other, to stay together happily and to make peace for the world.

In the middle level : Mettā can purify one's mind, subside the passion, problems, or suffering and selfishness and Mettā bring the advantages to oneself and society .

In the high level : It is Mettā without substance, passion and problems. which is a refusal of one's mind, a pure and immaculate Mettā no giver and no recipient that is the attainment of the Lord Buddha and his disciples who has Mettā .

Mettā was made within three ways, namely, Phisical, Verbal, and Mental. Mettā which was wrapped by the passions or Mettā without intelligence is the causes of the demerits. If Mettā was continuously cultivated , we will get the merits and the advantages .

Mettā gives two results to the life of cultivators, as follow :

(1) The result in his life : we will get the merits and advantages that are mental results if our mind is full of Mettā , the actions and the words will consist of Mettā.

(2) The result after passing away : we will get the results of Mettā in many manners, which are followers of us like our shadow such as, we might be born in the world of angels (heaven) etc.

(ง)

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์ ช่วยเหลือให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาในด้านเอกสารข้อมูล แ่งคิด ตลอดถึงการให้กำลังใจในการทำวิจัยในครั้งนี้ จากพระเถรานุเถระ และบุคคลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ขอขอบพระคุณอาจารย์ดร.พระมหาต่วน สิริธมฺโม ขอเจริญพรขอบคุณอาจารย์ประสิทธิ์ จันรัตน และอาจารย์ดร.วีระชาติ นิมอนงค์ เป็นอย่างสูงที่คอยให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา และตรวจสอบแก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์นี้ด้วยดีตลอดมา

ขอขอบคุณ คณาจารย์บัณฑิตวิทยาลัย พระครูใบฎีกาสนั่น ทयरฺกฺโข เจ้าหน้าที่ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย เจ้าหน้าที่กองชำระพระไตรปิฎกของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติที่อำนวยความสะดวกในด้านเอกสารข้อมูลในการทำวิจัยครั้งนี้ ตลอดถึงพระครูศรีพัฒน์คุณ เจ้าอาวาสวัดนาคปรกที่ ให้พำนักอาศัย

ขอเจริญพรขอบคุณ เจ้าหน้าที่และกรรมการมูลนิธิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มอบทุนวิจัย จำนวน ๒,๕๐๐ บาท เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๑

ขอขอบพระคุณ ท่านอาจารย์พระมหาปรม โสภาโส ประธานรุ่นที่ ๗ ตลอดถึงบุคคลที่ไม่สามารถระบุนามให้หมดได้ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนช่วยเหลือในการทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ผู้วิจัยขอขอบคุณดีทั้งหลายที่เกิดจากการทำวิทยานิพนธ์ น้อมบูชาพระคุณพระรัตนตรัย บิดามารดา พระอุปัชฌาย์อาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ ตลอดถึงผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

พระมหาบุญเรือน ปภังกร (พิลาพันธ์)

๒๙ มีนาคม ๒๕๔๒

(๑)

บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ค)
กิตติกรรมประกาศ	(ง)
สารบัญ	(จ)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(ช)

บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๒
๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๒
๑.๕ ทบทวนเอกสาร และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖

บทที่ ๒ ความหมายและลักษณะเกี่ยวกับเมตตาในองค์ธรรมต่าง ๆ	๗
๒.๑ ความหมายของคำว่า เมตตา	๗
๒.๑.๑ ลักษณะของเมตตา	๙
๒.๑.๒ ปฏิบัตินิยามของเมตตา	๑๐

๒.๒ เมตตาในองค์ธรรมต่าง ๆ	๑๒
๒.๒.๑ เมตตาในพรหมวิหาร	๑๒
๒.๒.๒ เมตตาในอัปมัญญา	๑๖
๒.๒.๓ เมตตาในเบญจธรรม	๑๘
๒.๒.๔ เมตตาในอารักขกัมมัฏฐาน	๒๓
๒.๒.๕ เมตตาในสาราณียธรรม	๒๕
๒.๒.๖ เมตตาในทสวารมี	๒๗
๒.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างเมตตากับหัวข้อธรรมอื่น ๆ	๓๖
๒.๓.๑ เมตตากับฉันทะ	๓๖
๒.๓.๒ เมตตากับสติเนหะ	๓๘
๒.๓.๓ เมตตากับกรุณา	๔๐
๒.๔ วิธีการแผ่เมตตา	๔๔
๒.๔.๑ อโนริโสผรณา	๔๔
๒.๔.๒ โอริโสผรณา	๔๕
๒.๔.๓ ทิสสาผรณา	๔๖
๒.๕ คำแผ่เมตตา	๔๘
๒.๕.๑ คำแผ่เมตตาให้แก่ตนเอง	๔๘
๒.๕.๒ คำแผ่เมตตาให้แก่ผู้อื่น	๔๙
บทที่ ๓ โทษของการขาดเมตตา	๕๓
๓.๑ โทษที่เกิดขึ้นแก่ตนเองและสังคม	๕๓
๓.๒ โทษของการขาดเมตตาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	๕๔
๓.๓ โทษที่ปรากฏในปัจจุบัน	๘๕

(ท)

บทที่ ๔ วิเคราะห์คุณค่าและประโยชน์ของเมตตา	๑๐๐
๔.๑ เมตตาเป็นคุณค่าทางจริยธรรม	๑๐๐
๔.๑.๑ เมตตาเป็นเครื่องดับโทสะ	๑๐๔
๔.๑.๒ เมตตาธรรมค้ำจุนโลก	๑๐๗
๔.๒ ประโยชน์ของเมตตา	๑๑๐
๔.๒.๑ ประโยชน์ระดับพื้นฐาน	๑๑๓
๔.๒.๒ ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน	๑๑๕
๔.๒.๓ ประโยชน์ต่อตนเองและสังคม	๑๒๒
๔.๒.๔ ประโยชน์ในระดับสูงสุด	๑๒๕
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๑๒๙
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๒๙
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๓๑
บรรณานุกรม	๑๓๓
ภาคผนวก	๑๔๐
ภาคผนวก ก	๑๔๑
ภาคผนวก ข	๑๔๖
ภาคผนวก ค	๑๔๘
ประวัติผู้วิจัย	๑๕๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

บัญชีคำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก อรรถกถาและฎีกา

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษร
ไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณ์ ๒๕๐๐ เรียงตามเล่ม ในภาษาบาลี ดังนี้

วินย.	= วินยปิฎกปาติ
ที.สี.	= ที่สมณิกาย สีลขุณฑกวรรคปาติ
ที.ม.	= ที่สมณิกาย มหาวคฺคปาติ
ที.ปา	= ที่สมณิกาย ปาฎิกวรรคปาติ
ม.มู.	= มชฺฌิมนิกาย มุลปณฺณาสปาติ
ม.ม.	= มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสปาติ
ม.อุ.	= มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสกปาติ
ลั.ส.	= ลัษฺยตฺตนิกาย สคฺคาถวรรคปาติ
ลั.นิ.	= ลัษฺยตฺตนิกาย นิทานวรรคปาติ
องฺ.เอกก.	= องฺคฺตฺตฺตฺตนิกาย เอกกนิปาตปาติ
องฺ.ติก.	= องฺคฺตฺตฺตฺตนิกาย ติกนิปาตปาติ
องฺ.จตุกก.	= องฺคฺตฺตฺตฺตนิกาย จตุกกนิปาตปาติ
องฺ.ปญจก.	= องฺคฺตฺตฺตฺตนิกาย ปญจกนิปาตปาติ
องฺ.ฉกก.	= องฺคฺตฺตฺตฺตนิกาย ฉกกนิปาตปาติ
องฺ.สตตก.	= องฺคฺตฺตฺตฺตนิกาย สตตกนิปาตปาติ

(ณ)

อง.อฏฺจก.	= องคฺตุตฺรนิกาย อฏฺจกนิปาตปาติ
อง.นวก.	= องคฺตุตฺรนิกาย นวกนิปาตปาติ
อง.ทสก.	= องคฺตุตฺรนิกาย ทสกนิปาตปาติ
อง.เอกาทส.	= องคฺตุตฺรนิกาย เอกาทสนิปาตปาติ
ขุ.ข.	= ขุทฺทกนิกาย ขุทฺทกปาจปาติ
ขุ.ธ.	= ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปทปาติ
ขุ.อุ.	= ขุทฺทกนิกาย อุทานปาติ
ขุ.อิติ.	= ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตกปาติ
ขุ.สุ.	= ขุทฺทกนิกาย สุตฺตนิปาตปาติ
ขุ.วิ.	= ขุทฺทกนิกาย วิมานวตฺตปาติ
ขุ.ชา.	= ขุทฺทกนิกาย ชาตกปาติ
ขุ.จุ.	= ขุทฺทกนิกาย จุฬินิเทศปาติ
ขุ.ปฏฺิ.	= ขุทฺทกนิกาย ปฏฺิสมฺภิทามคฺคปาติ
ขุ.อป.	= ขุทฺทกนิกาย อปทานปาติ
ขุ.พฺุทฺธ.	= ขุทฺทกนิกาย พฺุทฺธวํสปาติ
ขุ.จฺริยา.	= ขุทฺทกนิกาย จฺริยาปิฎกปาติ
อภิ.สงฺ.	= อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงฺคณฺีปาติ
อภิ.วิ.	= อภิธมฺมปิฎก วิงฺคปาติ
อภิ.ก.	= อภิธมฺมปิฎก กถาวตฺตปาติ
อง.อ.	= องคฺตุตฺรนิกาย อฏฺจกถา (มโนรถปฺุรณฺี)
ธ.อ.	= ธมฺมปทฏฺจกถา
ชา.อ.	= ชาตกอฏฺจกถา
มงฺคล.	= มงฺคลตฺตที่ปนี
วิสุทฺธิ.	= วิสุทฺธิมคฺค

(ญ)

การใช้หมายเลข

การใช้หมายเลขในพระไตรปิฎกจะแจ้ง เล่ม/ชื่อ/หน้า ตามลำดับตัวอย่าง เช่น ขุ.ขุ. ๒๕/๒๕/๒๐๒ หมายถึง ขุททกนิกาย ขุททกปาฐปาติ เล่มที่ ๒๕ ชื่อ ๒๕ หน้า ๒๐๒ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

การใช้หมายเลข จากคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะแจ้ง เล่ม/ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง เช่น เถร.อฎ. ๑/๔๕/๕๓๗ หมายถึง ขุททกนิกาย ปรมตฺถทีปนี เถรคาถาอฎุจกถา เล่มที่ ๑ ชื่อ ๔๕ หน้า ๕๓๗ และพระธรรมบท อรรถกถา ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะแจ้ง เล่ม/หน้า ตัวอย่าง เช่น ธ.อ. ๓/๓๓ หมายถึง ธรรมปทอฎุจกถา เล่ม ๓ หน้า ๓๓.

การใช้หมายเลข จากคัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะระบุชื่อคัมภีร์ ตามด้วย เล่ม/ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง เช่น วิสุทธิ. ๑/๓๙/๑๒๓. หมายถึง วิสุทธิมคฺคปกรณ์ ปจโม ภาค ชื่อ ๓๙ หน้า ๑๒๓ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คำสอนเรื่อง "เมตตา" เป็นคำสอนที่เกี่ยวกับหัวข้อธรรมสำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา เพราะถ้าหากไม่มีการสอนเรื่องเมตตาแล้ว มวลมนุษย์ในโลกนี้ก็จะเป็นตบะเบียดเบียนทำลายซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตาม บุคคลบางส่วนของสังคมยังไม่เข้าใจในหลักธรรมเรื่องเมตตาเท่าที่ควร ทั้งไม่สนใจที่จะฝึกฝนอบรมตนหรือนำเอาคุณธรรมเรื่องเมตตาไปใช้ให้เกิดประโยชน์สุขในชีวิตประจำวันอีกด้วย กล่าวคือบุคคลเหล่านั้นยังมีการเบียดเบียน เช่นฆ่า ทำลายล้างโดยขาดเมตตาธรรม และไม่รู้สึกรังเกี้ยวกลัวต่อผลของความชั่วที่ตนได้กระทำลงไปแม้แต่น้อย

คำสอนเรื่องเมตตานั้น ถือว่าเป็นหลักคำสอนซึ่งเป็นบ่อเกิดของคุณธรรมอื่นๆอีกมาก ถ้าหากบุคคลทั้งหลายมีคุณธรรมข้อนี้แล้ว ก็จะทำให้เขาเหล่านั้นมีความตระหนักในอันที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ปัญหาเกี่ยวกับหลักคำสอนเรื่องเมตตาหรือเรื่องความรักนั้นมีบุคคลบางคนเข้าใจผิดว่าการที่พระพุทธศาสนาสอนให้พิจารณาโทษของกามารมณ์เป็นการปฏิเสธความรัก บั่นทอนความสนุกสนานของสามีภรรยา ทำให้เกิดความสงสัยว่าเมตตาที่แท้จริงนั้นคืออะไร บุคคลบางคนมีเมตตาต่อตนเอง แต่ไม่มีเมตตา หรือปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น คอยขัดขวางหรือทำลายบุคคลอื่น ทำให้เขาผิดหวัง เมื่อไม่สมหวังก็จะทำให้เขาโกรธ มีปากเสียง ก่อการทะเลาะวิวาทกัน ผลสุดท้ายก็ฆ่าฟันกันเอง เช่น ลูกฆ่าพ่อแม่ ลูกจ้างฆ่านายจ้าง ภรรยาฆ่าสามี

ปัญหาหรือความสงสัยต่าง ๆ เหล่านี้ถูกเก็บสะสมไว้ในความรู้สึกของมนุษยชาติทุกยุคทุกสมัยที่สำคัญ คือ ยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคเศรษฐกิจฝืดเคือง

ประชากรเพิ่มมากขึ้น บุคคลส่วนมากขาดเมตตาเอื้ออาทรต่อกันแทนที่จะมีความ
สามัคคี และอยู่กันอย่างมีความสุข คำสอนในพระพุทธศาสนามีคำตอบให้เขาเหล่านั้น
อย่างไร ปัญหานี้ยังไม่มีคำตอบ ยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่อง
เมตตาอย่างเป็นระบบ

ฉะนั้น วิทยานิพนธ์นี้ จะศึกษาเรื่องนี้ให้เป็นระบบเพื่อเป็นบรรทัดฐาน
แห่งคำตอบตามพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาเมตตาในพระคัมภีร์ของพุทธปรัชญาเถรวาท
๒. เพื่อต้องการศึกษาให้ทราบถึงผลดีของการมีเมตตา และผลเสียของการ
ขาดเมตตา
๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับคุณค่าของเมตตาในฐานะจริยศาสตร์ และ
ในฐานะเป็นพื้นฐานในการอธิบายหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. เมตตาที่แท้จริงในพระพุทธศาสนาเถรวาท คืออะไร
๒. ความมีเมตตา และความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับเมตตาของ
พุทธศาสนิกชนเป็นอย่างไร
๓. เมตตาธรรมทำให้คนมีความสุขจริงหรือไม่

๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

พระพุทธศาสนา หมายถึง ระบบความคิด และหลักปฏิบัติที่มีอิทธิพล
ต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธ

เถรวาท หมายถึง นิกายของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ได้แก่ พระ
พุทธศาสนาที่มีการนับถือ แพร่หลายในประเทศอินเดีย
ศรีลังกา ไทย พม่า กัมพูชา และลาว

จริยธรรม หมายถึง แนวทางปฏิบัติตนเพื่อเป็นคนดี เพื่อประโยชน์สุข
ของตนเองและส่วนรวม ซึ่งมีรากฐานอันเป็น สาระดีละ
ล้าคัมภีร์มาจากหลักคำสอนของศาสนา ปรัชญาและขนบ
ธรรมเนียมประเพณี

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจะกล่าวถึงเรื่องเมตตาไว้มาก
มายหลายแห่ง แต่การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องเมตตาโดยตรง เพื่อใช้เป็นพื้นฐาน
ในการอธิบายหัวข้อธรรมอื่น ๆ เกือบจะไม่ปรากฏให้เห็น ส่วนใหญ่จะกล่าวไว้เพียงเล็ก
น้อยก็จะผ่านไปอธิบายหลักธรรมอื่น ๆ ในที่นี้จะเสนอผลงานที่เกี่ยวข้องกับแนวความ
คิดเรื่องเมตตาตามทรรศนะของนักปราชญ์ไทยพอเป็นอุทาหรณ์โดยสังเขป ดังต่อไปนี้

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน, ป.๓.๙)
ทรงเรียบเรียงหนังสือชุด "รวมธรรมะ" ตอนที่ว่าด้วยเรื่องเมตตาในพรหมวิหาร ๔ มี
ความตอนหนึ่งมีว่า

"เมตตา คือ ภาวะจิตที่มีเอื้อโยไมตรีจิตมิตรใจคิดเกื้อกูลด้วยสุขประโยชน์
ปราศจากอาฆาต พยาบาท ซึ่งเครียดโกรธแค้นแสดงออกทางสีหน้าและสายตาที่สงบ
แช่มชื่นมองสายตาด้านแสดงถึงใจที่เอิบอาบด้วยความปรารถนาดีให้มีความสุข
ปราศจากความมุ่งร้าย ที่เป็นเวรภัยทั้งปวง เมตตาไม่เพียงมีขอบเขต ไม่เพียงมีระยะเวลา
ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะเช่นไร ณ ที่แห่งใดในกาลเวลาไหน เมตตาพึงมีได้อย่างเต็มเปี่ยม
โดยปราศจากอุปสรรค เพราะเมตตาไม่จำเป็นต้องอาศัยทรัพย์สินสิ่งของ เมตตาเป็นเรื่อง

ของจิตใจโดยบริสุทธิ์แท้ เมื่อมีจิตใจที่มีความเมตตาด้วยกันทุกคน และก็มีเมตตาอย่างยิ่งด้วยกันทุกคน เพราะไม่เป็นการต้องลงทุนลงแรงอย่างไรเลย เพียงแต่น้อมใจให้ละมุนไมใจแข็งใจดำแม้เมื่อเห็นอยู่ว่าเขาเป็นทุกข์ เพียงแต่น้อมใจลงปรารถนาให้เขาเป็นสุขโดยทั่วกันเท่านั้นเองก็เป็นการแสดงเมตตาแล้ว”^๑

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้คำนิยามความหมาย หรือให้อรรถาธิบายเกี่ยวกับเมตตา หรือความรัก โดยแบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ ความรักที่เป็นเมตตา กับความรักที่เป็นอกุศล ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

“ความรักที่เป็นเมตตานั้น มีลักษณะของความปรารถนาดี อยากรู้ให้ผู้อื่นมีความสุข และประสบแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ซึ่งแตกต่างจากรักที่เป็นอกุศลที่เรียกว่า “สินะ” หรือสเนหาซึ่งเป็นไวพจน์ของตัณหา ความรักที่เป็นอกุศลเป็นความรักที่เกิดจากตัณหา มีความมุ่งหมายจะแสวงเวทนา (ความรู้สึก) และเกี่ยวกับการปกป้องรักษาตนเอง”^๒ จากทรรศนะของพระธรรมปิฎก ดังกล่าวมา แสดงให้เห็นว่า ความรักคือเมตตา หมายถึง ความรู้สึกในด้านกุศล เพราะทำให้จิตไม่คับแคบ มีลักษณะเปิดกว้าง แจ่มใส เบิกบาน ไม่เจือปนด้วยสิ่งที่เป็นอามิส ดังนั้น ถ้าความรู้สึกเช่นนี้เกิดขึ้นแล้วสามารถชักนำ หรือเป็นแรงจูงใจให้บุคคลกระทำการใด ๆ การกระทำนั้นถือได้ว่ามีคุณค่าทางจริยธรรม

พันเอกปิ่น มุกทุกันต์ ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับเมตตาไว้ในหนังสือ “บันทึกธรรม” ว่า

“เมตตา แปลว่า ความรักใคร่มีอยู่ ๒ ประเภท คือรักด้วยอำนาจความกำหนัด เช่น ความรักระหว่างเพศ เป็นพวกราคะตัณหาไม่ใช่ลักษณะของเมตตา

^๑ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, (เจริญ สุวฑฺฒโน). รวมธรรมะ. (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๓.

^๒ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. (กรุงเทพมหานคร : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๐๗.

ความรักที่เรียกว่า เมตตา ในที่นี้หมายถึงความหวังดี คือปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข เช่น มารดา รักบุตร มิตรสหายรักกัน เป็นต้น ความรักที่เป็นราคะตัณหานั้นเป็นกิเลส... ส่วนความรักที่เรียกว่าเมตตานี้พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บำเพ็ญทั้งฆราวาสทั้งบรรพชิต..." ^๓

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับเมตตาไว้ในหนังสือ ศาสนาสากล เล่มที่ ๓ ว่า

“เมตตากับกรุณาไม่เหมือนกัน เมตตา หมายถึงความปรารถนาที่จะให้โลกอยู่เป็นสุข ให้คนและสัตว์ทั้งหลายได้รับความสุขด้วยกัน ทางพระพุทธศาสนาถือว่าเมตตาเป็นธรรมที่สำคัญมาก พระพุทธเจ้าทรงสอนให้แผ่เมตตาจิตจนกระทั่งศัตรู ทรงสอนให้แผ่เมตตาจิตแก่ผู้แพ้ (ชโย โหตุ ปราชิต) แต่ไม่ได้หมายถึงความคิดที่จะช่วยเหลือ ส่วนกรุณาสูงขึ้นไปกว่าเมตตา คือมีความคิดที่จะช่วยเหลือด้วย ฉะนั้น ท่านจึงอธิบายเมตตาว่า ปรารถนาให้เป็นสุข และอธิบายกรุณาว่าคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์” ^๔

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารแบบวิเคราะห์ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

๑. รวบรวมข้อมูลในส่วนที่ว่าด้วยเมตตาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และหนังสืออื่น ๆ
๒. ศึกษาวิเคราะห์ อธิบายความ และแสดงเหตุผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากที่สุด

^๓ พันเอก ปิ่น มุทุกันต์. บันทึกธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๐๔.

^๔ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ. ศาสนาสากล เล่ม ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : ลูก ส. ธรรมภักดี, ๒๕๑๔), หน้า ๑๙๖.

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท
๒. ทำให้ทราบประโยชน์ของเมตตา และสิ่งที่จะเกิดขึ้นเมื่อขาดเมตตา
๓. ทำให้สามารถใช้แนวคิดเรื่องเมตตา เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเมตตากับหลักคำสอนอื่น ๆ ในพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

ความหมายและลักษณะเกี่ยวกับเมตตาในองค์ธรรมต่าง ๆ

๒.๑ ความหมายของคำว่า เมตตา

“เมตตา” เป็นคำภาษาบาลี แปลว่า ความรัก แยกศัพท์ได้ดังนี้ “มิท ธาตุ ใช้ในความหมายว่า สีนห (ความรัก) ลง ต ปัจจัยในรูปอิติลึงค์ เป็น อา”^๑

มีอรรถวิเคราะห์ว่า “เมชชตีติ เมตฺตา สินฺยฺหตีติ อตุโธ ธรรมชาติไคย่มรัก หมายความว่า มีเยื่อใย เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น จึงชื่อว่าเมตตา (แปลว่า ธรรมชาติผู้รัก)”^๒ อีกอย่างหนึ่ง คำว่า เมตตา มีอรรถวิเคราะห์ว่า “มิตฺเต วา ภาว, มิตฺตสฺส วา เอสา ปวตฺตตีติปิ เมตฺตา ธรรมชาตินั้นมีอยู่ในมิตร หรือว่า ย่อมเป็นไป แก่มิตร เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า เมตตา ”^๓

คำว่า เมตตา อีกความหมายหนึ่งท่านใช้ว่า มิตร ซึ่งแปลว่า ความเป็นมิตร ได้แก่ ความผูกมิตร กล่าวโดยทั่ว ๆ ไป ชนผู้รักใคร่กันสนิท คนผู้มีเมตตาต่อกัน และสหายผู้สนิทกัน ชื่อว่ามิตร ดังพุทธภาษิต เช่นว่า “มาตา มิตฺตํ สเก ฆเร มารดา ชื่อว่า เป็นมิตรในเรือนของตน”^๔ “อริยมิตฺตกโร สียา บุคคลสมควรทำอารยชน ให้เป็นมิตร”^๕ และ “สหาโย อตฺถชาตสฺส โหติ มิตฺตํ ปุนปฺปุนํ สหาย เป็นมิตรของผู้มีความต้องการเนื่อง ๆ”^๖

^๑ บาลี อภิธานปุปฺตีปิกา พร้อมทั้งสังฺข. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๕), หน้า ๗๒๔.

^๒ วิสุทฺธิ. ๑/๒๖๒/๓๔๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

^๓ วิสุทฺธิ. ๑/๒๖๒/๓๔๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

^๔ ลี.ล. ๑๕/๕๓/๕๑. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^๕ อ.จ.ต.ก. ๒๑/๓๑/๓๗. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^๖ ลี.ล. ๑๕/๕๓/๕๑. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

จากข้อความดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่า เมตตาที่แปลว่าความรักนี้สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประการคือ "รักเทียบกับรักแท้"^๔

รักเทียบ คือ ความรักระหว่างเพศ มีจุดเด่นอยู่ที่ความชื่นชมจิตใจ หรือความต้องการในรูป เสียง กลิ่น รส และโณภวัตรพิภพ หรือสัมผัสกายคนที่ตนรัก เป็นความรักของปุถุชนที่อยากเอาบุคคลอื่นมาบำเรอความสุขของตน เป็นความรักที่มีจุดบกพร่อง และจะเกิดผลเสียตามมา

จะเห็นได้ว่า ความรักเทียบมีลักษณะจำเพาะเจาะจง โดยมีบุคคลที่ชอบใจถูกใจเป็นเป้าหมาย เป็นความยึดติดผูกพันเฉพาะตัวเป็นสาเหตุให้เกิดความหึงหวง มีการยึดมั่นถือมั่น เป็นความรักที่ต้องการเอาคนอื่นมาทำให้เรามีความสุข เป็นความรักที่ต้องการครอบครองถือเอาเป็นเจ้าของ ความรักประเภทนี้เป็นความรักที่เจือด้วยราคะ จัดเป็นรักเทียบ ซึ่งเป็นความรักที่จะต้องพัฒนาไปสู่ความรักประเภทที่ ๒ คือความรักแท้ อันได้แก่ เมตตาหมายถึงความเอื้ออาทรปรารภณาให้ผู้อื่นเป็นสุขนั่นเอง

ความรักแท้ ได้แก่ "ความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข เป็นความหมายที่สำคัญของคำว่า ความรัก และความรักประเภทนี้ มีชื่อพิเศษเรียกว่าเมตตา หรือความรักต้องการให้ผู้อื่นเป็นสุข"^๕ ความรักแท้ เป็นความปรารถนาดี ต้องการให้ผู้ที่เรารักมีความสุข และอยากทำทุกอย่างให้เขามีความสุข เวลารักใคร่ลองถามตนเองว่า เราต้องการความสุขเพื่อตัวเรา หรือเราอยากให้เขามีความสุข ถ้าเป็นความรักแท้ก็ต้องอยากให้คนอื่นมีความสุข การที่จะทำให้คนอื่นมีความสุขนั้น คือการให้ ซึ่งถือว่าเป็นการปฏิบัติที่ชัดเจนในอันที่จะทำให้คนอื่นมีความสุข

ฉะนั้น ผู้ที่มีความรักแท้ จึงมีความสุขอย่างแท้จริง ทั้งสามารถยังบุคคลอื่นให้มีความสุขอีกด้วย "ความรักแท้ที่ต้องการให้คนอื่นเป็นสุข จะเห็นได้ง่าย ๆ เหมือนความรักของพ่อแม่ พ่อแม่รักลูก คืออยากให้ลูกเป็นสุข ถ้าเราอยากให้ลูกเป็นสุข เราก็ต้องพยายามทำทุกอย่าง เพื่อให้ลูกเป็นสุข เพื่อจะได้เห็นลูกมีความสุขพอเห็น

^๔ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). ความรักจากวาเลนไทน์ สู่วิถีความเป็นไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๙ - ๑๐.

^๕ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). ความสุขที่สมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓.

ลูกมีความสุข พ่อแม่ก็มีความสุขด้วย”^{๙๙} ความรักความปรารถนาดีของพ่อแม่ ที่กล่าวมานี้จะเป็นความรักบริสุทธิ์ได้ ก็ต่อเมื่อความรัก และความปรารถนาดีนั้นไม่มีเงื่อนไข โดยไม่ใช้ชีวิตร่างกายของลูกเพื่อสนองความต้องการของตนเอง จึงจะนับว่าเป็นความรักแท้ และเป็นคุณธรรม คือเมตตา ของพ่อแม่

สรุปว่า เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดี ความเป็นมิตร ความผูกมิตร ความเป็นผู้รักใคร่สนิทกัน ความอนุเคราะห์ ตลอดจนความไม่พยายามปกป้องร้ายซึ่งกันและกัน แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือความรักแท้กับความรักเทียม

ความรักแท้ เป็นความรักที่บริสุทธิ์ไม่เจือด้วยตัณหาหรือราคะ เป็นความรักที่ต้องการให้โดยไม่มีเงื่อนไข เป็นความรักที่ประกอบด้วยปัญญา ไม่มีความต้องการเป็นความรักที่ไม่แปรผันไปตามสถานการณ์

ส่วนความรักเทียม คือความรักที่ไม่บริสุทธิ์เจือด้วยตัณหาราคะ เป็นความรักที่เกิดจากอารมณ์ความต้องการ มีเงื่อนไข ผันแปรเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ เป็นความรักที่มีจุดบกพร่องที่จะต้องพัฒนาไปสู่ความรักแท้

๒.๑.๑ ลักษณะของเมตตา

ในคัมภีร์วิมุตติมรรค ได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับลักษณะของเมตตาว่า “การทำความปรารถนาดีให้เกิดขึ้น เป็นลักษณะของเมตตา”^{๑๐๐} และในปกรณ์วิเสส วิสุทธิมรรค ก็ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “เมตตา มีความเป็นไปโดยอาการคิดเกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลายเป็นลักษณะ”^{๑๐๑}

^{๙๙} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). ความสุขที่สมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓ .

^{๑๐๐} พระอุปติสสเถร. รจนา. คณาจารย์จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แปลจากฉบับภาษาอังกฤษ. วิมุตติมรรค. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗๒.

^{๑๐๑} นิตาการปาวตติลภขณา เมตตานิตุปลัหารรสา (วิสุทธิ. ๑/๒๖๓/๓๔๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙).

จากข้อความที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เมตตา หมายถึงความปรารถนาดี ความมีเยื่อใย ปรารถนาให้ผู้อื่นตลอดถึงสรรพสัตว์ประสบความสุข ปราศจากเวรภัย ปราศจากทุกข์โศก ไม่มีอคติ ไม่ทำลายล้าง ไม่จองเวรซึ่งกันและกัน เป็นลักษณะที่เต็มเปี่ยมด้วยไมตรี มุ่งความสุขความเจริญ เสมอเหมือนกันหมด เมตตา มีลักษณะ ที่เป็นนามธรรม และบุคคลสามารถกระทำให้ปรากฏผลเป็นรูปธรรมได้ ด้วยพฤติกรรมทางกาย และวาจาที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความรัก และความปรารถนาดีโดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ

๒.๑.๒ ปฏิบัติของเมตตา

คำว่า ปฏิบัติ คือสิ่งที่ตรงกันข้าม หรือสิ่งที่ปัดค้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องกำจัด เมตตาเป็นธรรมฝ่ายกุศล ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับเมตตา ก็จะต้องเป็นธรรมฝ่ายอกุศล อันได้แก่ ราคะ กับพยาบาท ซึ่งมีเนื้อหาสาระพอสรุปได้ดังนี้

ก. ราคะ หมายถึง "ความกำหนัด หรือความยินดีในกาม"^{๑๖} เป็นปฏิปักษ์ใกล้ของเมตตา เพราะมีส่วนเข้ากันได้ โดยมองในแง่ที่เป็นคุณด้วยกัน เหมือนศัตรูของบุรุษที่อยู่ใกล้ชิดกัน ย่อมได้โอกาสทำร้ายได้เร็วกว่าที่อยู่ไกล เช่นเดียวกัน "ราคะกับเมตตาในที่นี้ต่างก็มองคนอื่นในแง่ที่เหมือนกัน ราคะนับว่าใกล้กับเมตตา มาก ถ้าผู้ปฏิบัติผลอนิดเดียว ราคะก็เกิดแทนเมตตาทันที ราคะนั้นย่อมได้ช่องโอกาสขึ้นเร็วมาก ดังนั้น ผู้ปฏิบัติต้องคอยระวังจิต เมตตาทำให้มิเกิดราคะ"^{๑๗}

ถ้าพิจารณาให้ดีจะพบว่า เมตตานี้เป็นเรื่องของความปรารถนาดี ความมีน้ำใจเกื้อกูลกัน ลักษณะของเมตตาเป็นสภาวะของกุศล ส่วนราคะนั้นเป็นเรื่อง

^{๑๖} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. (กรุงเทพมหานคร : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๔๙.

^{๑๗} เมตตาพุทธมวิหารสูตร ที สมีปาจาโร วีย ปริสสุต สปัตโต คุณทสฺสนสภาคตาย ราโค อาสนนุปะจตุติโก โส ลหิ โอตาริ ฌภติ ตสฺมา ตโต สฺกุจฺจ เมตฺตา รกฺขิตพฺพา (วิสุทฺธิ. ๑/๒๖๕/๓๕๐. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙).

ของอกุศล ในทางปรมาัตถธรรมถือว่า จิตทั้งสองดวงนี้เป็นจิตคนละประเภท ความรักที่
เจือด้วยราคะเป็นอกุศลจิต ส่วนเมตตานั้นเป็นเรื่องของกุศลจิต

ฉะนั้น ความรักที่เจือด้วยราคะกับเมตตานี้ จึงมีความแตกต่างกัน และ
ถือว่าเป็นปฏิบัติที่ใกล้กัน ถ้าหากไม่พิจารณาให้ดีราคะก็จะแทรกเข้ามา เช่น ถ้าเรา
ทำดีหรือปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น แต่โดยลึก ๆ แล้วเราหวังให้เขารัก ให้เขาสรรเสริญ
เรา หรือหวังสิ่งตอบแทน สิ่งที่เราทำลงไปนั้นเราคิดว่าเป็นเมตตา แต่แท้ที่จริงแล้ว มิ
ใช่เมตตาโดยแท้จริง การกระทำดังกล่าวนั้น เป็นการกระทำที่ประกอบด้วยราคะซึ่ง
แฝงมาในรูปแบบของเมตตา ฉะนั้น ปฏิบัติของเมตตาก็คือราคะซึ่งเข้ามาแอบแฝง
อยู่จนกระทั่งแยกกันแทบไม่ออก ทำให้เรามองไม่เห็น เหตุนี้เองบุคคลบางคนมักจะ
กล่าวว่าเราเมตตาเขา ทำไมเขาจึงไม่เมตตาเรา ทำไมเขาจึงไม่ตอบแทนเรา และไม่มี
น้ำใจกับเรา เป็นต้น คำพูดเหล่านี้ คือพฤติกรรมที่มีเงื่อนไขมุ่งหวังผลตอบแทน ซึ่งถือ
ว่าเป็นปฏิบัติที่ซ่อนเร้น หรือแอบแฝงมาในรูปของเมตตา

ข. พยาบาท หมายถึง “ความขัดเคืองแค้นใจ หรือคิดร้าย” ^{๑๕} เป็น
ปฏิบัติของเมตตา “เพราะมีส่วนเข้ากันไม่ได้ เหมือนศัตรูของนุรุษซึ่งอยู่ในที่ป่าทึบ
แห่งภูเขา ผู้ปฏิบัติที่มีจิตเต็มไปด้วยพยาบาท ควรเจริญเมตตาภาวนา โดยไม่เกรง
กลัวต่อพยาบาท การเจริญกรรมฐาน และทำความพยาบาทโกรธเคืองในขณะเดียวกัน
เป็นสิ่งที่เป็นไปได้” ^{๑๕} พยาบาทหรือสิ่งที่ตรงกันข้ามกับเมตตา เปรียบเหมือนของที่
อยู่บนไม้ท่อนเดียวกัน แต่อยู่คนละปลาย และสามารถเปลี่ยนไปเปลี่ยนมาได้ถึง
จนบางครั้งไม่รู้เท่าทันสภาวะจิตของตนเอง เช่น เมื่อมีความเมตตาเกิดขึ้น หรือมีต่อ
บุคคลบางคนแต่คน ๆ นั้น ทำให้ผิดหวัง เลยเป็นสาเหตุ ให้ความพยาบาทโกรธแค้น
เกิดขึ้นมาแทนที่ความเมตตาได้

^{๑๕} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่
ที่ ๘. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘๑.

^{๑๖} ปุพฺพชาติคณินสุโข วิย ปริสสุล สปัตโต สภาควิภาควิทยา พยาบาท โท พุรฺพจตุติโก ตสุมา
ตโต นิพฺพเยน เมตฺตายิตฺตํ, เมตฺตายิตฺตํ ๑ นาม โภปญฺจ กวิสฺสตีติ อฏฺฐานเมตฺ (วิสุทฺธิ. ๑/๒๖๕/๓๕๐.
ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๘).

๒.๒ เมตตาในองค์ธรรมต่าง ๆ

ในพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวถึงเมตตาไว้หลายแห่ง หรือหลายหมวด ในพระไตรปิฎก และในหนังสือต่าง ๆ แต่ในที่นี้จะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ เมตตาใน องค์ธรรมต่าง ๆ พร้อมทั้งความหมาย และลักษณะของเมตตา ดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ เมตตาในพรหมวิหาร

คำว่า “พรหมวิหาร” มีความหมายว่า เป็นธรรมประเสริฐ ไม่มีโทษ เป็น ธรรมที่ปฏิบัติชอบในสัตว์ทั้งหลาย ดังพระบาลีว่า

“สตุเตสุ สมมาปฏิบัติภาเวณ हि เสฏฐา เอเต วิหารา. ยถา ๑
พฺรหฺมาโน นิทฺโทสจิตฺตา วิหรนฺติ, เอวฺ เอเตहि สมฺปยุตฺตา โยคิโน พฺรหฺมสมฺมา
หุตฺวา วิหรนฺตฺติ เสฏฺฐญฺเณ นิทฺโทสภาเวณ ๑ พฺรหฺมวิหารโรติ วุจฺจติ. แปลว่า
ความเป็นพรหมวิหาร ในคุณภาพดีมีเมตตาเป็นอาทินั้นพึงทราบ (ว่าเป็น) เพราะอรรถว่า
เป็นธรรมประเสริฐ และเพราะมีความเป็นธรรมหาโทษมิได้ แท้จริงธรรมเหล่านั้น จัดว่า
เป็นวิหารธรรมอันประเสริฐ เพราะภาวะที่เป็นความปฏิบัติชอบในสัตว์ทั้งหลาย อนึ่ง
พรหมทั้งหลายเป็นผู้มีจิตหาโทษมิได้อยู่ ฉนใด พระโยคีทั้งหลายผู้ประกอบด้วยธรรม
เหล่านั้น ก็เป็นผู้ (มีจิต) เสมอด้วยพรหมอยู่แต่ฉนนั้น เพราะเหตุนั้น ธรรมเหล่านั้น
ท่านจึงเรียกว่าพรหมวิหาร เพราะอรรถว่าเป็นธรรมประเสริฐ และเพราะความเป็น
ธรรมหาโทษมิได้”^{๑๖}

อย่างไรก็ตาม พรหมวิหารธรรม เป็นธรรมสำหรับทุกคนที่อยู่ร่วมกันใน สังคม จำต้องประพฤติปฏิบัติรักษาคุณภาพของสังคมไว้ โดยเฉพาะผู้ใหญ่ หรือผู้นำ จะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี คือจะต้องมีพรหมวิหาร ๔ ประการ ได้แก่

“(๑) เมตตา ความรักความปรารถนาดี

(๒) กรุณา ความสงสารคิดว่าให้พ้นทุกข์

^{๑๖} วิสุทฺธิ. ๑/๑๖๘/๓๕๒. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

(๓) มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี

(๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง”^{๑๑}

ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะ “เมตตา” ซึ่งเป็นข้อแรกในพรหมวิหาร ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้อธิบายไว้ว่า

“เมตตา หรือความมีมิตรไมตรี มีน้ำใจปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึง ปรารถนาดีต่อผู้อื่นที่เราเกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ ตลอดถึงสังคมโลก เมตตาเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือเมื่อ คนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เราก็มีความปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุขความเจริญ ให้แก่เขาเรื่อยไป”^{๑๒}

จากสาระสำคัญของเมตตาดังกล่าวมา แสดงให้เห็นว่า เมตตาในพรหมวิหาร โดยความหมายก็คือความปรารถนาที่จะให้บุคคลอื่น สัตว์อื่น มีความสุข โดยไม่มุ่งหวังสิ่งตอบแทน

ฉะนั้น ในการเจริญเมตตาในพรหมวิหารก่อนที่จะลงมือปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติจึงควรพิจารณาถึงโทษของโทษคือความโกรธหรือความคิดประทุษร้าย และคุณของขันติ คือความอดทนก่อน เพราะถ้าบุคคลมีโทษครอบงำ ย่อมทำความชั่วต่าง ๆ ได้ เช่น ฆ่าสัตว์ ดังนั้น เมื่อบุคคลเห็นโทษของโทษแล้ว พึงพิจารณาเห็นคุณคือ อานิสงส์ของขันติ ดังพระบาลีว่า

“ขนฺติ ปรมํ ตโป ตีติกฺขา นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา

ขนฺติพลํ พลาณิกํ ตมหนํ พุริมิ พุราณหมณํ

ขนฺตฺยา ภิกฺขุโย น วิชฺชติ

ขันติ คือ ความอดกลั้น เป็นบรมตบะ

พระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าวนิพพานเป็นบรมธรรม

^{๑๑} ที.ม. ๑๐/๒๖๒/๑๖๒, ๓๒๗/๒๑๓; ที.ป.า. ๑๑/๓๐๘/๒๐๐; อภิ.สจ. ๓๔/๒๕๑-๒๖๒/๗๖-๗๘. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). ภาวะผู้นำ. (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐).

เรากล่าว บุคคลนั้นผู้มีขันติเป็นกำลัง
มีกำลังคือขันติเป็นกองทัพว่าเป็นพรหมณ์
ประโยชน์ยิ่งกว่า ขันติหาไม่มี” ^{๑๙}

จากพระบาลีดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการเจริญเมตตาในพรหมวิหารนั้น ควรกำจัดโทสะ และควรบำเพ็ญขันติ ครั้นแล้วพึงเริ่มเจริญเมตตา เพื่อยังจิตให้สงบ จากโทสะแล้วผูกจิตไว้ในขันติ และในระยะแรกเริ่มเจริญเมตตานี้ ห้ามเจริญเมตตา ให้แก่บุคคล ๔ ประเภท เป็นอันดับแรก ดังพระบาลีว่า

“...อภัย หิ เมตตยา อปฺปิยบุคคลเ อติปปิยสหายเก
มชฺฌตฺเต, เวรีบุคคลติ อิมสุ จตุสุ ปจมนฺ ภาเวตพุพา...”

จริงอยู่เมตตานี้ ชั้นแรกพระโยคาวจรไม่พึงเจริญในบุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้ คือ ๑) บุคคลที่ไม่เป็นที่รัก ๒) สหายที่เป็นที่รักอย่างยิ่ง ๓) บุคคลที่อยู่ระดับกลางๆ คือ ไม่รักและไม่เกลียด ๔) บุคคลผู้มีเวร” ^{๒๐}

จากพุทธพจน์นี้ ชี้ให้เห็นว่า การเจริญเมตตาในบุคคล ๔ จำพวกดังกล่าว มา จะทำให้เกิดความอึดอัดและเกิดโทษนานัปการ ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

(๑) คนที่ไม่เป็นที่รัก เพราะเมื่อนึกถึงคนที่ตนเกลียด ก็เป็นการยากที่จะตั้งเขาไว้ในฐานะเป็นคนรัก เนื่องจากจะทำให้เกิดความอึดอัด และทำความโกรธให้เกิดขึ้น

(๒) คนที่เป็นที่รักอย่างจับใจ เพราะเมื่อทุกข์เพียงเล็กน้อยเกิดขึ้นกับบุคคลที่ตนรักมากนั้น ตนเองก็จะทุกข์ใจ

(๓) คนที่ไม่รักไม่เกลียด เพราะจะทำให้จิตใจไม่สบาย ด้วยว่า บุคคลนั้นไม่มีคุณธรรม ที่ทำให้เกิดความเคารพ

(๔) คนที่จองเวร เพราะเมื่อนึกถึง โทสะจะเกิดขึ้น

^{๑๙} วิสุทฺธิ. ๑/๒๔๐/๓๒๒. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

^{๒๐} วิสุทฺธิ. ๑/๒๔๐/๓๒๒. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

ส่วนบุคคลอีก ๒ ประเภทซึ่งไม่ควรเจริญเมตตาโดยเจาะจง คือ คนต่าง
เพศและคนที่ทำกาลกิริยาไปแล้ว ดังพระบาลีว่า

"...ลึงควิสภาคะ โอริโส น ภาเวตพุพา,
กาลกเต น ภาเวตพุพา ว ...

ในการเจริญเมตตาไม่ควรเจริญโดยเจาะจงถึงคนต่างเพศ และคนที่ทำ
กาลกิริยาไปแล้ว" ^{๒๑}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวมานี้ ชี้ให้เห็นว่า ในการเจริญเมตตาบุคคลไม่ควร
เจริญเมตตาโดยเจาะจงถึงคนต่างเพศและคนที่ตายไปแล้วด้วย โดยมีเหตุผลพอสรุป
ได้ดังนี้

(๑) คนที่ต่างเพศกัน เพราะจะทำให้เกิดราคะ

(๒) คนที่ตายไปแล้ว เพราะการเจริญเมตตาให้แก่คนที่ตายไปแล้วนั้นยัง
ผลให้ไม่สามารถปฏิบัติสมาธิให้ก้าวหน้าได้

ฉะนั้น หลักการเจริญเมตตาในพรหมวิหารจึงสามารถสรุปได้ว่า บุคคลที่
ควรแผ่เมตตาเป็นอันดับแรกคือตนเอง การที่ท่านสอนแผ่เมตตาให้ตนเองก่อนก็เพื่อจะ
ได้ถือตนเป็นพยานว่าเรารักสุขเกลียดทุกข์ คนอื่น สัตว์อื่นก็เหมือนกัน เมื่อทำตนเป็น
พยาน แล้ว การที่จะแผ่เมตตาไปยังผู้อื่น ก็จะสะดวกมากขึ้น ต่อจากนั้น ก็แผ่ไปถึงคน
อื่นได้ ไม่ว่าจะเป็นคนที่ยังมีชีวิตหรือมีเวรต่อกัน แต่ทางที่ดีควรแผ่ไปยัง "คนที่มีอุปการ
คุณก่อน เช่น บิดามารดาอุปัชฌาย์อาจารย์ ต่อจากนั้นก็แผ่ไปยังคนที่รัก คนที่ไม่รักไม่
เกลียดกัน และคนมีเวรต่อกัน" ^{๒๒}

จากสาระสำคัญของเมตตาและรายละเอียดต่าง ๆ ดังกล่าวมา จะเห็นได้
ว่าเมตตาในพรหมวิหารนั้นเป็นคุณธรรมที่เกิดขึ้นในใจ เป็นมโนกรรมซึ่งจัดเป็นสัมมา
สังกัปปะ คือความคิดในสิ่งที่ถูกต้อง เป็นสภาวะจิตที่มีคุณภาพที่ดีคิดเกี่ยวเนื่องด้วย
ประโยชน์สุข ปราศจากความเห็นแก่ตัว ความลำเอียง ความเกลียดชัง และการเบียด

^{๒๑} วิสุทฺธิ. ๑/๒๔๐/๓๒๒-๓๒๓. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

^{๒๒} วิสุทฺธิ. ๑/๒๔๒/๓๒๕. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

เขียนกัน เป็นต้น เป็นความรู้สึกที่มุ่งไมตรี มุ่งความสุขความเจริญแก่ทุกคนเสมอกัน
ปรารถนาอย่างแรงกล้าในอันที่จะนำความสุขไปให้เขาโดยส่วนเดียว เมตตานี้ไม่ใช่
เป็นธรรมเฉพาะเรื่องของผู้ใหญ่ แต่เป็นธรรมที่มนุษย์ทุกคนจะต้องมี และพึงปฏิบัติต่อ
มนุษย์ตลอดถึงสรรพสัตว์โดยทั่วหน้ากัน ดังตัวอย่าง เช่น

“พระเจ้ามหาสุทิสสนะผู้ที่ได้รับบรรลุมาน ทรงแผ่พระมนัส อันประกอบด้วย
เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สอง ที่สาม ที่สี่ ก็เหมือนกัน
โดยนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุก
สถาน ด้วยพระทัย อันประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่อันหา
ประมาณมิได้ ไม่มีเวรภัย ไม่มีความเบียดเบียนอยู่” ^{๒๓}

๒.๒.๒ เมตตาในอัปมัญญา

คำว่า อัปมัญญา หมายถึง ธรรมที่เป็นไปในสัตว์ทั้งหลาย ไม่มี
ประมาณ ไม่จำกัด หรือไม่จำเพาะเจาะจง ดังพระบาลีว่า “อปฺปมาเนสุ สตุเตสุ
ภวติ = อปฺปมญฺญา แปลว่า ธรรมที่เป็นไปในสัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้ ไม่มี
จำกัด ฉะนั้น ชื่อว่า “อัปมัญญา” ^{๒๔} ผู้ที่เจริญเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาที่ทั่ว
ไปในสัตว์ทั้งหลายโดยไม่มีจำกัด ไม่มีเขตแดน จึงจะเรียกว่าเจริญแบบอัปมัญญา
ทั้งยังเป็นเหตุให้ได้ “รูปฌาน” ^{๒๕} ด้วย ดังนั้น เมตตาในอัปมัญญาจึงหมายถึง “การรัก
ใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ความรักใคร่ ในสัตว์ทั้งหลายทั่วทุกทิศกว้างขวาง หาประมาณมิได้
ไม่มีเวรภัย ไม่มีความพยาบาท อันได้แก่ การแผ่จิตใจจากความสนิทสนมรักใคร่
ปรารถนาดีแก่คนและสัตว์ทั้งหลายให้มีความสุข ความสบายทั่วกัน โดยไม่เลือกชั้น

^{๒๓} ที.ม. ๑๐/๒๖๒/๑๒๖๒. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๒๔} พระสังฆมณฑลสังฆราช ธรรมมาจารย์. สมถกรรมฐานที่ปณี ปริเฉทที่ ๔ เล่มที่ ๑. (กรุงเทพฯ
มหานคร : ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๘.

^{๒๕} ได้แก่ ปฐมฌาน ทุตติฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน (อภิ.วิ. ๓๕/๗๓๕/ ๓๖๔ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.)

วรรณะ ชาติตระกูล”^{๒๖} เป็นเมตตากุศลมาน วิปากมานและกิริยามาน ซึ่งจะได้ อธิบายรายละเอียดในภาคผนวก ค.

จากสาระสำคัญของเมตตาและรายละเอียดต่าง ๆ ดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่า เมตตาในอัมปมัญญา หมายถึง การสร้างความรู้สึกโดยมุ่งให้เหล่าสัตว์ อยู่ร่วมกัน อย่างไม่มีแหว่ ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียน ไม่ประทุษร้ายซึ่งกันและกัน ให้อยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่สถานะของตน คือสร้างความรู้สึกเมตตาอย่างไม่มีประมาณ แต่ในขณะที่เดียวกันในการปฏิบัติจะต้องสังเกตว่า ถ้าอยู่ในวงจำกัด เจาะจงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งคนใด คนหนึ่ง เราก็เรียกธรรมะกลุ่มนี้ว่า พรหมวิหาร ถ้าสร้างความรู้สึกแผ่ไปไม่จำกัดทิศ ไม่จำกัดกลุ่มบุคคล หรือมีเมตตาจิตสม่ำเสมอทั่วไป เรียกว่า อัมปมัญญา ซึ่งแปลว่า ไม่มีประมาณ ไม่มีเขตแดน ตามปกติแล้ว เมื่อคนเรามีความรู้สึกความต้องการที่จะ เห็นคนอื่นสัตว์อื่นอยู่ดีมีสุข แต่เมื่อเห็นว่าเป็นไปไม่ได้ก็ควรที่จะทำใจให้เป็นอุเบกขา โดยพิจารณาความที่สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของ ๆ ตนเอง

การเจริญเมตตาในอัมปมัญญา ๔ ถือว่ามีประโยชน์อย่างกว้างขวางทั้งยังเป็นพื้นฐานช่วยให้ กุรณา มุทิตา อุเบกขา เกิดขึ้นได้ง่าย และยังช่วยทำให้การสร้างบารมีต่าง ๆ สำเร็จลงได้ นอกจากนี้ อัมปมัญญายังเป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ถ้าผู้ปฏิบัติบรรลุถึงอัมปมัญญามานสามารถสงบกิเลส คือความพยาบาท ความริษยาหลงได้ จิตของบุคคลนั้นก็สงบสุขเยือกเย็น และดำรงตั้งมั่นอยู่ในฌาน และชาติปัจจุบันจะมีแต่ความสงบสุข ถ้าหากว่าได้บรรลุรูปฌาน ๔ ตายไป ก็จะมีบังเกิดใน “พรหมโลก”^{๒๗}

^{๒๖} อภ.วิ. ๓๕/๖๔๒/๓๓๑. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๒๗} พรหมโลก หมายถึง ที่อยู่ของพรหม ตามปกติหมายถึงรูปพรหมซึ่งมี ๑๖ ชั้น (เรียกว่า รูปโลก) (ที.สี. ๙/๕๕๖/๒๔๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐; พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔๒).

๒.๒.๓ เมตตาในเบญจธรรม

คำว่า เบญจธรรมหมายถึง กัลยาณธรรม ๕ ประการ คือเป็นธรรมทำให้บุคคลเป็นกัลยาณชนหรือคนดี เป็นธรรมที่ควรประพฤติคู่กันไปกับเบญจศีล มีอยู่ ๕ ประการ ตามลำดับข้อ ดังนี้ คือ ๑) เมตตา กรุณา ความรักความสงสาร ๒) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตในทางสุจริต ๓) กามสังวร สำรวมในกาม ๔) สัจจะ ความซื่อสัตย์หรือความจริงใจ ๕) สติสัมปชัญญะ ความระลึกได้และความรู้ตัว

ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะเมตตาในเบญจธรรม ข้อที่ ๑ เท่านั้น คือ เมตตา กรุณา ได้แก่สิ่งที่ตรงกันข้ามกับความเบียดเบียน การที่บุคคลมีศีล ๕ ข้อที่ ๑ คือ ละเว้นจากการเบียดเบียน หรือละเว้นจากความชั่วยังไม่พอ จะต้องทำดี คือต้องมีธรรมะที่เป็นพื้นฐานทางด้านจิตใจ หรือเป็นจริยศาสตร์อันเป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐาน เมตตา หรือความ รักความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่นสัตว์อื่น อยากให้บุคคลอื่น สัตว์อื่น เป็นสุข "การทำกรวดของผู้มีจิตเมตตานั้นย่อมปราศจากโทษ ไม่เป็นไปเพื่อประทุษร้ายเบียดเบียนผู้อื่น ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขโดยส่วนเดียว เพราะผู้ที่มีจิตใจปราศจากอาฆาตพยาบาท เบียดเบียน เมื่อมีจิตหวังดีพูด และทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ไม่มีใครโกรธหรือเกลียดถึงกับตั้งตนเป็นศัตรูประทุษร้าย จะมีแต่บุคคลที่มุ่งหวังดี รักใคร่นับถือ เพราะมนุษย์เรามีน้ำใจมุ่งจะทำดีต่อกันมากกว่า ที่จะคิดร้ายต่อกัน เมื่อฝ่ายหนึ่งทำดีต่ออีกฝ่ายหนึ่งก็ย่อม รักใคร่ทำดีตอบบ้างเป็นธรรมดา"^{๒๔}

กรุณา คือความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ดังพระบาลีว่า

“ปรทุกุเข สติ สาธุนิ หทยกมุปนํ กโรตติ กรุณา, กิณาติ วา ปรทุกุขิ
หีสติ วินาเสตติ กรุณา, กิริยติ วา ทุกขิตเตสุ ผรณวเสน ปสารียตติ กรุณา
ธรรมชาติโดเมื่อความทุกข์ของผู้อื่นมีอยู่ ย่อมทำความห่วงใยแก่สาธุชนทั้งหลาย เหตุ
นั้นธรรมชาตินั้น จึงชื่อว่ากรุณา อีกนัยหนึ่ง ธรรมชาติโดยยอมซื้อเอาเสีย คือเบียด
เอาเสียซึ่งความทุกข์ของผู้อื่น หมายความว่าทำทุกข์ของผู้อื่นให้หายไปเสีย เหตุนั้น
ธรรมชาตินั้นจึงชื่อว่ากรุณา

^{๒๔} ทรงวิทย์ แก้วศรี. เบญจศีล เบญจธรรม. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๒๐.

อีกนัยหนึ่ง ธรรมชาติใด อันสาธุชนยอมทำไป คือเหยียดออกโดยการแผ่
ไปในสัตว์ทั้งหลายผู้ได้รับทุกข์เหตุที่นั่นธรรมชาติที่นั่น จึงชื่อกรุณา” ^{๒๙}

จากสารัตถะสำคัญของกรุณา และรายละเอียดต่าง ๆ ดังกล่าวมา จะ
เห็นได้ว่า “กรุณา คือ ความสงสารเอ็นดู มีจิตใจหวั่นไหว เห็นผู้อื่นตกทุกข์ ใครจะช่วย
ให้เขาพ้นทุกข์ เช่น เห็นคนตกน้ำ เห็นคนถูกไฟไหม้บ้าน เห็นคนเจ็บป่วยตลอดจน แม้
แต่สัตว์ดิรัจฉาน ที่ตกอยู่ในความลำบากก็มีความสงสาร ความกรุณา มีความทุกข์ของ
คนอื่นเป็นอารมณ์ คนมีน้ำใจกรุณาย่อมเกิดความรู้สึกสะเทือนใจ อยากช่วยเหลือเมื่อเห็น
ผู้อื่นตกทุกข์ได้ยาก เมื่อมีทางช่วยเหลือได้ก็ช่วยเหลือ ตามกำลังความสามารถ แม้สุด
วิสัยที่จะช่วยได้ ก็มีความ รู้สึกสงสาร” ^{๓๐}

เมตตา กับ กรุณา เป็นธรรมที่ต่อเนื่องกัน คือเมื่อบุคคลมีเมตตาอยู่ภายใน
ใจแล้ว ย่อมที่จะแสดงพฤติกรรมที่ดีออกมาภายนอก ถ้าหากไม่มีเมตตาอยู่ภายในใจ
แล้ว การแสดงออกที่เป็นไปในทางที่ดีย่อมเป็นไปได้ยาก และแยกความหมายแทบจะ
ไม่ออกว่าเมตตา กับ กรุณาต่างกันอย่างไร เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต)
ได้อรรถาธิบายไว้พอสรุปได้ดังนี้ เมตตา กับ กรุณา เมืองไทยใช้พูดกันอยู่เสมอ จนเป็น
คำไทยสามัญแต่แยกความหมายไม่ค่อยออก ท่านได้บอกวิธีแยกความหมายระหว่าง
เมตตา กรุณาให้ชัดว่า ธรรมหมวดนี้ เป็นท่าทีของจิตใจสำหรับแสดงต่อผู้อื่น เมื่อเป็น
ธรรมสำหรับแสดงต่อบุคคลอื่น ความหมาย จะชัดเจนก็ต่อเมื่อพิจารณาดู
สถานการณ์ ที่ผู้อื่นประสบว่า อยู่ในสถานการณ์ใดแล้วเราจะใช้ธรรมข้อใด

^{๒๙} วิสุทฺธิ. ๑/๒๖๒/๓๔๙. ฉบับ มหาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

^{๓๐} ปิ่น มุฑกันต์. บันทึกรธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา,
๒๕๒๑), หน้า ๒๐๘.

“ถ้าบุคคลอื่นเขาอยู่เป็นปกติดี ไม่มีเรื่องเดือดร้อน และไม่ประสบผลสำเร็จอะไร ในกรณีเช่นนี้ จะต้องมีเมตตา คือความรักความปรารถนาดี ถ้าคนอื่นเขาเดือดร้อนหรือตกต่ำลงไปจากปกติ เราก็ควรจะมีธรรมข้อที่ ๒ คือ กรุณาซึ่งได้แก่ ความมีใจพลอยหวั่นไหว เมื่อผู้อื่นประสบความทุกข์แล้ว ก็อยากช่วยเหลือปลดเปลื้องทุกข์ของเขา ทำให้ขึ้นสู่ภาวะปกติ” ^{๑๑}

ก. ในฐานะเป็นตัวควบคุม การแสดงออก

เมตตากรุณาเป็นของคู่กัน เมื่อเรามีใจอ่อนโยนมีไมตรี หรือมีใจเป็นมิตรต่อผู้ใด เราก็อยากแสดงน้ำใจให้ปรากฏโดยช่วยบุคคลนั้น ซึ่งเป็นส่วนที่เรียกว่ากรุณา ยิ่งเมตตาหาขอบเขตมิได้ ก็ยิ่งทำให้บุคคลนั้นได้บำเพ็ญประโยชน์แก่คนหมู่มาก เป็นที่รักสรรเสริญของคนทั่วไปมากขึ้นและนอกจากนี้ เมตตากรุณายังเป็นธรรมที่สัมพันธ์กับหลักธรรมอื่น เช่น เมื่อเรามีธรรม ๒ ประการนี้ในใจแล้วการกระทำต่าง ๆ ก็ต้องแสดงออกมาภายนอกด้วยธรรมที่แสดงออกมาภายนอก ก็คือ สังคหวัตถุ ๔ คือ “ทาน ปิยวาจา อุตถจริยา สมานัตตตา” ^{๑๒} ซึ่งมีอรรถาธิบายโดยสังเขป ดังนี้

ทาน ได้แก่ ช่วยด้วยสิ่งของเมื่อแผ่แสดงเมตตากรุณา

ปิยวาจา ได้แก่ ช่วยด้วยถ้อยคำ คำแนะนำตักเตือน

อุตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือรับใช้ บริการผู้อื่น

สมานัตตตา หมายถึงการทำตัวให้เข้ากับเขาได้

จากหลักธรรมที่ได้กล่าวอ้างมา จะเห็นได้ว่าเมื่อบุคคลมีเมตตากรุณาเป็นพื้นฐานอยู่ในจิตใจแล้ว การกระทำที่แสดงออกมาภายนอก ย่อมเป็นไปในทางที่สร้างสรรค์ เป็นต้นว่า แสดงออกมาในทางกาย เช่น การแผ่แผ่แบ่งปันทรัพย์ หรือสิ่งของนอกตัว ทานวาจาไม่ใช่พูดเพราะเพียงอย่างเดียว ซึ่งอาจจะทำให้ปิยวาจาบกพร่อง

^{๑๑} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมสำหรับผู้สูงอายุ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕-๓๖.

^{๑๒} ที.ปา. ๑๑/๒๗๓/๑๖๗, ๓๐๘/๒๐๐; อัง.จตุฎก. ๒๑/๓๒/๓๗, ๒๕๖/๒๗๖;

อัง.อภุฎก. ๒๓/๒๔/๑๗๙; อัง.นวก. ๒๓/๕/๓๐๑. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ไป คำพูดสุภาพที่เป็นปียวาจาที่แท้จริงนั้น จะต้องเกิดจากเจตนาดีที่ประกอบไปด้วยเมตตา คือปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์สุข พ้นจากความทุกข์ นอกจากนี้แล้วยังทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่บุคคลอื่นทำให้เขาเหล่านั้น ได้รับความสะดวกสบาย ตลอดจนกระทั่งวางตนเสมอให้เข้ากันได้ไม่ถือตัว มีความยุติธรรม สามข้อแรกจะมากำกับเมตตา กรุณาและมุทิตาเป็นหลักในด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ส่วนข้อสุดท้ายคือสมานัตตตามาคำกับอุเบกขา มีอุเบกขาเป็นหลักในด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับความจริงของโลก ในการควบคุมการแสดงออกมาภายนอกหรือด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนจะเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ได้นั้น จะต้องมีเมตตากรุณาเป็นพื้นฐาน อยู่ภายในจิตใจ ดังที่พระธรรมปิฎกได้อรรถาธิบายไว้ว่า

“ในการบำเพ็ญความดีนั้น ต้องทำให้ได้ทั้งภายในและภายนอก หากว่าไม่มีฐานอยู่ภายในไม่มีเมตตากรุณาเป็นต้น การช่วยเหลือที่เรียกว่า สังคหวัตถุ ๔ อาจทำด้วยเจตนาที่ไม่สุจริตก็ได้ อาจจะทำด้วยความหลอกลวง และด้วยเจตนาเพื่อประโยชน์ส่วนตนก็ได้”^{๓๓}

ข. ในฐานะเป็นการพัฒนาจริยธรรม

ในสมัยก่อนพุทธกาล การฆ่าสัตว์บูชายัญต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ทำกันทั่วไป แต่พระพุทธศาสนามีได้เห็นด้วยกับการกระทำเช่นนั้น แต่สอนให้คนทั้งหลายได้รู้ว่าเมตตากรุณาคือความรักความสงสาร ไม่ควรจำกัดอยู่ในหมู่มนุษย์เท่านั้น หากแต่ควรขยายไปสู่สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ด้วย มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ควรอยู่ด้วยกันอย่างเป็นมิตร ไม่มีสิ่งมีชีวิตใดควรถูกฆ่าโดยตั้งใจ ข้อปฏิบัติต่าง ๆ เช่น

^{๓๓} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). บทบาทนักศึกษาในการศึกษาพุทธศาสนา. (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕๒๗.

“ห้ามทิ้งเศษอาหารบนหญ้าสีเขียวเพราะอาจทำให้หญ้าตาย ห้ามทิ้งเศษขยะลงในน้ำ ซึ่งอาจทำลายชีวิตสัตว์น้ำ การจำพรรษาหน้าฝนเพื่อป้องกันการเหยียบย่ำไร่นา ของชาวบ้านเสียหาย ล้วนแต่เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีทัศนคติอันเป็นมิตรต่อภาวะของชีวิต และสิ่งแวดล้อม”^{๓๓}

ถ้ามองในสถานะตามเป็นจริง คำสอนในทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ คำสอนเรื่อง เมตตากุณานี้ เป็นการสอนให้พิจารณาเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย และงดเว้นจากการทำลาย ย่อมเป็นเครื่องแสดงให้เห็น ถึงพัฒนาการของความเมตตากุณา ในลักษณะอีกรูปแบบหนึ่งด้วย

อีกประการหนึ่ง การที่จะให้ใครยอมรับในความเป็นผู้มีจริยธรรม หรือ ความเป็นบุคคลที่มีใจดีนั้นจะต้องมีจริยธรรม ถ้าทางการแพทย์เขาจะเรียกว่ามี จรรยาบรรณ เรียกว่าง่าย ๆ ก็คือเป็นหมอที่ดีจะต้องมีเมตตากุณา หวังดี และปรารถนา ให้เขาดี และช่วยให้เขาพ้นจากความทุกข์ร้อน เมื่อคนไข้ทำให้เป็นที่พอใจ หรือโกรธผู้ พยาบาลรักษา แพทย์ที่ดีจะต้องไม่โกรธตอบ เอาเมตตาตามากความโกรธ ความ รำคาญ พยายามที่จะช่วยเหลือเขาให้บรรเทาทุกข์ และหายจากโรค ไม่ทำหน้าทีเพราะ ต้องการที่จะเอาแต่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว จะต้องทำหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขแก่คนอื่น ด้วย ดังที่ท่านเจ้าพระยาสุเรนทรราชบัณฑิตได้กล่าวไว้ว่า “เมื่อได้เล่าเรียนมาก็เหมือนดัง ประกาศตนว่า เป็นแพทย์อยู่แล้วหน้าที่ของแพทย์ตนก็ต้องทำงานตามหน้าที่ ไม่เลือกแต่ที่จะได้ประโยชน์มากหรือน้อย”^{๓๔} จะเห็นได้ว่า ผู้ที่มีเมตตากุณาทั้ง ๒ ข้อนี้ ไม่ว่าจะ เป็นใครก็ตาม ถ้ามีอยู่ประจำตนแล้ว การงานที่ตนทำก็จะประสบความสำเร็จ จะมีแต่คนชอบพอนับถือ เมื่อเห็นคนที่เราช่วยเหลือไปแล้วสบายใจขึ้น มีความสุขมากขึ้น ความสุขเหล่านี้จะสะท้อนมาถึงเรา ทำให้รู้เรามีความสุขมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ลักษณะที่ควรเน้นของเมตตากุณา ก็คือการที่ไม่จำเพาะเจาะจงเฉพาะบุคคลใด บุคคลหนึ่ง แต่ควรดำเนินไปเสมอเหมือนกันหมดไม่จำเพาะเจาะจง การฝึกฝนใน

^{๓๓} มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมมาธิราช. จริยศึกษา. (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๒๗), หน้า ๑๔๐.

^{๓๔} เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทรราชบัณฑิต. จรรยาแพทย์. (กรุงเทพมหานคร : คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, ๒๕๒๗), หน้า ๓๙-๔๐.

เรื่องนี้ ถ้าพิจารณามองโลกในสภาวะที่เป็นจริง โดยไม่มีอคติแล้ว ย่อมจะทำให้พบกับความจริงได้ และถือว่าเป็นสิ่งที่จะต้องทำให้มีขึ้นในจิตใจ ดังคำกล่าวที่ว่า “เมตตากฎนาของพระพุทธศาสนามีได้จำกัดสรรพสัตว์ทั้งหลาย จะต้อง เป็นเป้าหมายแห่งความเมตตากฎนาด้วย ชื่อนี้บ่งว่า พระพุทธศาสนาก้าวไปไกลถึงขนาดที่การอนุรักษ์ธรรมชาติ ก็เป็นขอบเขตที่พึงประสงค์ในเรื่องนี้”^{๖๖}

สรุปว่า หลักเมตตากฎนานั้นอาจกล่าวได้ว่า เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาซึ่งมีฐานมาจากอหิงสธรรม คือการไม่เบียดเบียนสรรพสัตว์ และพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นมาในโลก เพราะมหากรุณาของพระบรมศาสดานั้นเอง ดังนั้นความปรารถนาดีหรือ ความรักที่บริสุทธิ์เช่น เมตตานี้จึงเป็นคุณธรรมยิ่งใหญ่ และสำหรับพระพุทธศาสนาแล้วมีลักษณะสากล ครอบคลุมไปยังสิ่งมีชีวิตทั้งหมด ความสำคัญในเรื่องนี้ก็คือว่า เป็นความรัก ความปรารถนาดี ที่ไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ มีแต่พลังช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้บรรลุความสุข ความเจริญและความก้าวหน้าอย่างเต็มที่

๒.๒.๔ เมตตาในอารักขกัมมัฏฐาน

อารักขกัมมัฏฐาน แปลว่า กรรมฐานที่ควรรักษาไว้ หรือ กรรมฐานสำหรับอารักขาผู้ปฏิบัติ แปลได้ ๒ นัย คือ

“ที่ว่าควรรักษาไว้ ก็คือควรที่ทุกคนจะพึงปฏิบัติอย่าให้ขาดจากใจให้ทำเสมอ ๆ ที่ว่ากรรมฐานสำหรับอารักขาผู้ปฏิบัติ ก็คือเมื่อใครปฏิบัติในหลักนี้แล้วจะได้ผลในทางคุ้มครองรักษาชีวิตจิตใจของตน และป้องกันการรังควาญของหมู่มาร”^{๖๗}

อารักขกรรมฐาน ๔ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงเรียบเรียงไว้ มี ๔ ประการ คือ

^{๖๖} การศาสนา, กรม. คู่มือการศึกษาจริยธรรมระดับอุดมศึกษา ตอนที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๙๗.

^{๖๗} ปิ่น มุกกันต์. แนวสอนธรรมะ. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕).

"(๑) พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณพระพุทธรเจ้า ที่มีในพระองค์และทรง
เกื้อกูลแก่ผู้อื่น

(๒) เมตตา แผ่เมตตาจิตคิดจะให้สรรพสัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า

(๓) อสุภะ พิจารณาร่างกายของตนและผู้อื่นให้เห็นเป็นของไม่งาม

(๔) มรณัสสติ นึกความตาย ที่จะมีแก่ตนเป็นธรรมดา"^{๓๔}

ผู้ที่มีกรรมฐานทั้ง ๔ ประการนี้อยู่ ในใจย่อมเป็นผู้ที่มีโชคสามารถใช้
ประโยชน์ได้ถึง ๒ ทางคือ

"ก. สำหรับผู้ทำความเพียรเพื่อละกิเลสก็ใช้กรรมฐาน ๔ นี้อย่างใดอย่าง
หนึ่งเป็นฐานบำเพ็ญวิปัสสนา ต่อไปจนถึงนิสสัย

ข. สำหรับคนทั่วไปเมื่อมีอารมณ์ร้ายอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นรบกวนจิต
ใจก็จำแนกดูว่า ควรจะยกอารมณ์นั้นขึ้นพิจารณาในฐานใด เช่น

ถ้าปัญหาซับซ้อนก็ยกอารมณ์ขึ้นสู่ฐาน พุทธานุสสติ ถ้าเป็นปัญหาความ
โกรธเดือดดาลใจ ก็ยกอารมณ์ขึ้นสู่ฐานเมตตา

ถ้าเป็นปัญหาเรื่องความรักใคร่ในกาม ก็ยกอารมณ์ขึ้นสู่ฐานอสุภะ
ปัญหาเรื่องความมัวเมาประมาท ก็ยกอารมณ์ขึ้นสู่ฐานมรณัสสติ แล้วก็จะกำจัด
อารมณ์ร้ายนั้น ๆ ออกจากใจได้ตรงกับที่พูดว่า เป็นกรรมฐานเครื่องรักษาใจ"^{๓๕}

รวมความว่า อารักขกรรมฐานทั้ง ๔ ประการนี้ ผู้ใดเจริญทุก ๆ วัน หรือ
ทำบ่อย ๆ ชื่อว่าเป็นผู้มีเครื่องอารักขามีให้ตกไปสู่ความหายนะหรือเดือดร้อนได้ ส่วน
เมตตาในอารักขกัมมัฏฐานนั้นก็คือธรรมสำหรับผู้บำเพ็ญเพียรเพื่อละกิเลส และเพื่อ
เป็นฐานในการบำเพ็ญวิปัสสนา เป็นข้อแรกในอัปมัถญา เป็นอารมณ์ของสมถ
กรรมฐาน ปฏิบัติเพื่อละพยาบาท หรือสำหรับผู้ที่มีโทสจริต ควรจะยกอารมณ์นั้นขึ้น
พิจารณาสู่ฐานเมตตา ส่วนความหมายของเมตตามีนัยดังที่กล่าวแล้ว

^{๓๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. นวโกวาท ฉบับประชาชน.
(กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๒๐-๒๑.

^{๓๕} ปิ่น มุฑกันต์. แนวสอนธรรมะ. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕).

๒.๒.๕ เมตตาในสาราณียธรรม

สาราณียธรรม คือธรรมเป็นเหตุที่ให้ระลึกถึงกัน หลักการอยู่ร่วมกันโดยทั่วไปแล้วการอยู่ร่วมกันต้องมีความเคารพ ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันเป็นการแสดงหรือจำแนกเมตตาออกมาในรูปของการปฏิบัติทางกายทางวาจาและทางใจ สาราณียธรรมนั้นมี ๖ ประการ คือ เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณโภคี สีลสามัญญุตตา และทิวฐีสามัญญุตตา ซึ่งผู้สนใจใฝ่รู้พึงศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมได้จากพระไตรปิฎกหรือตำราทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีอยู่แพร่หลายทั่วไป แต่ในที่นี้จะอธิบายเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องด้วยเมตตา คือ เมตตากายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ดังนี้

ก. เมตตากายกรรม ได้แก่ “แสดงกิริยาอาการสุภาพช่วยเหลือทำกิจธุระด้วยความเต็มใจทั้งต่อหน้าและลับหลัง” ^{๕๐} เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เมตตาทางกายคือการแสดงพฤติกรรมทางกายต่อกันด้วยความรักอันเป็นผลที่จิตใจ ซึ่งมีความรักความหวังดีแสดงออกมา” ^{๕๑} เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยการปฏิบัติทางกาย เช่น การดูแลเอาใจใส่ในยามป่วยไข้ช่วยแบ่งเบาภาระช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ช่วยระวังรักษาทรัพย์สินให้พ้นจากความเสียหาย ถ้าทำอย่างเสียไม่ได้ทำเพราะเงื่อนไขบางสิ่งบางประการ หรือเพราะหวังประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าไม่ทำแล้วจะไม่ได้ผลประโยชน์ตอบแทนเหล่านี้ เป็นต้น มิใช่เมตตาทางกาย

ข. เมตตาวจีกรรม ได้แก่ “การกล่าวคำสุภาพที่อ่อนหวานและมีสาระประโยชน์ต่อกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง ตลอดถึงการแนะนำตักเตือนกัน ด้วยความหวังดี” ^{๕๒} เมตตาทางวาจา สำหรับพระสงฆ์ก็คือ “การสอนธรรม การแสดงธรรม สำหรับคฤหัสถ์ ก็คือ การพูดจาในเรื่องของการทำบุญการทำกุศลต่าง ๆ เช่น พูดถึงการไปนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น พูดแนะนำชักชวนคนทำบุญ มองกว้าง

^{๕๐} อัง.จก.ก. ๒๒/๑๑/๒๗๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๕๑} สมบุญ เจนใจ. สามัคคีธรรม. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐).

^{๕๒} อัง.จก.ก. ๒๒/๑๑/๒๗๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ออกไป การพูดที่เปล่งออกมา จากความรัก ความหวังดี โดยหมายที่จะให้เป็นคุณ ประโยชน์แก่ผู้ฟัง” ^{๕๓} การพูดหรือคำพูดที่รุนแรงของบิดามารดาครูอาจารย์เต็มไปด้วย ความปรารถนาดีไม่จัดว่าเป็นผิดสุภาพ แต่ถือว่าเป็นปียวาจาหรือเมตตาทางวาจา

จะเห็นได้ว่าเมตตาทางวาจานั้น คือการพูดประกอบด้วยวาจาสุภาพ คือถูกจังหวะเวลา เป็นความจริง ประสานสุข เต็มไปด้วยประโยชน์ มีคุณค่าต่อสรรพ สัตว์

ค. เมตตามโนกรรม ได้แก่ “มองดูกันด้วยใบหน้าอันยิ้มแย้มแจ่มใส มีความปรารถนาดี และคิดทำประโยชน์ต่อกัน” ^{๕๔} เมตตามโนกรรมยังหมายถึงความรู้สึกนึกคิดปรารถนาดี เช่น อยากเห็นคนมีความสุข มีความเจริญอยากให้เขาพ้นทุกข์ พ้นความเดือดร้อน แม้ยังมีได้ลงมือทำอะไร พูดอะไร แต่กระแสดความรู้สึกนึกคิดเช่นนั้น อาจทำให้เห็นทางสีหน้าและแววตา “สำหรับบรรพชิตนั้น ภิกษุผู้ที่ตื่นขึ้นตอนเช้า กระทำกิจวัตร กวาดอาวาสวิหารลานพระเจดีย์ อยู่ในที่สงบ แม้ความปรารถนาดีว่า ภิกษุทั้งหลาย จงมีความสุขปราศจากทุกข์ ไม่มีเวรภัย อยู่เกิดดังนี้ เป็นต้น” ^{๕๕}

จะเห็นได้ว่าเมตตามโนกรรม ก็คือการแผ่เมตตาจิตนั่นเอง ยังไม่ได้ แสดงออกทางกายทางวาจาที่จะก่อให้เกิดผลแต่อย่างใด แต่ก็ถือว่าเมื่อคิดและปรารถนาในใจ เช่นนี้แน่นอนว่าเมื่อแสดงออกมาภายนอก หรือทางกาย ทางวาจา ย่อมเป็นสิ่งดีและมีประโยชน์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกันและกัน เป็นการทำในใจที่ถูกต้อง

^{๕๓} สมบุญ เจนใจ. สามัคคีธรรม. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐).

หน้า ๑๕.

^{๕๔} อภ.จกภ. ๒๒/๑๑/๒๗๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๕๕} บุญสม เจนใจ. สาราณียธรรม. หน้า ๑๕.

“เมตตาเน้นเมื่อบำเพ็ญได้เพียงระดับทั่ว ๆ ไปก็จะได้รับานิสงส์ในแง่จริยธรรมคือเป็น คนไม่ค่อยมีศัตรู แต่ถ้าบำเพ็ญได้ถึงขั้นแก่กล้าจริง ๆ แล้วก็จะได้รับานิสงส์ในลักษณะที่เป็นอานุภาพมหัศจรรย์เมตตา ๓ ทางมิใช่เป็นพื้นฐานสำคัญในแง่ส่วนตัวหรือส่วนบุคคลเท่านั้น แต่มีานิสงส์แผ่กว้างเป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม “ได้ทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ” ^{๕๖}

จากสาระสำคัญและรายละเอียดต่าง ๆ ดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่า เมตตาในสารณียธรรมนั้น กระทำได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย วาจาและทางใจ เป็นหลักหรือแนวทางสร้างความสามัคคี ทำผู้ประพฤติให้เป็นที่รักของบุคคลอื่น เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน ไม่วิวาทกัน เป็นไปเพื่อความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นคำสอนที่มีลักษณะพิเศษ คือนอกจากจะเป็นคุณธรรมที่ให้ผลทางปฏิบัติ เช่นเดียวกับคุณธรรมอื่น ๆ แล้วยังเป็นคุณสมบัติที่มีานิสงส์ และมีอานุภาพเป็นที่อัศจรรย์อีกด้วย

๒.๒.๖ เมตตาในทศบารมี

คำว่า “บารมี” ในทศบารมีนี้ หมายถึงคุณธรรมที่จะนำผู้ปฏิบัติให้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ ดังพระบาลีว่า “ทเสเต ปารมี โหนติ ทเสเต อูปารมี ปรมตฺถา ทส โหนติ โพธิยา ปริปาจนา. แปลว่า การบำเพ็ญบารมีอันเป็นเครื่องบ่มพระโพธิญาณ เหล่านี้จัดเป็นบารมี ๑๐ อูปารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐” ^{๕๗} ใน “บารมี ๑๐” ^{๕๘} คุณธรรมคือเมตตาที่จัดเป็นบารมีธรรมนี้มี ๓ ชั้นคือขั้นต้นเรียกว่า เมตตาบารมีขั้นที่ ๒

^{๕๖} บุญสม เจนใจ. สารณียธรรม. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๑๖.

^{๕๗} ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๒๔๔/ ๕๙๖. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๕๘} ได้แก่ ทานบารมี ศิลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ชันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุปกขาบารมี (ขุ.พุทฺธ. ๓๓/ ๒๔๔/๕๙๖-๕๙๘ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

เรียกว่าเมตตาอุปการมี ชั้นที่ ๓ เรียกว่า เมตตาปรมัตถุปการมี และการที่บำเพ็ญเมตตาอุปการมีให้บริบูรณ์ได้นั้น จะต้องบำเพ็ญครบทั้ง ๓ ชั้น จะได้อธิบายถึงเมตตาซึ่งเป็นคุณธรรมที่ท่านจัดเข้าเป็นปารมีธรรมตามลำดับ ดังต่อไปนี้

ก. เมตตาบารมี

เมตตาบารมี คือ เมตตาของผู้บำเพ็ญเพื่อประโยชน์แห่งพระโพธิญาณรักษาปฏิบัติในเมตตายิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน ในปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคในภาคสมาธิเทศ ได้อธิบายถึงวิธีการแผ่เมตตา และประโยชน์ที่จะพึงได้จากการเจริญเมตตาธรรม กล่าวคือการบำเพ็ญเมตตาบารมีนี้ ก็จะมีลักษณะคล้ายกับการเจริญเมตตาพรหมวิหาร ในปกรณ์วิเสส วิสุทธิมรรค คือการยึดเอาเมตตาธรรมเป็นอารมณ์เช่นเดียวกัน เพราะการอบรมจิตให้มีเมตตาอยู่เสมอ ๆ นั้น ก็คือการเจริญเมตตาบารมี ผู้บำเพ็ญบารมีข้อนี้จะต้องมีเมตตาตลอดเวลาจะต้องแผ่อยู่เสมอ ผู้เจริญเมตตาเนื่อง ๆ ก็จะมีเมตตาช่วยคุ้มครอง แม้บางครั้งอาจจะหลีกเลี่ยงปาปชนไม่พ้น แต่ว่าเมตตานี้ก็ช่วยได้เหมือนดังเช่น ในสุพรรณสามชาดก มีเรื่องเกี่ยวกับเมตตา ซึ่งมีเนื้อหาพอสรุปได้ดังนี้

สมัยที่พระพุทธองค์เจริญเมตตาบารมี พระองค์เสวยพระชาติเป็นพระสุพรรณสามซึ่งเป็นบุตรของพราหมณ์สองคนผิวเมื่อยที่บำเพ็ญพรตอยู่ในป่า วันหนึ่งบิดามารดาของสุพรรณสามได้ถูกงูพิษ ฟันพิษเข้านัยน์ตาจึงตาบอดหมดทั้งสองคน "สุพรรณสามก็ได้ทำหน้าที่ปรนนิบัติรับใช้ นอกจากจะเอาใจใส่ดูแลปรนนิบัติพ่อแม่แล้ว ยังเจริญเมตตาเป็นประจำ ด้วยอำนาจของเมตตา สัตว์ป่าทั้งหลายจึงไม่ทำอันตราย และให้ความคุ้นเคยเป็นมิตรสหาย"^{๔๔}

^{๔๔} กิตติวุฑฺฒ โภกขุ. บารมีปริทรรศน์. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๘).

ต่อมา พระเจ้ากบิลยักษกษัตริย์นครพาราณสีเข้าป่าล่าสัตว์ และได้แอบซ่อนอยู่ มองเห็นสุวรรณสามและสัตว์ต่าง ๆ แวดล้อมมากมาย กำลังออกไปดักน้ำเพื่อจะไปให้บิดามารดาที่ "อาศรม" ^{๕๐} จึงได้ยิงด้วยลูกธนูที่อาบด้วยยาพิษไปถูกสุวรรณสาม ก่อนที่สุวรรณสามจะล้มลงด้วยอำนาจของลูกศรที่อาบด้วยยาพิษนั้น ได้กล่าวเรียกหาผู้ยิงตนด้วยวาจาอันอ่อนหวานโดยไม่แสดงความโกรธว่า "ใครหนอมายิงเรา ผู้ประมาทขาดการเจริญเมตตาเพียงชั่วครู่ ขณะเรากำลังแบกน้ำ กษัตริย์ หรือพราหมณ์หรือแพศย์ หรือศูทรที่มายิงเราอย่าแอบแฝงอยู่เลย" ^{๕๑} พระราชาพาราณสีได้ทรงฟังเรียกเช่นนั้นก็มีพระหฤทัยอ่อน และได้เสด็จเข้าไปหาสุวรรณสาม ซึ่งนอนกระวนกระวายคร่ำครวญอยู่ว่า ต่อไปนี้จะได้ใครเป็นผู้เลี้ยงมารดาบิดา ครั้นพระราชาราชได้ทรงถามและได้ทรงทราบเกี่ยวกับความเป็นมาของสุวรรณสามแล้ว ทรงเสียพระหฤทัยต่อสิ่งที่ได้ทรงกระทำไป และก็รับจะทรงเป็นผู้อุปการะมารดาบิดาของสุวรรณสาม

ในขณะนั้น สุวรรณสามก็ได้สลบไปเพราะลูกศรที่อาบด้วยยาพิษ พระราชาแห่งพาราณสีก็ได้เสด็จไปยังอาศรม ซึ่งเป็นที่อยู่ของมารดาบิดาของสุวรรณสามได้ทรงทำการปรนนิบัติ และได้แจ้งให้บิดามารดาของสุวรรณสามทราบ ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้ง ๒ ท่าน ครั้นได้ทรงสดับก็ขอให้พระราชาราชช่วยนำไปพบสุวรรณสาม ครั้นไปถึงแล้ว ท่านทั้ง ๒ ก็มีความเศร้าโศกและได้ตั้งสัจจาธิษฐานเพื่อถอนพิษลูกศรว่า "เจ้าสามนี้ เป็นผู้ประพฤติธรรมเป็นปกติ เป็นผู้ประพฤติดีพรหมณ์เป็นปกติ เป็นคนกล่าวจริงเป็นปกติ เลี้ยงดูพ่อแม่ เป็นคนเคารพยำเกรงผู้ใหญ่ในตระกูล เป็นที่รักยิ่งปานชีวิตของเรา ด้วยสัจจวาจา นี้ ขอพิษศรจงคลายหายจากเจ้าสามด้วยเถิด" ^{๕๒}

^{๕๐} อาศรม หมายถึง ที่อยู่ของนักพรต (พระธรรมปิฎก,(ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๓๘), หน้า ๔๑๖).

^{๕๑} ขุ.ชา. ๒๘/๒๙๖/๑๕๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๕๒} ขุ.ชา. ๒๘/๓๘๒-๓๘๗/๑๖๒. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

พรหมณ์ผู้เป็นบิดาได้ยินดั่งนั้นก็ได้อัจฉริยฐานเช่นเดียวกัน ส่วนนาง พุทธรเทพิธิตาก็ตั้งสัตยาริษฐานว่า "เราอยู่ ณ เขาคันธมาทน์มาเป็นเวลานาน เราไม่ รักใคร่มากเท่าสุวรรณสามเลย ด้วยคำสัตย์นี้ขอให้พิษจงหาย" ^{๕๓} ทันทันนั้น ก็เกิด ความอัศจรรย์ ๔ อย่างขึ้นในขณะเดียวกัน คือ

"๑) สุวรรณสามหายจากโรค ลูกขึ้นได้เหมือนคนดี ๆ ๒) ตาของดาบส เป็นปกติ ๓) แสงอรุณขึ้น ๔) ท่านทั้ง ๔ คือ สุวรรณสาม ทูกลดาบส ปาริกาตาสินี และพระเจ้ากบิลยักษมาปรากฏในอาศรมสถาน" ^{๕๔}

พระโพธิสัตว์สุวรรณสามทูลถามถึงเหตุต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้น ต่อจากนั้นพระเจ้ากบิลยักษ ตรัสขอให้พระโพธิสัตว์เป็นสวณะในพระองค์ พระโพธิสัตว์จึงถวาย อนุศาสน์ให้พระเจ้ากบิลยักษทรงดำรงอยู่ใน "ทศพิธราชธรรม" ^{๕๕} มิให้ทรงประมาท "ฝ่ายพระโพธิสัตว์สุวรรณสามก็บำรุงบิดามารดาให้เป็นสุข ทำมานให้บังเกิดพร้อม ด้วยบิดามารดามีได้เสื่อมจากฉาน ในที่สุดแห่งอายุขัย ก็มีพรหมโลกเป็นที่ไป ใน เบื้องหน้า" ^{๕๖}

จากสาระสำคัญของสุวรรณสามชาดกดังกล่าวมานี้ชี้ให้เห็นว่า ลูกศรที่ อาบด้วยยาพิษที่แผ่ชานไปทั่วกายของพระโพธิสัตว์สุวรรณสาม แต่พระโพธิสัตว์ สุวรรณสาม สามารถระงับความเจ็บปวดที่แผ่ชานด้วยอำนาจยาพิษได้ด้วยเมตตา บารมีที่ได้บำเพ็ญมาด้วยอำนาจของความกตัญญูตเวทีย และด้วยความอ่อนน้อมที่มี ต่อผู้ใหญ่ในวงศ์ตระกูล ทำให้พระโพธิสัตว์สุวรรณสามหายจากพิษภัยทั้งปวง

สุวรรณสามชาดกที่พระพุทธรองค์ได้ทรงแสดงนี้ ทำให้เราทราบถึงผลแห่ง เมตตาธรรมที่บุคคลเจริญอยู่เป็นปกติ นั้น อานุภาพของเมตตาธรรมเป็นต้นนั้น สามารถที่จะช่วยได้ แม้ว่าจะถูกยิงด้วยลูกศรที่อาบด้วยยาพิษหรือจะถูกประทุษร้าย

^{๕๓} พุ.ชา. ๒๘/๓๙๗-๓๙๘/๑๖๓. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๕๔} แปลก สนธิรักษ์. เล่าเรื่องพระเจ้าสิริชาติ. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร ๒๕๑๖). หน้า ๑๑๔.

^{๕๕} ทาน ศील ปริจาคะ มัททวะ ตปะ อักโกระ อวิหิงสา ชันติ อวิโรธนะ (พุ.ชา. ๒๘/๑๘๖/ ๗๒. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐).

^{๕๖} เกษม บุญศรี. บารมีสาธิต. (กรุงเทพมหานคร : อักษรสมัย, ๒๕๑๓). หน้า ๓๓๑.

จากคนพาล ก็ไม่ถึงกับสิ้นชีพตักษัย เหมือนดังเช่นพระโพธิสัตว์สุวรรณสาม และอีก
อย่างหนึ่ง เมตตากรุณาที่สุวรรณสามได้เจริญในครั้งนี้ จัดเป็นเมตตาบารมี ถือได้ว่า
เป็นสาเหตุก่อให้เกิดสันติภาพโดยแท้จริง

ข. เมตตาอุปปารมี

เมตตาอุปปารมี คือ เมตตาของผู้บำเพ็ญเพื่อโพธิญาณ รักษาปฏิบัติใน
เมตตายิ่งกว่ารักษาอวัยวะของตน เป็นบารมีระดับกลางหรือบารมีขั้นจวนจะสูงสุด
ได้แก่บารมีที่บำเพ็ญยิ่งกว่าปารมีปกติ แต่ยังไม่ถึงที่สุด ที่จะเป็นปรมัตตปารมี เช่น
สละทรัพย์ภายนอกเป็นทานปารมี สละอวัยวะ เป็นทานอุปปารมี สละชีวิตเป็นทาน
เรียกว่าทานปรมัตตปารมี การบำเพ็ญเมตตาอุปปารมีแห่งพระพุทธองค์ เมื่อครั้งยัง
ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ ซึ่งจัดเป็นอุปปารมีธรรม ดังอุทาหรณ์ประกอบโดย
สังเขปต่อไปนี้

ในอดีตกาลมีพราหมณ์ ๒ คน เป็นชาวเมืองโกสัมพี ต่อมาภายหลังได้พา
กันสละทรัพย์สมบัติมหาศาลไปบำเพ็ญตนเป็นฤาษีอยู่ ณ หิมวันตประเทศ เป็นเวลา
นานถึง ๕๐ ปี ฤาษีองค์หนึ่งมีนามว่า มณฑยฤาษี และฤาษีอีกองค์หนึ่งมีนามว่า
กัณห์ทีปายนฤาษี หลังจากได้บำเพ็ญตบะมานาน คราวหนึ่งท่านฤาษีทั้งสอง จึงพากัน
ออกจากหิมวันตประเทศ ไปสู่บ้านตำบลหนึ่งในแคว้นกาสิ คฤหัสถ์คนหนึ่ง ผู้ซึ่งเป็น
สหายของมณฑยฤาษี ในตำบลบ้านนั้นมีศรัทธา จึงสร้างบรรณศาลาหลังใหญ่ ให้ฤาษี
ทั้งสองพักอาศัยอยู่เป็น เวลานั้นถึง ๔ ปี

ต่อมาฤาษีทั้งสอง เดินทางไปเมืองพาราณสีและพักอาศัยอยู่ในป่าช้า
แห่งหนึ่ง พักอยู่อย่างสุขสบาย ระยะเวลาอีก กัณห์ทีปายนฤาษีจึงได้กลับไปอยู่ที่
บรรณศาลาในแคว้นกาสิเหลือเพียงมณฑยฤาษีผู้เดียว ราตรีหนึ่งปรากฏว่า มีโจรเข้าไป
ปลักขงในเมืองหลวงหนีมา ทิ้งของไว้ที่ประตูบรรณศาลาแล้วหนีไป เมื่อคณะเจ้า
ของผู้ติดตามไปถึง และเห็นห่อของก็คิดว่า มณฑยฤาษีเป็นโจรจึงพากันทุบตีแล้วนำ
เอาตัวไปถวายพระราชชา ฝ่ายพระราชาก็ยังไม่ทันทรงไต่สวนให้ดี รีบรับสั่งให้นำ

มณฑตยฤาษีไปเสียบด้วยหลาว ราชบุรุษจึงได้นำฤาษีไปและเสียบด้วยหลาวไม้ ตะเคียน ไม้สะเดาและหลาวเหล็ก แต่ก็เสียบไม่เข้าจนปัญญา มิรู้ว่าจะกระทำประการใด

ฝ่ายมณฑตยฤาษีผู้ได้รับโทษโดยไม่มี ความผิด ก็ให้อัจฉรยัยใจในตนเอง นัก จึงใคร่ครวญถึงเวรกรรมที่ตนเคยทำมาก็ทราบ ว่า "เมื่อก่อนตนเป็นบุตรช่างไม้ได้ใช้ ไม้ทองหลาง เสียบกันแมลงวันเล่น และแมลงวันนั้นไม่ตาย เมื่อเห็นเวรกรรมของตน เช่นนี้แล้วก็ปลงตก จึงบอกให้พวกราชบุรุษใช้หลาวไม้ทองหลางเสียบตน พวกราชบุรุษ รับประทานตามทันที ทำให้มณฑตยฤาษีได้รับทุกขเวทนานักหนา"^{๕๗}

ฝ่ายกัณฑ์ปายนฤาษีผู้พระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นสหาย ได้ออกจากแคว้นกาสิ เพื่อมาเยี่ยมมณฑตยฤาษี ครั้นได้เห็นสหายได้รับโทษทรมานเช่นนั้น จึงเข้าไปใกล้ ๆ แล้วจึงไต่ถาม เมื่อทราบว่าไม่มี ความผิดจึงถามถึงกำลังใจว่า "ท่านจะรักษาใจมิให้ขุ่น เคืองต่อผู้ที่ลงโทษท่าน และท่านมีใจเมตตาแม้ในศัตรูผู้ให้ร้ายต่อท่านได้หรือ ไม่"^{๕๘} มณฑตยฤาษีผู้เป็นสหายตอบว่า ได้ "ดีแล้วสหายรัก ร่มเงาของท่านผู้มีศีลมีเมตตา เช่น นี้ทำให้เราเป็นสุข"^{๕๙} พุดจบแล้วที่ปายนฤาษี ผู้ใคร่ในการเจริญเมตตา ก็เข้าไปนั่งฟัง หลาวนั้น

ตอนเช้าพวกราชบุรุษได้นำความกราบทูลพระราชา พระองค์พิจารณา แล้วทรงทราบว่า พระองค์ลงโทษผิดไปเพราะขาดการใคร่ครวญ จึงเสด็จไปตรัสถาม กัณฑ์ปายนฤาษีว่า ทำไมท่านจึงมานั่งอยู่เช่นนี้ ก็ได้ทราบว่ามณฑตยฤาษีผู้เป็นสหาย รักของกัณฑ์ปายนฤาษี เป็นผู้มั่งจิตสูง มีเมตตาแก่เหล่าสัตว์ ไม่โกรธเคือง แม้แต่ บุคคลผู้ให้ร้ายท่านกัณฑ์ปายนฤาษีเอง ก็เป็นสุขใจที่จะได้อยู่ใกล้ ๆ ได้ร่มเงาของ ท่านผู้มีคุณธรรมเช่นนี้

^{๕๗} พระธรรมธีรราชมหามุนี, (วิลาศ ญาณวโร). โลกนาถทีปนี. (กรุงเทพมหานคร: สำนัก พิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๒๑), หน้า ๑๑๐.

^{๕๘} พระธรรมธีรราชมหามุนี, (วิลาศ ญาณวโร). โลกนาถทีปนี. หน้า ๑๑๐.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

อนึ่ง กัณหาที่ปายนฤชาได้ตรัสถามพระราชว่า ฤชาผิดหรือไม่ พอทราบ
ว่าฤชาไม่ผิด แต่พระราชผิดเองที่ด่วนลงโทษ กัณหาที่ปายนฤชาจึงได้กล่าวว่า “ผู้
ที่เขาตั้งให้เป็นพระราชาคควรจะได้พิจารณาให้ดีเสียก่อนแล้ว ค่อยทำอะไรลงไปจึงจะ
เป็นการดี”^{๖๐} ดังนี้แล้ว จึงได้แสดงธรรมให้พระราชได้สดับต่อไปอีก

จากเรื่องที่กล่าวมา แสดงให้เห็นถึงการสั่งสมอุปการมีของพระสัมมา
สัมพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ทำให้เรามองเห็นคุณค่าของเมตตาและขันติซึ่ง
ธรรมทั้ง ๒ ข้อนี้เป็นเหตุผลของกันและกัน คือเมื่อบุคคลใดมีเมตตา จะทำให้บุคคลนั้น
มีความอดทน หรือเมื่อบุคคลใดมีความอดทน ก็จะทำให้บุคคลนั้นมีเมตตา เหมือนดัง
เช่นกรณีของมณฑลฤชา และทำให้มีความรู้ความเข้าใจแจ่มแจ้งว่า การให้อภัยก็เป็น
การเจริญเมตตาด้วยเช่นกัน

ค. เมตตาปรมัตถปารมี

เมตตาปรมัตถปารมี คือเมตตาของผู้บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ รักษา
และปฏิบัติในเมตตายิ่งกว่าชีวิต หมายถึง บารมียอดเยี่ยม เป็นปารมีระดับสูงสุดสูง
กว่าอุปการมี เช่น การสละชีวิต เป็นทาน เป็นปรมัตถปารมี เป็นต้น ดังตัวอย่างเช่น

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อครั้งพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ใน
อดีตชาติ ได้ทรงสร้างเมตตาปรมัตถปารมีธรรม โดยในครั้งนั้นเสด็จอุบัติในตระกูล
กษัตริย์ และได้เสวยสิริราชสมบัติ มีพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าเอกราชแห่งกรุง
พาราณสี พระองค์ทรงบำเพ็ญ “ทศพิรราชธรรม”^{๖๑} สมทาน “กุศลกรรมบถ ๑๐”^{๖๒}
ประการมิให้ขาด ทรงสงเคราะห์มหาชนด้วย “สังคหวัตถุ ๔”^{๖๓} ประการเป็นนิตย เป็น
ผู้มีจิตประกอบด้วยคุณธรรมอันสูงยิ่ง

^{๖๐} พระธรรมรึราชมหาณี, (วิลาส ญาณวโร), โลกนาถทีปนี, (กรุงเทพมหานคร : สำนัก
พิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๒๑), หน้า ๑๑๐.

^{๖๑} ชุ.ชา. ๒๘/๑๗๖/๗๒. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

^{๖๒} ที.ปา. ๑๑/๓๔๗/๓๒๘. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

^{๖๓} ที.ปา. ๑๑/๓๐๘/๒๐๐; อัง.จตุกก. ๒๑/๓๒/๓๗. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

อยู่มาคราวหนึ่ง พระเจ้าทัฬหเสนราชแห่งโกศลนคร ไคร้จักได้กรุงพาราณสีมาครอบครองไว้ในพระราชอำนาจ จึงได้ยกกองทัพมาประชิดเมืองพาราณสี พระเจ้าเอกราชกลัวศึกจะขาดจึงไม่ทรงอนุญาตให้มีการต่อสู้ ปล่อยให้ข้าศึกมาถึงพระนคร จนกระทั่งจับพระองค์ได้ พระเจ้าทัฬหเสนะผู้มีพระทัยอันโหดร้าย ได้โปรดให้มัดมือโพล่หลังให้นำไปแขวนห้อยพระเศียรที่ประตูพระนครเป็นการทรมานและประจาน

ถึงกระนั้น พระเจ้าเอกราชผู้มีพระทัยมั่นในเมตตา ก็มีได้ทรงโกรธเคืองในอริราชศัตรูกลับทรงแผ่เมตตาจิตไปยังพระเจ้าทัฬหเสนะว่า “ขอให้พระเจ้าทัฬหเสนะผู้ซึ่งประทุษร้ายเราในครั้งนี้ จงทรงมีพระชนมชีพยืนยาวทรงพระเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป”^{๒๔}

ครั้นพระองค์ดำรงพระสติมั่น แม้เมตริจิตอยู่อย่างนี้ทุกขณะด้วยอำนาจแห่งเมตตาของพระองค์ เครื่องพันธนาการที่เหล่าทหารมัดไว้นั้นก็หลุดไปสิ้น และพระองค์เองก็ลอยขึ้นไปประทับอยู่บนอากาศ ทันใดนั้น พระเจ้าทัฬหเสนะทรงมีพระอาการเร่าร้อนในพระวรกายยิ่งนัก จึงตรัสถามราชบุโรหิตได้ทรงทราบความว่า

การที่พระองค์ทรงเป็นไปเช่นนี้ เป็นด้วยเหตุที่ลงโทษพระเจ้าพาราณสีผู้มีความดีคุณธรรม จึงรับสั่งให้พวกทหารไปปล่อยพระเจ้าพาราณสี เมื่อเหล่าทหารรีบเร่งกันมาก็ได้เห็นพระองค์ทรงพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว จึงกลับมาบังคมทูลให้เจ้าเหนือหัวทราบโดยตลอด พระเจ้าทัฬหเสนะจึงรีบเสด็จมากราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยและทูลสดุดีพระเจ้าเอกราชว่าทรงมีพระฉวีวรรณผุดผ่อง และทรงมีพลังกายแคล้วคล่องดี พระเจ้าพาราณสีตรัสบอกถึงความที่พระองค์ทรงมีพระเมตตา และขันติมั่นทั้งทรงให้ทาน และรักษาศีลในอดีตเสมอมา . . . เพราะทรงพระปรารภในพระประวัติตอนเป็นพระเจ้าเอกราชผู้มีเมตตาเป็นเหตุ พระพุทธเจ้าจึงทรงมีพุทธพจน์ไว้ในพระเอกราชจரியาวว่า

^{๒๔} พระธรรมมรืราชหามุนี, (วิลาศ ญาณวโร). โลกนาถที่ปณี. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๒๑), หน้า ๑๗๓.

“กาลเมื่อเราเป็นพระราชา ปรากฏนามว่าเอกราช ครั้งนั้น เรา
อธิษฐานศีลอันบริสุทธิ์เป็นอย่างยิ่ง ครองแผ่นดินใหญ่
สมาทานกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ประพฤติโดยไม่มีเศษ
สงเคราะห์มหาชนด้วยวัตถุ ๔ ประการ เมื่อเราเป็นผู้ไม่
ประมาทในประโยชน์โลกนี้และโลกหน้าด้วยอาการอย่างนี้
พระเจ้าโกศลพระนามว่าทัฬหเสนะยกกองทัพมาชิงเอาพระ
นครเราได้ ทรงนำข้าราชการชาวนิคมพร้อมด้วยทหาร ชาว
ชนบทให้อยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ทั้งหมดแล้วตรัสสั่งให้ลงโทษ
ทรมานเรา แต่เราเห็นพระเจ้าทัฬหเสนะกับหมู่อำมาตย์ซึ่ง
เอาราชสมบัติอันมั่งคั่งภายในพระนครของเราเหมือนบุตรสุด
ที่รัก ฉะนั้น ผู้เสมอด้วยเมตตาของเราไม่มี นี่เป็นเมตตา
บารมีของเรา ด้วยประการฉะนี้”^{๖๕}

จากการบำเพ็ญบารมี ในพระชาติที่เป็นพระเจ้าเอกราชนี้ จะเห็นได้
ว่านอกจากพระองค์จะบำเพ็ญเมตตาขั้นสูงสุดแล้ว ยังทรงยึดหลักเบญจศีล หลักกุศล
กรรมบถ ๑๐ ประการ และหลักสังคหวัตถุ ๔ ประการ ในการปกครองประเทศอีกด้วย
เมตตาที่พระเจ้าเอกราชทรงบำเพ็ญนี้จัดเป็นเมตตาปรมัตตบารมี ซึ่งเป็นเมตตาขั้นสูง
สุดแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าของเราในอดีตชาติ โดยที่ทรงมุ่งหวังเพื่อให้ได้มาซึ่ง “สัมมา
สัมโพธิญาณ”^{๖๖}

จากสาระสำคัญของเมตตาปรมัตตบารมีดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่าพระ
บรมโพธิสัตว์ทั้งปวง ย่อมมีพระทัยประกอบด้วยเมตตาเมื่อน้ำพระทัยใคร่จะให้สรรพสัตว์
ประสบความผาสุก ด้วยทรงมุ่งหวังว่า พระสัมมาสัมโพธิญาณจะสำเร็จลงได้ก็ด้วย

^{๖๕} ขุ.อป. ๓๓/๑๑๔-๑๑๘/๖๒๖. ฉบับ มหจุฬาฯ ๒๕๐๐.

^{๖๖} สัมมาสัมโพธิญาณ หมายถึง ญาณเครื่องตรัสรู้เองโดยชอบ (พระธรรมปิฎก,
ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. (กรุงเทพมหานคร : มหจุฬา
ลกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๓๑).

เมตตาธรรมเป็นสำคัญ ดังนั้น พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย จึงพยายามสั่งสอน และอบรมเมตตาธรรมให้มากขึ้นทุกภพทุกชาติ เพื่อให้สัมฤทธิ์ผล เป็นความสุขแก่คนทั้งหลาย บางคราวถึงกับเอาชีวิตเข้าแลก เพื่อให้คนอื่นสัตว์อื่นได้รับความสุข

ในกรณีที่พระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลาย มีน้ำพระทัยประกอบไปด้วยเมตตาธรรม มีอุปมากล่าวไว้ว่า

“ตามธรรมดาอุทกวารีที่สะอาดเย็นใส ย่อมแผ่ความชุ่มฉ่ำให้แก่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย เมื่อมีความปรารถนา บ่ายหน้าลงมาตักน้ำดื่มกินน้ำในธารานั้นแล้ว อุทกวารีย่อมให้รสแผ่ความเย็นชื่นเข้าไปทุกถ้วนหน้า ไม่ได้เลือกว่า คนนั้นเป็นคนดีหรือคนเลวฉนใด พระบรมโพธิสัตว์ก็เป็นเช่นนั้น เมื่อมีจิตใจที่มุ่งมั่นต่อพระโพธิญาณอันประเสริฐแล้ว ย่อมพยายามเสริมสร้างเมตตาธรรมให้มีมากในจิต เพื่อแผ่กว้างออกไปไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีจิตประทุษร้าย แม้กระทั่งศัตรู แผ่แต่ความเย็นใจไปทั่วสารทิศ เพื่อให้สำเร็จเป็นเมตตาบารมียิ่ง ๆ ขึ้นไป จนกว่าจะได้บรรลุพระโพธิญาณ”^{๖๗}

๒.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างเมตตากับหัวข้อธรรมอื่น ๆ

เมตตามีส่วนสัมพันธ์กับหลักธรรมอื่น ๆ โดยความเป็นเหตุผลของกันและกัน และเป็นสิ่งที่มีนัยตรงข้ามกัน ดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ เมตตากับฉันทะ

เมตตากับฉันทะมีอรรถาธิบายโดยสังเขป ดังนี้

“ความเข้าใจลักษณะทั่วไปของเมตตาช่วยเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับฉันทะด้วย เพราะหัวข้อธรรมทั้งสองนี้ เป็นเรื่องของความรัก ความอยากความต้องการเหมือนกัน”^{๖๘} ฉันทะหมายถึง “ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ใคร่เพื่อ

^{๖๗} พระเทพมุนี, (วิลาส ญาณวโร). ศาสตร์ว่าด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า. (กรุงเทพมหานคร : สารมวลชน, ๒๕๓๔), หน้า ๖๕-๖๖.

^{๖๘} อภิ.วิ. ๓๕/๓๙๒/๒๕๐. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

จะทำความฉลาด ความพอใจในธรรมนั้น”^{๖๘} เป็นฝ่ายกุศลตั้งงาม โปร่งสบายเกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ ข้อสำคัญก็คือ เป็นข้อธรรมพื้นฐาน ที่มีขอบเขตกว้างขวางเกี่ยวข้อง และใช้กับเรื่องทั่วไปที่เป็นความรัก ความพอใจจะทำอะไรก็ทำด้วยความรักความพอใจ โดยทั่ว ๆ ไป คือต้องชอบ หรือเห็นประโยชน์เห็นคุณค่าของงานนั้นจึงจะรัก จึงจะพอใจงานนั้น เช่น คนทำสวนรักงานทำสวน เพราะเขาต้องการให้ต้นไม้เจริญงอกงาม ถ้าเป็นหมอก็รักงานของหมอ เพราะต้องการรักษาคนป่วยให้หายจากป่วย หรืออยากให้เรามีความสุขชาติ ฉันทะ ไม่เพียงแต่รักงานเท่านั้น ยังหมายถึงความอยากทำงานให้ดีขึ้นอีกด้วย คือเมื่อทำอะไร จะต้องทำให้เรียบร้อย และสมบูรณ์ที่สุด

ส่วนเมตตาเป็นข้อธรรมจำเพาะ มีขอบเขตจำกัดเกี่ยวข้องกับคน และสัตว์หรือเป็นไปในคนและสัตว์ทั้งหลายเท่านั้น เรียกตามบาลีว่า มีสัตว์เป็นอารมณ์ ดังพระบาลีว่า “ปญฺญตฺตธมฺมวเสน เอโก วา สตุโต อเนเก วา สตุตา อารมฺมณ”^{๖๙}

นอกจากนี้ เมตตาจะต้องอาศัยฉันทะ ที่เรียกว่า “กัตตุกามยตาฉันทะ เป็นจุดเริ่มต้น เป็นที่ตั้งต้น หรือเป็นตัวเริ่มการอีกด้วย”^{๗๐} ต้นไม้ที่เจริญงอกงาม และภาวะจิตที่ใฝ่หมั่นไปสู่สิ่งที่ตั้งงามโดยปราศจาก ความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับอดีต หรือความต้องการอยากเสพเสวยเวทนา ที่นำเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์นั้น เป็นเครื่องนำทางเข้าไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับเมตตา และเป็นคำอธิบายความหมายของฉันทะ “เมตตาเริ่มทำงานด้วยฉันทะ และมีขอบเขตจำกัดเฉพาะในกรณีที่เกี่ยวข้องกับคนและสัตว์เท่านั้น ส่วนฉันทะเกี่ยวข้องกับทุกสิ่งทุกอย่าง ดังนั้น การพูดเรื่องฉันทะจึงเป็นการพูดในเรื่องที่ครอบคลุมกว้างขวางออกไปอีก”^{๗๑}

สรุปว่า ฉันทะก็คือ ภาวะที่จิตมีความรักความพอใจต้องการให้สิ่งทั้งหลายดำรงอยู่ตามสภาวะที่ควรมีควรเป็น หรือความรักในคุณภาพชีวิตซึ่งไม่มีอดีตเข้าไปเกี่ยวข้อง ขอบเขตของฉันทะนั้นรวมไปถึงทุกสิ่งทุกอย่าง เช่น การรักความ

^{๖๘} อภ.วิ. ๓๕/๓๙๒/๒๕๐. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณ์ ๒๕๐๐.

^{๖๙} วิสุทฺธิ. ๑/๒๖๖/๓๕๑. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

^{๗๐} อจ.ทสก. ๒๔/๕๘/๘๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณ์ ๒๕๐๐.

^{๗๑} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๑๐.

สะอาด รักธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งมีขอบเขตกว้างกว่าเมตตา เพราะเมตตา มีขอบเขตที่จำกัดคือมีความเกี่ยวข้องกับเฉพาะคนและสัตว์เท่านั้น แต่ทั้งชั้นหยาบและเมตตาก็มีความเกี่ยวข้องกัน และถือว่าเป็นกระบวนการสร้างสรรค์เช่นเดียวกัน

๒.๓.๒ เมตตากับสิเนหะ

เมตตา คือ “ความรัก ความมีไมตรี ความปรารถนาอยากให้ผู้อื่นมีความสุข และประสบแต่สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์”^{๓๓} เป็นความรักที่เป็นกุศล เป็นความรักที่บริสุทธิ์ที่มีต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย เป็นความรักที่เป็นกลาง ๆ ปราศจากความลำเอียง เป็นภาวะจิตที่เป็นกุศลตั้งงาม ปลอดโปร่ง และเปิดกว้าง เช่น ความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก ปรารถนาดี อยากให้ลูกเจริญเติบโตได้รับการศึกษา มีความสุข ถึงแม้ว่าชีวิตของลูกนั้นจะไม่ใช่เงินไม่ใช่ทอง ช่วยเสริมความมั่นคงของพ่อแม่ และวงศ์ตระกูลก็ตาม พ่อแม่ก็ยังรักและปรารถนาดีต่อลูก

อย่างไรก็ตาม เมื่อพ่อแม่เป็นปุถุชน ตัดหาย่อมมีโอกาสแทรกซึมเข้ามา เจือปนในความรักของพ่อแม่ได้ ความรักนั้นย่อมไม่เป็นความรักที่บริสุทธิ์โดยสิ้นเชิง ดังจะเห็นได้จากอาการที่ยึดมั่นต่อลูกว่า “เป็นลูกเรา เป็นของเรา พ่อแม่มียังหวังอยู่มากบ้าง น้อยบ้าง ที่จะให้ชีวิตของลูกเป็นเครื่องช่วยเสริมความมั่นคงถาวรหรือความยิ่งใหญ่แห่งตัวตน เช่น อยากให้ลูกมีฐานะดี เพื่อตนจะได้ภูมิใจพลอยมีเกียรติ หรือกลัวลูกตกต่ำเพราะกลัวตนจะเสียหน้า เป็นต้น”^{๓๔}

สิเนหะ คือ “เสนาหาเป็นไวพจน์คำหนึ่งของตณหา เป็นความรักฝ่ายอกุศลที่ตรงกันข้ามกับเมตตา ก็คือความรักที่เกิดจากตณหา หรือความรักที่เจือด้วยตณหานั่นเอง”^{๓๕} เป็นความรักที่เป็นอกุศล รักใคร่เยื่อใยเฉพาะบุคคล เป็นความ

^{๓๓} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๐๗.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม. หน้า ๕๐๙.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐๙.

รักที่คับแคบที่เจอไปด้วยความเห็นแก่ตัว ความรัก ในคำว่า สนิหะ หรือเสนหา มี ๒ อย่าง คือ "ความรักด้วยอำนาจตัณหา กับความรักด้วยอำนาจทิสฺฐิ"^{๖๖} ความรักที่มีมูลเหตุมาจากสนิหะ มีอรรถาธิบายโดยสังเขปตามลำดับดังนี้

(๑) **ความรักด้วยอำนาจตัณหา** คือสิ่งที่ทำให้เป็นเขต ทำให้เป็นแดน ทำให้เป็นส่วน ทำให้มีส่วนสุตรอบ การกำหนดถือเอา ความยึดถือว่า ของเรา โดยส่วนแห่งตัณหาเท่าใด คือบุคคลถือเอาว่า สิ่งนี้ของเรา นั่นของเรา สิ่งเท่านั้นของเรา ของ ๆ เราโดยส่วนเท่านี้ รูปของเรา เสียงของเรา กลิ่นของเรา รสของเรา โผฏฐัพพะของเรา เครื่องลาดของเรา เครื่องนุ่งห่มของเรา ทาสีของเรา ทาสของเรา แพะของเรา แกะของเรา ไก่ของเรา สุนัขของเรา ช้างของเรา โคของเรา ม้าของเรา ลาของเรา ไร่นาของเรา ที่ดินของเรา เงินทอง ของเรา บ้านของเรา นิคมของเรา ราชธานีของเรา แวนแคว้นของเรา ชนบทของเรา ฉางข้าวของเรา คลังของเรา ย่อมยึดถือแผ่นดินใหญ่ แม้ทั้งสิ้นว่าของเราด้วยอำนาจตัณหา

(๒) **ความรักด้วยอำนาจทิสฺฐิ** คือสัทธิกัฏฐิวัตตุ ๒๐ ประการ มิจฉาทิสฺฐิ มีวัตตุ ๑๐ อันตคานิกทิสฺฐิมิวัตตุ ๑๐ ทิสฺฐิเห็นปานนี้ ทิสฺฐิไปแล้ว ทิสฺฐิรชชฎิ ทิสฺฐิกันดาร ทิสฺฐิเสี้ยนหนาม ทิสฺฐิกวัดแก่ง ทิสฺฐิสังโยชน์ ความถือ ความถือเฉพาะ ความถือมั่น ความลุ่มคล้ำ ทางผิด คลองผิด ความเห็นผิด ลัทธิแห่งเดียรถีย์ ความถือด้วยการแสวงหาผิด ความถืออันวิปริต ความถืออันวิปลาส ความถือผิด ความถือว่า จริงในวัตตุอันไม่จริง ทิสฺฐิ ๖๒ ประการนี้ ชื่อว่าเป็นความรักด้วยอำนาจทิสฺฐิ

จะเห็นได้ว่า ความรักทั้ง ๒ คือ ความรักที่เป็นเมตตา กับความรักที่เป็น สนิหะจะมีลักษณะตรงกันข้าม คือความรักที่เป็นเมตตา เป็นความรักที่บริสุทธิ์ เปิดกว้าง ผ่องใสเบิกบาน เป็นความอยาก หรือต้องการนำประโยชน์สุขไปให้ ไม่คิดที่จะเอาตัวตนเข้าเสวยสุขเวทนา เพราะเป็นความรักที่ปราศจากการเห็นแก่ตัว

^{๖๖} พ.จ. ๓๐/๑๒๒/๒๔๔-๒๔๕. ฉบับ มหจุฬาฯ เติปฏิทิน ๒๕๐๐.

ส่วนสินะนั้นเป็นความรักที่เจือด้วยตัณหาและทิฐิ เป็นความรักที่เป็นอกุศลจิต มีจุดบกพร่อง เป็นความรักที่มีมูลเหตุมาจากความเกี่ยวข้องด้วยการเห็นและการได้ยินต้องพัฒนาไปสู่ความรักระดับที่เป็นกุศล คือเมตตา หรือให้ก้าวจากความรักที่ผิด (สินะ) มาสู่ความรักที่ถูกต้อง ซึ่งจะทำให้เรามีความสุขเพิ่มมากขึ้น จุดที่แตกต่างระหว่างเมตตากับสินะ สังเกตได้จากข้อความว่า “สมบัติหรือผลสำเร็จของเมตตา คือระงับพยาบาทได้ วิบัติของความล้มเหลวของเมตตา คือเกิดสินะหรือเสน่หา”^{๔๗}

๒.๓.๓ เมตตากับกรุณา

หัวข้อธรรมทั้ง ๒ นี้ ปรากฏอยู่ในหลักพรหมวิหาร บางที่เรียกว่า อัมปมัญญา เป็นหัวข้อที่ ๑ และ ๒ ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ดังจะได้ให้อรรถาธิบายตามลำดับต่อไปนี้

ก. ความสัมพันธ์ระหว่างหัวข้อธรรมทั้งสอง

เมตตานี้จะมีผลอันไพบูรณ์ได้ ก็ต้องมีความกรุณาเป็นเครื่องกำกับ กรุณา คือความสงสารปรารถนาจะให้เขาพ้นทุกข์ เมื่อเห็นผู้อื่นได้รับทุกข์ภัยเป็นความรู้สึกสงสารก็พลอยหวั่นใจสงสารไปด้วย เสมือนทุกข์นั้นเป็นของตัวเองแล้วพยายามช่วยให้เขาพ้นทุกข์ ถึงแม้ตัวเองจะได้รับความทุกข์ก็ยอม คุณข้อนี้เป็นเหตุให้มนุษย์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ลักษณะที่ว่าเป็นกุศล เพราะมีความปรารถนาช่วยเขาให้พ้นจากความทุกข์แล้วก็ลงมือปฏิบัติจริง ๆ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น และผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือย่อมรู้สึกยินดี ผู้ช่วยเหลือก็เบิกบานแจ่มใสที่ได้ช่วยเหลือ เรียกได้ว่า จิตเป็นกุศลทั้ง ๒ ฝ่าย “อนึ่งผู้ประกอบด้วยกรุณานั้น หากว่าในบางคราวจะเกิดวิหิงสาวิตกคิดเบียด

^{๔๗} พ.จ. ๓๐/๑๒๒/๒๔๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐.

เป็นผู้หนึ่งผู้ใดขึ้น ก็ารู้สึกทันทีว่า เขาจะเดือดร้อนได้ทุกขเวทนา กรุณาที่ตนเองได้
อบรมไว้ก็จะหักล้างวิหิงสาวิตกได้ ไม่เบียดเบียนทำตามตามความคิดนั้น ดวงจิตที่
เป็นวิหิงสาวิตก ก็จะระงับดับหายไป นี่เป็นผลของกรุณาอีกส่วนหนึ่ง”^{๙๔}

ข. การแสดงออกของเมตตากรุณา

เมตตากรูณานี้ เป็นคุณธรรมอีกประการหนึ่งที่ทำให้คนในโลกเกื้อกูลกัน
ทำให้เกิดความรักความปรารถนาดี สนิทสนมกลมเกลียวในหมู่มนุษย์ คนเราไม่ได้เกิด
มาคนเดียวในโลกจะรักแต่ตนเองคนเดียว ไม่ยอมเกี่ยวข้องกับใครคงเป็นไปไม่ได้ ทุก
คนย่อมจะต้องเกี่ยวข้อง ผูกพันกับบุคคลอื่น ในครอบครัว ในหมู่บ้าน ตำบลสังคม
ประเทศและทั่วโลก ส่วนนอกนี้ก็คือ คนเราต้องมีภาวะที่เสมอเหมือนกันคือเกิด แก่
เจ็บ ตาย รักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกันหมด สิ่งที่เป็นความทุกข์ ความเดือดร้อนใคร ๆ
ก็ไม่ปรารถนา เมื่อเรารักสุขเกลียดทุกข์ บุคคลอื่นและสัตว์อื่นก็เหมือนกัน เมื่อเราคิด
เห็นตามความเป็นจริงเช่นนี้ เจริญจิตต์ยอม “สหระคต”^{๙๕} ด้วยเมตตามากยิ่งขึ้น

นอกจากพิจารณาเห็นความเป็นไปของเราแล้ว ยังต้องพิจารณาเห็น
ความเปลี่ยนแปลงของบุคคลอื่นสัตว์อื่นอีกด้วยว่า ใครลำบาก และขาดแคลนอะไร
บ้าง เป็นต้น ข้อนี้เองเป็นสาเหตุให้คนทั้งหลาย ช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่กัน การ
แสดงเมตตากรูณานี้แม้จะไม่มาก ก็อาจทำให้เกิดความเบิกบานใจต่อกัน ถ้าทุกคนมี
เมตตากรูณาต่อกันแล้ว การเบียดเบียนกันก็จะไม่มี ชาวโลกก็จะร่มเย็นเป็นสุขเพราะ
ความสุขของชาวโลกอยู่ที่การไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ดังพุทธภาษิตว่า

“อหฺยยาปชฺฌมฺ สุขํ โลกเก
การไม่เบียดเบียนกันเป็นสุขในโลก”^{๙๖}

^{๙๔} เกษม บุญศรี. บารมีสาธิต. (กรุงเทพมหานคร : อักษรสมัย, ๒๕๑๓), หน้า ๓๒๑.

^{๙๕} สหระคต แปลว่า ไปด้วยกัน (พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์
ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. (กรุงเทพมหานคร : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๐๗).

^{๙๖} อภ.ก. ๓๗/๓๓๘/๑๘๓. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

เมตตากรุณา เป็นคุณธรรมที่ต้องแสดงออกทั้งภายใน และภายนอกคือ ภายและวาทะ ความปรารถนาดี หวังความเจริญให้เกิดขึ้นแก่บุคคลอื่น สัตว์อื่น และ การทำจิตใจให้อยู่เหนือความพยายาบาปถือว่าเป็นเมตตาภายใน การแสดงออกทาง ภายวาทะที่เป็นกุศล โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการให้คนอื่นเขาได้รับประโยชน์ มีความสุข ความเจริญเช่นนี้ถือว่าเป็นเมตตาจิตภายนอก เมื่อบุคคลอื่น สัตว์อื่น ประสบกับความทุกข์ ก็พลอยสงสารเห็นใจ รวมทั้งการทำจิตใจให้พ้นจากการเบียดเบียน เป็นต้น เป็นความกรุณาภายใน

ส่วนความกรุณาภายนอก ได้แก่ การช่วยเหลือผู้อื่นทางกายทางวาทะ ที่ ประกอบด้วยกุศล และด้วยจิตที่สพรคตด้วยกรุณา ให้เขาพ้นจากความเดือดร้อน ปราศจากอุปัทวันตรายต่าง ๆ “ธรรม ๒ ข้อนี้เป็นคู่กันต่างอาศัยกันอยู่เสมอ บุคคลที่มี ใจกรุณา มักเป็นผู้มีเมตตาเป็นพื้นอยู่ก่อน เช่น คนอดอยากมาเฉพาะหน้า ผู้มีใจ เมตตา ย่อมรู้สึกสงสารแล้วหาทางช่วยเหลือเช่น ให้ที่อยู่ ให้อาหาร เป็นต้น ผู้ช่วย เหลือเช่นนี้ ชื่อว่าได้แสดงกรุณาตามสมควร ถ้ามีโอกาส และสามารถพอจะช่วยเหลือ ได้ แต่ไม่ช่วยเหลือเช่นนี้เรียกตามสามัญว่า คนใจจืด ใจคับแคบ เห็นแก่ประโยชน์ตน คอยแต่จะรับอุปการะจากผู้อื่น เมื่อถึงคราวที่จะต้องอุปการะบุคคลอื่นหาทำไม่ รัฐบาล บริษัท สมาคม มูลนิธิ เห็นความจำเป็นจึงได้จัดตั้งสภาภาษาชาติ โรงเรียน โรงเรียน เลี้ยงเด็ก หน่วยบรรเทาทุกข์ เป็นต้น ทั้งนี้ล้วนแต่เป็นที่ตั้งแห่งความเมตตากรุณา ทั้งสิ้น” ^{๔๑}

จะเห็นได้ว่า เมตตาเป็นคุณธรรมที่ต้องประกอบด้วยกรุณา คือความ สงสาร หรือมีความทุกข์ของสัตว์อื่น บุคคลอื่น เป็นอารมณ์ เป็นธรรมกำกับเมตตา และการแสดงออกของเมตตากรุณา มี ๓ ทาง คือ

ทางกาย ได้แก่ การทำประโยชน์สุข ปลดเปลื้องความทุกข์ของบุคคลอื่น ด้วยกาย

ทางวาทะ ได้แก่ การช่วยทำประโยชน์สุขทางวาทะ เช่น แนะนำตักเตือน ให้ละเว้นจากความชั่ว สร้างคุณความดี ถามถึงสุข ทุกข์ เป็นต้น

^{๔๑} เกษม บุญศรี. บารมีสาริต. (กรุงเทพมหานคร : อักษรสมัย, ๒๕๑๓), หน้า ๓๒๓.

ทางใจ ได้แก่ การตั้งจิตปรารภนาดี คิดในทางไม่เบียดเบียน ตั้งจิตคิดจะ
ช่วยบำบัดทุกข์ บำรุงสุข เป็นต้น

การแสดงออกของเมตตากุณาทัง ๓ ทางนี้ย่อมมีประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง
และเป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่น สัตว์อื่น ผู้ที่มีจิตประกอบไปด้วยเมตตากุณานั้นย่อม
สุขกายสบายใจมีแต่มิตร ไม่มีศัตรู ที่ว่าสบายใจ ก็คือ ไม่มีความโกรธ ความเกลียด ไม่
มีวิหิงสา อาฆาตพยาบาท กล่าวคือ เป็นจิตใจที่แช่มชื่น เบิกบานแจ่มใส เป็นที่รักใคร่
ของคนทั่วไป สำหรับผู้ที่ได้รับความรัก ความสงสารจากผู้ที่มีเมตตากุณา ย่อมได้รับความ
ความสุขปราศจากทุกข์เช่นเดียวกัน

การแสดงเมตตากุณา ถ้ากระทำโดยปราศจากสติปัญญาแล้ว บางที
อาจจะไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้รับ หรือบางทีอาจจะเกิดโทษแก่ผู้กระทำ ดังที่สมเด็จพระ
มหาสมณ เจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสตรัสไว้ว่า

“ไปทางเรือพบคนตกน้ำ ตนว่ายน้ำไม่เป็น หรือเป็นแต่ไม่แข็งพอจะช่วย
เขาได้ ถ้ากระโดดลงไปช่วยเขา บางทีจะเอาตัวรอดไม่ได้ ข้าเป็นอันตรายแก่ตนเอง และ
คนอื่นในเรื่องอีก ถ้าความสามารถไม่พอจะแสดงเมตตากุณา ในปัญหาเช่นนี้ ต้องรู้จัก
ผ่อนผันช่วยเหนี่ยวเรือที่ล่ม ยื่นไม้หรือเชือกให้เขาเกาะ หรือพยายามเรียกคนอื่นที่อยู่
ใกล้เคียงให้ช่วย” ^{๕๒}

อีกอย่างหนึ่ง “การแสดงเมตตากุณาแก่คนบางคน แต่กลับเป็นโทษแก่
คนทั้งหลายก็ไม่ควรทำ เช่น เห็นเขาจับผู้ร้ายมา มีความเมตตากุณาต่อผู้ร้าย คิดจะ
ให้ผู้ร้ายรอดพ้นอาชญาแผ่นดินแล้วทำการแย่งชิงให้หลุดไป ถึงช่วยผู้ร้ายให้รอดพ้นไป
คราวหนึ่ง แต่ก็ได้ชื่อว่า ช่วยให้เขาหลุดพ้นไปเที่ยวเบียดเบียนคนอื่นอีก และกิริยาที่
เข้าแย่งจากเจ้าหน้าที่ก็เป็นการดูหมิ่นแผ่นดิน มีโทษตามกฎหมายอีกชั้นหนึ่ง ข้อนี้สม
กับคำพังเพยที่ว่า “ทำคุณบูชาโทษ โปรดสัตว์ได้บาป” ในกรณี เช่นนี้ ท่านสอนให้มี
อุเบกขา คือวางตนเป็นกลาง เป็นคุณธรรมที่คอยกำกับเมตตากุณา ที่ควรมีในเมื่อ
จะแสดง เมตตากุณา ไปในทางที่ไม่สมควร” ^{๕๓}

^{๕๒} เกษม บุญศรี. บารมีสาธิต. (กรุงเทพมหานคร : อักษรสมัย, ๒๕๑๓), หน้า ๓๓๔.

^{๕๓} เกษม บุญศรี. บารมีสาธิต. หน้า ๓๓๔-๓๓๕.

๒.๔ วิธีการแผ่เมตตา

การเจริญเมตตาพรหมวิหาร หรือแผ่เมตตา มี ๓ วิธี คือ “อโนธิโสภรณา โอิธิโสภรณา และทิสภรณา” ^{๔๔} มีอรรถาธิบายโดยสังเขปดังนี้

๑) แผ่ไปโดยไม่เจาะจง เรียกว่า อโนธิโสภรณา คือแผ่ไปในสัตว์ป่าณะ ภูต บุคคล และผู้มีอัตภาพ (ผู้เนื่องอยู่ในอัตภาพ)

๒) แผ่ไปโดยเจาะจง เรียกว่า โอิธิโสภรณา คือแผ่ไปในสตรี บุรุษพระอริยเจ้า (อริยชน) อนริยชน (ผู้ที่มีโช้อริยะ) เทวดา (เทพ) มนุษย์ และสัตว์วินิปาติกะ

๓) แผ่ไปในทิศ เรียกว่า ทิสภรณา คือ แผ่ไปในสัตว์ป่าณะ ภูตบุคคล ผู้มีอัตภาพ สตรี บุรุษพระอริยเจ้า อนริยชน เทวดา มนุษย์ และสัตว์ วินิปาติกะในทิศทั้ง ๑๐ คือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ทิศเบื้องล่าง และทิศเบื้องบน

วิธีแผ่เมตตาทั้ง ๓ อย่าง คือ “อโนธิโสภรณา โอิธิโสภรณา และทิสภรณา” ^{๔๕} ที่กล่าวข้างต้น มีสาระตละสำคัญและรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้

๒.๔.๑ อโนธิโสภรณา การแผ่เมตตาโดยไม่เจาะจง มีดังนี้

๑) สัพเพ สตดา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี อุตฺตานํ ปฺริหรนฺตุ ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีคามบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๒) สัพเพ ปาณา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี อุตฺตานํ ปฺริหรนฺตุ ขอป่าณะทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีคามบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

^{๔๔} วิสุทฺธิ. ๑/๒๕๕/๓๓๙-๓๔๐. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

^{๔๕} ชุ.ปฏิ. ๓๑/๒๖-๒๗/๓๔๗-๓๕๒. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

๓) สัพเพ ภุตา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี อตฺตานิ ปริหรนฺตุ
ขอภูตทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีควมบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษา
ตนอยู่เกิด

๔) สัพเพ ปุคฺคลา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี อตฺตานิ
ปริหรนฺตุ ขอบุคคลทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีควมบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มี
ความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๕) สัพเพ อตฺตภาวปริยาปนฺนา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี
อตฺตานิ ปริหรนฺตุ ขอผู้นั่งอยู่ในอัทภพทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มี
ควมบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๒.๔.๒ ไอธิโสผรณา การแผ่เมตตาโดยเจาะจง มีดังนี้

๑) สัพฺพา อิตฺถิโย อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี อตฺตานิ
ปริหรนฺตุ ขอสตรีทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีควมบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความ
สุขรักษาตนอยู่เกิด

๒) สัพฺเพ ปุริสา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี อตฺตานิ ปริหรนฺตุ
ขอบุรุษทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีควมบีบคั้น ไม่มีทุกข์มีความสุขรักษา
ตนอยู่เกิด

๓) สัพฺเพ อริยา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี อตฺตานิ ปริหรนฺตุ
ขออริยชนทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีควมบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข
รักษาตนอยู่เกิด

๔) สัพฺเพ อนริยา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี อตฺตานิ
ปริหรนฺตุ ขออนริยชนทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีควมบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มี
ความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๕) สัพเพ เทวา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี อุตฺตานิ ปริหรนตุ
ขอเทพทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีควมบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษา
ตนอยู่เกิด

๖) สัพเพ มนุสฺสา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี อุตฺตานิ
ปริหรนตุ ขอมนุษย์ทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีควมบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มี
ความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๗) สัพเพ วินิปาติกา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี อุตฺตานิ
ปริหรนตุ ขอวินิปาติกะทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีควมบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มี
ความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๒.๔.๓ ทิสามรณา การแผ่เมตตาไปในทิศทั้งหลาย มีดังนี้

๑) สัพเพ ปุรตฺถิมาย ทิสาย สุตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี
อุตฺตานิ ปริหรนตุ ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงในทิศตะวันออก จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มี
ควมบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๒) สัพเพ ปจฺฉิมาย ทิสาย สุตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี
อุตฺตานิ ปริหรนตุ ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงในทิศตะวันตก จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มี
ควมบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุขรักษาตนอยู่เกิด

๓) สัพเพ อุตฺตราย ทิสาย สุตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี
อุตฺตานิ ปริหรนตุ ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงในทิศเหนือ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีควม
บีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๔) สัพเพ ทกฺขิณาย ทิสาย สุตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา สุขี
อุตฺตานิ ปริหรนตุ ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงในทิศใต้ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีควมบีบคั้น
ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๕) สัพเพ ปุรตฺถิมาย อนฺนุทิสาย สุตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนินฺมา
สุขี อุตฺตานิ ปริหรนตุ ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงในทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จงเป็นผู้ไม่
มีเวร ไม่มีควมบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๖) สัพพะ ปจฺฉิมาย อนุทิสาย สดฺดา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนีมา สุขี อตฺตานํ ปฺริหรณฺตุ ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงในทิศตะวันตกเฉียงใต้ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๗) สัพพะ อุตฺตราย อนุทิสาย สดฺดา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนีมา สุขี อตฺตานํ ปฺริหรณฺตุ ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงในทิศตะวันตกเฉียงเหนือ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๘) สัพพะ ทกฺขิณาย อนุทิสาย สดฺดา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนีมา สุขี อตฺตานํ ปฺริหรณฺตุ ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงในทิศตะวันออกเฉียงใต้ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๙) สัพพะ เหนฺจฺฉิมาย ทิสาย สดฺดา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนีมา สุขี อตฺตานํ ปฺริหรณฺตุ ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงในทิศเบื้องล่าง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๑๐) สัพพะ อูปริมาย ทิสาย สดฺดา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนีมา สุขี อตฺตานํ ปฺริหรณฺตุ ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ในทิศเบื้องบน จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

สัพพะ ปฺรตฺถิมาย ทิสาย ปาณา ภูตา ปุคฺคลา อตฺตภาวปฺริยาปนฺนา สัพพะ ปฺรตฺถิมาย ทิสาย อิตฺถิโย ปฺริสา อริยา อนริยา เทวา มนุสฺสา วินิปาติกา อเวรา...ปฺริหรณฺตุ. ขอปาณะทั้งหลาย...ภูตทั้งหลาย...บุคคลทั้งหลาย... ผู้เนื่องอยู่ในอัฐตภาพ ทั้งหลาย ทั้งปวงในทิศตะวันออก...ขอสตรีทั้งหลาย... บุรุษทั้งหลาย...อริยชนทั้งหลาย... อนริยชนทั้งหลาย...เทพทั้งหลาย...มนุษย์ทั้งหลาย... วินิปาติกะ ทั้งหลาย ทั้งปวงในทิศตะวันออก จงเป็นผู้ไม่มีเวร ...รักษาตนอยู่เกิด

สัพพะ ปจฺฉิมาย ทิสาย อุตฺตราย ทิสาย ทกฺขิณาย ทิสาย ปฺรตฺถิมาย อนุทิสาย ปจฺฉิมาย อนุทิสาย อุตฺตราย อนุทิสาย ทกฺขิณาย อนุทิสาย เหนฺจฺฉิมาย ทิสาย อูปริมาย ทิสาย...ปาณา ... อิตฺถิโย ... วินิปาติกา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนีมา สุขี อตฺตานํ ปฺริหรณฺตุ ขอปาณะทั้งหลาย... สตรีทั้งหลาย... วินิปาติกะ ทั้งหลายทั้งปวง ในทิศตะวันตก... ทิศเหนือ... ทิศใต้...

ทิศเฉียงตะวันออก ตะวันตก เหนือ ใต้ ...ทิศเบื้องล่าง... ทิศเบื้องบน... จงเป็นผู้ไม่มีเวร
ไม่มีความบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุขรักษาตนอยู่เกิด

๒.๕ คำแผ่เมตตา

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในการแผ่เมตตานี้ บุคคลที่ควรแผ่เมตตาให้
ก่อนก็คือตนเอง ผู้บำเพ็ญเพียรพึงแผ่เมตตาให้ตนเองว่า ขอเราจงมีความสุขเกิด ขอ
เราจงปราศจากทุกข์เกิดตั้งนี้เป็นต้น การที่ท่านสอน ให้แผ่เมตตาให้ตนก่อนก็เพื่อจะ
ได้ถือตนเป็นพยานว่า เราชักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด คนอื่นสัตว์ อื่นก็ฉันนั้นสมจริง ดังที่
พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

“มองดูไปทั่วทิศแล้ว พิจารณาไม่เห็นใคร อันจะเป็นที่รัก
ยิ่งไปกว่าตน คนอื่น สัตว์อื่นก็ย่อมรักตนเองมากเหมือนกัน” ^{๕๖}

เพราะฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น เมื่อทำตนเป็นพยานดังนี้
แล้ว การที่จะแผ่เมตตาไปยังผู้อื่นก็จะสะดวกขึ้นมาก จริงอยู่ “การแผ่เมตตาให้แก่ตน
เอง แม้จะแผ่อยู่สัก ๑๐๐ ปี ก็ไม่สามารถที่จะทำจิตให้ถึงอัปนา หรือความแน่วแน่ได้
แต่ที่ท่านสอนให้เจริญเมตตาในตนก่อนก็เพื่อให้ทำตนเป็นพยานเท่านั้น...” ^{๕๗}

๒.๕.๑ คำแผ่เมตตาให้แก่ตนเอง มีดังนี้

อหิ สุขิโต โหมิ	ขอให้ข้าพเจ้ามีความสุข
นิททุกฺโข โหมิ	ขอให้ข้าพเจ้าปราศจากทุกข์
อเวโร โหมิ	ขอให้ข้าพเจ้าปราศจากเวรภัย

^{๕๖} วิสุทฺธิ. ๑/๒๔๑/๓๒๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

^{๕๗} วุฒิน อินทสระ. เรียบเรียง, สารสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๑), หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

อพฺยาปชฺฌโม โหมิ ขอให้ข้าพเจ้าจงปราศจากความลำบากกายและใจ
อนิโห โหมิ ขอให้ข้าพเจ้า จงปราศจาก ความทุกข์กาย ทุกข์ใจ
สุขี อุตฺตานํ ปรีหฺรามิ จงมีความสุขกาย สุขใจรักษาตน ให้พ้นทุกข์ ภัย
ทั้งสิ้นเกิด

จะเห็นได้ว่า ความมุ่งหมายในการเจริญเมตตาในตนหรือแผ่เมตตาให้แก่
ตนเองนั้น ก็คือเพื่อให้ตนมีความรักในตนเองก่อนแล้ว จึงขยายความรักไปถึงผู้อื่น
เพราะเมื่อเจริญเมตตาในตนแล้วว่า ขอเราจงประสบ ความสุขเป็นต้นเขาอย่ามเกิด
ความปรารถนาประโยชน์สุขต่อสัตว์อื่น โดยทำตนเป็นพยานว่า เราชักสุขเกลียดทุกข์
และอยากมีชีวิต ไม่อยากตายฉันใด แม้สัตว์อื่น ๆ ก็ฉันนั้น แม้พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้ดัง
ที่กล่าวแล้ว ฉะนั้น ผู้ที่รักตน จึงควรมีคุณธรรม คือไม่เบียดเบียนตนและไม่เบียดเบียน
ผู้อื่น

ต่อจากนั้นแผ่ไปถึงคนอื่นได้ ไม่ว่าจะเป็นคนที่ยรัก คนมีเวรต่อกัน แต่ทางที่
ดีควรแผ่เมตตาไปยัง “คนที่มีอุปการคุณก่อน เช่น มารดาบิดา อุปัชฌาย์ อาจารย์ จาก
นั้น ก็แผ่เมตตาไปยังคนที่รัก คนที่ไม่รักไม่ชัง และคนมีเวรต่อกัน”^{๔๔} ดังต่อไปนี้

๒.๕.๒ คำแผ่เมตตาให้แก่ผู้อื่น

สพฺเพ สตฺตา สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิดแก่ เจ็บตาย ด้วยกัน
ทั้งหมดทั้งสิ้น

อเวรา โหนตุ จงเป็นสุข ๆ เกิด อย่าได้มีเวร แก่กันและกันเลย
อพฺยาปชฺฌมา โหนตุ จงเป็นสุข ๆ เกิด อย่าได้มีความเบียดเบียน ซึ่งกัน
และกันเลย

^{๔๔} ตสุมา สกฺขิภาวตฺถํ ปจฺมํ อุตฺตานํ เมตฺตตาย ผริตฺวา ตทหนฺตํ สุขปฺปวตฺตนตฺถํ ยฺวายํ ปิโย
คฺคฺ กฺวานิโย อจฺริโย วา อจฺริยมตฺโต วา อฺปชฺฌมาโย วา อฺปชฺฌมายมตฺโต วา ... (วิสุทฺธิ. ๑/๒๔๒/๓๒๕. ฉบับ
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙).

อนิมา โหนตุ จงเป็นสุข ๆ เกิด อย่าได้มีความทุกข์กาย ทุกข์ใจเลย
สุขี อตุตานํ ปริหรนตุ จงมีความสุขกาย สุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์
ภัยทั้งสิ้นเทอญ

อีกนัยหนึ่งว่า "สพฺเพ สตุตา สพฺเพ ปาณา สพฺเพ ภูตา สพฺเพ
อตฺตภาวปริยาปนฺนา สพฺพา อิตฺติโย สพฺเพ ปุริสา สพฺเพ อริยา สพฺเพ อนริยา
สพฺเพ เทวา สพฺเพ มนุสฺสา สพฺเพ วินิปาติกา อพฺยาปชฺฌา อนิมา โหนตุ สุขี
อตฺตตานํ ปริหรนตุ" ^{๑๑๑} ขอให้สัตว์ทั้งหลายสัตว์ที่มีชีวิต สัตว์ที่มีอัตภาพตัวตน บุคคล
ทุกคน บุรุษหญิงชาย พระอริยเจ้าทั้งหลาย ปุณฺชนทุก ๆ คน ภิกษุสามเณรทุก ๆ รูป
อุบาสกอุบาสิกาทุก ๆ คน มนุษย์ทั้งหลาย เทวดาทุก ๆ องค์ อบายสัตว์ทั้งหลาย มีอสุร
มารพรหม เป็นต้น ชั้นบนนับตั้งแต่มนุษย์ขึ้นไปจนถึงพรหมโลก ชั้นตํานับตั้งแต่มนุษย์
ลงไปจนถึงอเวจีมหานรก จงถึงสุขปราศจากทุกข์ อย่ามีภัยอย่ามีเวร อย่ามีความ
ลำบาก อย่ามีความเดือดร้อน จนถึงสุขรักษาตนอยู่เกิด

จะเห็นได้ว่า ขั้นตอนของการเจริญเมตตาก็คือหลังจากเจริญเมตตาในตน
แล้วจึงเจริญไปในบุคคล ๔ ประเภท เริ่มตั้งแต่คนที่รัก คนที่เป็นกลาง ๆ คนที่เกลียดชัง
กัน และคนที่ศัตรูกันโดยลำดับ สำหรับคน ๔ ประเภทนั้นคนที่รักใคร่กันและคนที่
เป็นกลาง ๆ กับเรา สามารถเจริญเมตตาได้โดยง่าย แล้วเกิดความเห็นอกเห็นใจว่า
เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันง่ายส่วนบุคคล ๒ ประเภทคือคนที่เกลียดกัน
และคนที่ศัตรูกัน เมื่อเจริญเมตตาต่อคนทั้ง ๒ ประเภทนี้แล้ว จะเกิดปฏิฆะ คือ
ความโกรธหรือความเกลียดชังอย่างเดียวยังไม่สามารถจะให้เกิดเมตตาได้ การพิจารณา
ถึงคนที่เกลียดกันและคนที่ศัตรูกันนี้ ถ้าว่าตามความเป็นจริงแล้วก็ยังเป็นเพื่อนร่วม
โลกกับเรา อยู่ได้ไม่ถึง ๑๐๐ ปีก็ต้องตายจากกัน แม้ชาตินี้เขาจะเป็นคนที่เราเกลียด
และเป็นศัตรูกับเรา แต่ชาติก่อนเขาอาจจะเป็นญาติของเราก็ได้

^{๑๑๑} พระพุทธโฆสะ. พระวิสุทธิมรรค. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : ภูมิพล ภิภษุ.
๒๕๒๑), หน้า ๓๔๖.

ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ผู้ที่ไม่เคยเป็นบิดามารดา เป็นพี่ชาย พี่สาว เป็นบุตร เป็นธิดากันนั้นไม่มีเลย” เป็นต้น^{๙๐} แล้วควรเจริญเมตตาต่อคน ๒ ประเภทนั้นโดยคิดว่า บุคคลนี้ในอดีตเคยเป็นบิดามารดาของเรา เคยเป็นพี่สาว พี่ชาย น้องสาว น้องชาย บุตรธิดาของเรา ฉะนั้น ผู้เจริญเมตตาจึงไม่ควรโกรธในบุคคลเช่นนี้ เมื่อทำได้ดังนี้แล้วความโกรธจะค่อย ๆ หายไป

จากสาระสำคัญของเมตตาทั้งหมดนี้ หมายความว่า ขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ที่ตกทุกข์ได้ยากก็ขอให้พ้นจากความทุกข์และให้ได้รับเอาความสุข ที่ถึงสุขก็ขอให้ได้สุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป

สรุปว่า ความหมายและลักษณะทั่วไปเกี่ยวกับเมตตาในองค์ธรรมต่าง ๆ นั้น ทำให้เราทราบถึงความหมายของเมตตาว่า เป็นความรักแท้ที่บริสุทธิ์ ปราศจากอคติ ความลำเอียง เป็นความรักที่ต้องการให้ ไม่ต้องการเอา ไม่เหมือนกับความรักที่เจือไปด้วยตัณหาราคะ ซึ่งเป็นเมตตาที่ไม่บริสุทธิ์แท้จริง เรียกได้ว่า ความรักที่ต้องการเอาเป็นความรักที่เห็นแก่ตัว เป็นความรักที่จะต้องพัฒนาไปสู่ความรัก ที่เป็นเมตตาที่แท้จริง ประเด็นที่เป็นปัญหาว่า พระพุทธศาสนาปฏิเสธความรักบนทอนความสุขของปุถุชนเห็นจะไม่เป็นความจริง เพราะพระพุทธศาสนาสอนให้คนมีความรักต่อกัน

ส่วนเมตตาในองค์ธรรมต่าง ๆ เช่น เมตตาในพรหมวิหาร เป็นคุณธรรมที่มนุษย์ทั้งหลายจะพึงปฏิบัติต่อกัน เมตตาในอัปมัถฺยญา เป็นเมตตาระดับฌาน เมตตาในเบญจธรรมนั้น เป็นหลักจริยธรรมขั้นพื้นฐานให้รู้จักปรารถนาดีไม่เบียดเบียนกัน เมตตาในอารักขกัมมัฏฐาน เป็นหลักธรรมที่รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงจัดรวบรวมหลักธรรมต่าง ๆ ไว้ให้ถูกต้องหรือเหมาะกับจริตของคนทั่ว ๆ ไป เป็นหลักในการพัฒนาจิตไปสู่ภาวะที่ต้งาม เมตตาในสาราณียธรรม เป็นเครื่องปฏิบัติทางกาย ทางวาจา และทางใจ เป็นธรรมที่เสริมสร้างความสามัคคี ทำให้ครอบครัว สังคม อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีความรัก มีความระลึกถึงกันและกัน เมตตาในหลักทสปารมมฺิ นั้น เป็นการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ นอกจากนี้แล้ว

^{๙๐} วิสุทฺธิ. ๑/๒๔๘/๓๓๔. ฉบับ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

เมตตายังมีความสัมพันธ์ เกี่ยวเนื่องกันกับหัตถธรรมอื่น ๆ อีก เป็นต้นว่า ฉันทะ ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นหรือก่อให้เกิดกระบวนการสร้างสรรค์ และมีขอบเขตกว้างขวางรวมไปถึงสิ่งทุกอย่าง ส่วนเมตตานี้มีขอบเขตเฉพาะมนุษย์และสัตว์เท่านั้น ความสัมพันธ์ของเมตตากับสิเนหะนั้น จะมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกล่าวคือ คุณสมบัติของเมตตาคือ ละพยาบาท ความล้มเหลวของเมตตาก็มีสาเหตุมาจากการที่บุคคลเกิดความเสแสร้ง ส่วนกรุณานั้นมีความสัมพันธ์กันกับเมตตา คือคนที่จะมีกรุณาได้ก็ต่อเมื่อมีเมตตาเป็นพื้นฐานอยู่ในจิต

กล่าวโดยสรุปเพื่อความเข้าใจง่ายก็คือ เมตตาเป็นคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานอยู่ภายในจิตใจ มีจิตใจที่เปี่ยมล้นด้วยความปรารถนาดีต่อผู้อื่นหรือสัตว์อื่น ให้ผู้อื่นหรือสัตว์อื่นเป็นสุขโดยทั่วหน้ากันซึ่งเท่ากับว่า เมตตาเป็นเสมือนภาคทฤษฎี (Theory) ส่วนกรุณาหมายถึงความสงสารคิดจะช่วยให้ผู้อื่นหรือสัตว์อื่นพ้นทุกข์แล้วก็ลงมือปฏิบัติการช่วยเหลือทันทีเมื่อมีโอกาส ซึ่งเป็นเสมือนภาคปฏิบัติ (Practice) นั้นเอง

วิธีการแผ่เมตตา และคำที่ใช้แผ่เมตตานี้ ถือว่าเป็นส่วนหนึ่ง ในการที่จะพัฒนาจิตใจให้สงบระงับจากเวรภัย และแผ่กว้างขวางออกไปทั้งคนและสัตว์ เพื่อประโยชน์แก่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

อย่างไรก็ตาม หากจะมองอย่างผิวเผินแล้ว อาจจะเข้าใจว่า เมตตาเป็นธรรมฝ่ายกุศลดีงามคงจะไม่มีโทษแต่ประการใด แต่ความจริงแล้วจิตที่ประกอบไปด้วยเมตตา ถ้าถูกครอบงำด้วยกิเลส และมีอารมณ์อยู่เหนือเหตุผลแล้ว ก็จะทำให้เกิดโทษได้ ดังจะได้กล่าวในบทต่อไป

บทที่ ๓

โทษของการขาดเมตตา

เมตตา คือความรักความปรารถนาดี จัดว่าเป็น "ธรรมฝ่ายกุศลได้แก่ อโหสะ คือความไม่คิดประทุษร้าย" ^๑ เป็นความดี ความถูกต้อง บุคคลใดมีจิตประกอบด้วยเมตตา บุคคลนั้นจัดว่าเป็นคนดีมีคุณธรรม ส่วนบุคคลผู้ที่ถูกครอบงำด้วยกิเลส คือ "ความอยากได้ ความประทุษร้าย ความหลงไม่รู้จริง" ^๒ เป็นต้น หรือบุคคลที่มีเมตตาแต่ขาดปัญญา ย่อมเป็นผู้ประสบความทุกข์ และเป็นสาเหตุนำโทษหรือความเสื่อมเสียมาให้หลายประการ ซึ่งจะได้อธิบายตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๓.๑ โทษที่เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและสังคม

เมตตา มีโทษทั้งแก่ตนเองและสังคม เริ่มตั้งแต่ในครอบครัว กล่าวคือ ในครอบครัวนั้น ถ้าพ่อแม่มีเมตตามาก ก็จะดูแลเอาใจใส่และคอยตามใจลูก เมื่อพ่อแม่อยากให้ลูกมีความสุข ก็พยายามเอาใจใส่บำรุงจนกระทั่งกลายเป็นการปรนเปรอ อยากให้ลูกมีความสุข ก็เลยตามใจทุกอย่าง ลูกอยากได้อะไรก็ให้ เพราะการให้ของพ่อแม่ นั้นเป็นความสุขอยู่ด้วย การให้ที่เป็นการแสดงเมตตาอย่างนี้ จะขาดคุณสมบัติไปอย่างหนึ่ง คือปัญญา กลายเป็นความรักเฉพาะหน้า ทำให้ลูกมีความสุขสมปรารถนาในระยะสั้น แต่ในระยะยาว พ่อแม่ที่เอาใจลูกมากเกินไปจะทำให้ลูกเสียคน ทำอะไรไม่เป็นช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ มีนิสัยเอาแต่ใจตัวเอง เป็นต้น จึงกลายเป็นว่าชีวิตของเขาใน

^๑ อโหสโธ กุศลมูล (ที.ปา. ๑๑/๓๕๓/๒๔๔. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐).

^๒ ตัณณิ อกุศลมูลานี โลโก อกุศลมูล, โทโส อกุศลมูล, โมโห อกุศลมูล. (ที.ปา. ๑๑/๓๕๓/๒๔๔. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐).

ระยะยาว จะไม่สามารถรับผิดชอบตัวเองได้ดี เป็นความเสียหายต่อตนเอง และสังคม
ในระยะยาว

ส่วนความรักแบบระยะยาวนั้น คือการให้ลูกรู้จักพยายามช่วยเหลือตัวเอง
เมื่อลูกเจริญเติบโตขึ้น พ่อแม่พยายามดูแลอยู่ห่าง ๆ ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี และ
ปฏิบัติหน้าที่ของพ่อแม่มีให้บกพร่อง ไม่เอาใจใส่ หรือปรนเปรอจนเกินไป ความรักนั้น
จึงจะเป็นเมตตาที่แท้จริงถูกต้อง มีประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคมอย่างแท้จริง

๓.๒ โทษของการขาดเมตตาที่ปรากฏพระไตรปิฎก

ในพระไตรปิฎกและในอรรถกถา มีหลายเรื่องที่กล่าวถึงเมตตา อานิสงส์
ของเมตตา และโทษของเมตตาที่ปราศจากปัญญาตลอดถึงการขาดเมตตา ในที่นี้ผู้วิจัย
จะได้อธิบายหัวข้อธรรม และเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการขาดเมตตา เพื่อที่จะนำมา
ประยุกต์ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน หรือทำให้มองเห็นภาพลักษณ์ว่าโทษที่
เกิดขึ้นเพราะการเจริญเมตตาที่ไม่ถูกต้อง และโทษของการขาดเมตตานั้นเป็นอย่างไร
และในการศึกษาวิเคราะห์เรื่องนี้ให้เข้าใจแจ่มแจ้ง จึงต้องนำกรณีตัวอย่างของการขาด
เมตตาซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา และกรณีตัวอย่างของการขาดเมตตาซึ่ง
ปรากฏในสังคมไทยเพียงบางเรื่อง บางประเด็น มาแสดงให้เห็นโดยแจ่มชัดตามลำดับ
ดังต่อไปนี้

ก. หลับไม่เป็นสุข และตื่นเป็นทุกข์

บุคคลทุกคนเมื่อมีความคิดที่เป็นไปในทางชั่ว ก็จะกระทำชั่ว และพูดชั่ว
ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ขาดเมตตาธรรม การขาดเมตตาธรรมย่อมเป็นสาเหตุให้เกิดความ
เดือดร้อน บุคคลนั้นแม้จะยืน เดิน นั่ง นอนและตื่นก็เป็นทุกข์ ดังเรื่องที่ปรากฏอดีต
ต่อไปนี้

กรณีตัวอย่าง

วันหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จรอบเมือง เมื่อเสด็จมาถึงประสาธหลังหนึ่ง พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นหญิงงามคนหนึ่ง พระองค์ทรงมีพระหฤทัยปฏิพัทธ์อย่างรุนแรงในหญิงนั้น เมื่อเสด็จกลับ จึงได้รับสั่งให้อำมาตย์ไปสอบถามดู เมื่อทราบว่ามีสามีแล้ว จึงทรงวางอุบายฆ่าสามีของหญิงนั้น เพื่อจะได้นางมาเป็นสนม จึงรับสั่งให้อำมาตย์ไปเรียกสามีนางมา ชายคนนั้นก็ทราบว่า ภัยจะเกิดขึ้น แต่จำใจต้องเข้าเฝ้าพระราชารับสั่งให้มอบโล่ อาวุธ และเครื่องแต่งกายมหาดเล็ก แก่ชายคนนั้น การที่พระราชาทรงทำเช่นนี้ ก็เพื่อที่จะได้โอกาสหาความผิดให้แก่เขา แล้วลงอาญาฆ่าเขาให้ตาย แล้วริบเอาภรรยามาเป็นพระสนมของพระองค์

วันเวลาผ่านไป ความร่ำร้อนทางกาม ทำให้พระราชาพยายามมองหาความผิดของมหาดเล็ก แต่ก็หาไม่ได้ พระราชาก็รับสั่งให้มหาดเล็กทำสิ่งอันเหลือวิสัยที่มนุษย์จะกระทำได้โดยง่ายคือ "รับสั่งให้เขาไปนำเอาดินสีอรุณ ดอกโกมุท และดอกอุบลในท้องทะเลเล็กมาถวายให้ทันเวลาทรงสงสนานตอนเย็น ถ้าทำไม่ได้ หรือนำของเหล่านั้นมาไม่ทันจะลงอาญาถึงชีวิต" ^๓

ก่อนที่ชายคนนั้นจะไป เขาได้ไปพบภรรยา และเล่าเรื่องให้ภรรยาทราบ ให้ภรรยาจัดเสบียงสำหรับไปกินระหว่างทาง เสร็จแล้วรีบเดินทางทันที พบคนเดินทางหิวอาหารเขาจึงให้ข้าวสุก และเมื่อเขาบริโภคอาหารพอตามความต้องการ แล้วไปรยอาหารกำมือหนึ่งลงในน้ำ พร้อมประกาศด้วยเสียงอันดัง ๓ ครั้งว่า... "นาค ครุฑและเทวดาทั้งหลาย ขอจงฟังคำของข้าพเจ้า พระราชาปรารถนาจะลงอาญาแก่ข้าพเจ้า จึงทรงบังคับให้ข้าพเจ้านำดินสีอรุณ ดอกโกมุทและดอกบัว ไปถวายให้ทันเวลาสงสนานตอนเย็นวันนี้ ข้าพเจ้าได้ให้อาหารแก่คนเดินทาง ทานนั้นมีอานิสงส์ ๑,๐๐๐ ให้อาหารแก่ปลา มีอานิสงส์ ๑๐๐ ข้าพเจ้าแบ่งส่วนบุญนี้แก่ท่านทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายได้โปรดนำดินสีอรุณ ดอกโกมุทและดอกอุบลมาให้ข้าพเจ้าด้วย..." ^๔

^๓ ฐ.อ. ๓/๙๗. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๙๕.

^๔ ฐ.อ. ๓/๙๘. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๙๕.

พญานาคได้ยินเสียงนั้นจึงแปลงกายเป็นชายชรา ถามว่าเขาต้องการอะไร พอทราบเรื่อง จึงได้นำสิ่งที่เขาต้องการมาให้ เขากล่าวขอบคุณพญานาคแล้วรีบกลับมา ยังเมืองสวตถี บุรุษนั้นกลับมาทันเวลาพระราชาสรงสนาน แต่เข้าเมืองไม่ได้ เพราะพระราชเอาลูกกุญแจไปเก็บไว้ บุรุษนั้นจึงเอาดอกไม้แขวนไว้ที่ประตูด้านนอก และโยนก้อนดินเข้าไปภายในกำแพงเมืองแล้ว ประกาศแก่ชาวพระนครที่มาประชุมกันอยู่ในที่นั้นให้ทราบโดยทั่วกัน เสร็จแล้วเดินทางไปนอนพักที่วัด เพราะกลัวพระราชอาญา...

ฝ่ายพระราชอาบรรทมไม่หลับตลอดราตรีนั้น เพราะความร่ำร้อนในกาม พระทัยจดจ่ออยู่ที่หญิงคนนั้นตลอดเวลา ทรงตั้งพระทัยว่า พอรุ่งอรุณจะจับบุรุษนั้นมาฆ่าเสีย ตอนมัชฌิมยาม พระองค์ทรงสดับเสียงประหลาด ก้องกังวานขึ้นว่า "ทุ สะ นะ โส" * ทรงสะดุ้งพระทัย หวาดกลัวอันตราย จึงมีอาจหลับพระเนตรตลอดราตรี

พอรุ่งขึ้นจึงรับสั่งให้ปุโรหิต มาทำนายเหตุการณ์ ปุโรหิตไม่รู้เรื่อง จึงแก้งทูลว่า อันตรายจะมีแก่พระองค์ เพราะความกลัว พระราชาจึงให้ปุโรหิตช่วยหาทางแก้ไข ปุโรหิตจึงแนะนำให้บูชาญ มีสัตว์อย่างละ ๑๐๐ คือ "ช้าง ๑๐๐ ม้า ๑๐๐ โคอุสภะ ๑๐๐ แมโคนม ๑๐๐ แพะ ๑๐๐ แกะ ๑๐๐ ไก่ ๑๐๐ สุกร ๑๐๐ เด็กชาย ๑๐๐ เด็กหญิง ๑๐๐" ๖ มาเป็นเครื่องประกอบอัญญ พระราชา รับประทานให้จับสัตว์และคนที่จะใช้บูชาญมารวมกันได้ พระราชานั้น ทรงคิดแต่จะเอาชีวิตของพระองค์รอด ด้วยการ

* ทุ. มาจากคำว่า "ทุชชีวิตมชีวมหา" เป็นอาทิ ความว่าเราทั้งหลาย เมื่อยังมีโรคสมบัตินอยู่ ไม่ได้ให้ทาน มิได้ทำที่พึ่งแก่ตน พวกเราจัดว่ามีชีวิตอยู่อย่างชั่วช้า แต่ไม่สามารถ กล่าวได้ทั้งหมด กล่าวแต่เพียงว่า ทุ อักษรตัวเดียวแล้วจมหายลงไปอีก

สะ มาจากคำว่า "สกุจิวิสุสสสุสานิ" ความว่า เมื่อเราทั้งหลายถูกไฟไหม้อยู่ในนรกถึง ๖๐,๐๐๐ ปีบริบูรณ์ เมื่อไรจักสิ้นสุด แต่ไม่อาจกล่าวให้จบได้ กล่าวได้แต่เพียงคำว่า ส. เท่านั้นแล้วจมหายไป

นะ มาจากคำว่า "นตฺติ อนุโต" ความว่า ที่สุดจักมีได้อย่างไร ที่สุดจักไม่ปรากฏ เพราะว่าการรวมชั่ว พวกเราได้รวมกันทำไว้แล้วในกาลนั้น แต่ไม่อาจกล่าวให้จบได้ กล่าวได้เพียงอักษรเดียว คือ น. แล้วจมหายไป

โส มาจากคำว่า "โสฬ" ขึ้นจากนรกแล้ว ได้กำเนิดเป็นมนุษย์ จักเป็นผู้มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รักษาศีล และทำแต่กุศลกรรมให้มาก แต่ไม่อาจกล่าวให้จบได้ กล่าวได้เพียงอักษรเดียว คือ โส แล้วจมหายไป (ธ.ธ. ๓/๑๐๓-๑๐๔. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๙๕).

๖ ธ.ธ. ๓/๑๐๐. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๙๕.

เอาชีวิตของคนและสัตว์มาตายแทน เมื่อคนมารวมกันอยู่หน้าพระลานหลวง พวกสัตว์ก็ร้อง พวกเด็ก พ่อแม่ของเด็กก็ร้องให้ เจ้าของสัตว์ร้องให้ส่งสารสัตว์ของตัวเอง ประหนึ่งว่าแผ่นดินจะถล่ม

พระนางมัลลิกาสดับเสียงนั้น เสด็จไปทูลถามพระราชา เมื่อทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า พระราชาทรงโง่เขลา ไม่มีปัญญาเลย พระนางมัลลิกาได้อธิบายให้พระราชาทรงทราบว่า ควรหรือที่จะเบียดเบียนชีวิตของคนอื่นและสัตว์อื่นเพื่อชีวิตของตน การได้ชีวิตควรจะเป็นผลของการช่วยชีวิต มิใช่ผลของการทำลายชีวิต พระองค์ทรงทำลงไปไม่มีเหตุผลเลย และได้ทรงแนะนำให้พระราชาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อได้เสด็จไปถึงที่ประทับ พระนางได้ทูลเรื่องทั้งหมด ให้พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบ จากนั้นพระพุทธองค์จึงอธิบายถึงเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นให้พระราชาได้ทรงทราบ

ในกาลจบเทศนา พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จกลับแล้ว รับสั่งให้ปลดปล่อยมนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายที่ให้อับมาเพื่อบูชายัญ

ในกรณีของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ยกมานี้ชี้ให้เห็นว่า ในการกระทำความผิดทางกาย วาจา และใจที่ไม่ประกอบด้วยเมตตานั้น ถึงแม้ว่า ยังมีได้ทำกรรมหนักลงไปก็ตาม ยังเกิดความเดือดร้อน กระวนกระวายใจถึงขนาดนี้ กล่าวคือ พระราชาบรรทมไม่หลับ และตื่นขึ้นก็มีแต่ความทุกข์ทั้งทางกาย วาจา ใจ กล่าวคือ :

ทางกาย พระองค์ได้ใช้อำนาจในทางที่ผิด ทรงสั่งให้ทำการบังคับสามีของสตรีผู้ที่มีพระองค์มีพระทัยปฏิบัติเข้าเฝ้า และให้ทำหน้าที่เพื่อจะคอยจับผิด พร้อมกันนั้นยังรับสั่งให้เขาทำในสิ่งที่มนุษย์ทำได้ยาก เพื่อต้องการลงพระราชอาญา และเพื่อจะได้ภรรยาของเขามาเป็นพระสนมของพระองค์

ทางวาจา พระองค์ทรงรับสั่งให้อำมาตย์ทำกรรมต่าง ๆ เช่น รับสั่งให้นำเด็กหญิง เด็กชาย ช้าง ม้า โค เป็นต้น มาเพื่อจะฆ่าบูชายัญ เพื่อให้พระชนมชีพของพระองค์อยู่รอดปลอดภัย

ทางใจ พระองค์ถูกครอบงำด้วยกามราคะ อยากจะได้สตรีผู้เป็นภรรยาของบุรุษคนหนึ่งมาเป็นพระสนม จึงได้วางแผนกระทำการต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่พระองค์ต้องการ สุดท้ายพระองค์กลับต้องเดือดร้อนเสียเอง บรรทมไม่หลับตลอดราตรี

หากมีคำถามว่า การที่พระองค์เดือดร้อนนั้น เป็นความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากกามคุณส่วนการสดับเสียงประหลาด คงไม่เกี่ยวข้องกับกรชาดเมตตาดูใช่หรือไม่

ตอบว่า ถ้าพระราชาทรงมีเมตตา มีความปรารถนาดีว่า เราชักมเหสีของเรา ไม่อยากให้มเหสีของเราไปเป็นมเหสีของคนอื่น หรือถูกคนอื่นมาแย่งเอาไป เราชักมเหสีของเรา คนอื่นก็คงรักภรรยาของเขาเหมือนกัน การเบียดเบียน การทำลายกัน อย่างกรณีของพระราชาก็คงจะไม่เกิดขึ้น

กรณีของพระเจ้าปเสนทิโกศล ที่เกิดขึ้นจนบรรทมไม่หลับตลอดราตรีนั้น ตามทรรคนะผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะมาจากสาเหตุดังต่อไปนี้

๑) เพราะชาดเมตตาทั้งทางกาย วาจา ใจ ส่วนผู้ที่มีจิตประกอบด้วยเมตตานั้นย่อมอยู่เป็นสุขเพราะ "...ผู้มีจิตประกอบด้วยเมตตาในสัตว์ทุกหมู่เหล่าไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้คนอื่นฆ่า ไม่ชนะเอง ไม่ใช้คนอื่นชนะ ย่อมไม่มีเวรกับใคร ๆ ..." ^๑

๒) เพราะกามราคะอันเป็นผลมาจากการชาดเมตตาเพราะ "...ความเมตตา ถ้ามีราคะเจือหรือแทรกเข้ามา ก็จะกลายเป็นความใคร่ ที่เจือด้วยกิเลสอันเห็นแก่ตัว แทนที่จะทำให้จิตใจผ่องใสและสงบ..." ^๒

๓) เพราะสดับเสียงประหลาดที่ร้องเพราะต้องการขอความเมตตา

ข. นอนฝันร้าย

มนุษย์ทุกคน เมื่อยังมีกิเลสเครื่องเศร้าหมองอยู่ในสันดานแล้ว ไม่ว่าจะ เป็นเพศและวัยใด ย่อมมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องด้วยความฝันอยู่เสมอ แต่เมื่อสิ้นกิเลสแล้วความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องด้วยความฝันก็จะหมดไป มูลเหตุของความฝันนั้นมีอยู่ ๔

^๑ พ.อิตติ. ๒๕/๒๗/๒๕๐-๒๕๑. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^๒ พระเทพวิสุทธิกวี, (พิจิตร จิตตวณฺโณ). การพัฒนาจิต. พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๗.

ประการคือ "(๑) เกิดจากธาตุกำเริบ (๒) เกิดจากการที่จิตพัวพันถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (๓) เกิดจากเพราะเหตุดาตลใจมาเข้าฝัน (๔) ฝันโดยเป็นบุรพนิมิต"^๙ และลักษณะของความฝัน แบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ --

- ๑) ความฝันที่เป็นกุศล คือความฝันที่เป็นฝ่ายดี
- ๒) ความฝันที่เป็นอกุศล คือความฝันที่เป็นฝ่ายชั่ว
- ๓) ความฝันที่เป็นอัพยาทุกต คือความฝันที่เป็นกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่ว"^{๑๐}

ความฝันร้าย เป็นความฝันประเภทที่ ๒ เป็นความฝันที่ไม่ดี อันได้แก่ความฝันที่ไม่เป็นมงคล เป็นความฝันที่จะก่อให้เกิดเหตุร้ายในอนาคต เช่น ฝันว่าถูกโจรปล้น ถูกสัตว์เบียดเบียน ฝันว่า ตกลงมาจากที่สูง หรือฝันเห็นสิ่งที่ประหลาดใจ เป็นต้น ดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

กรณีตัวอย่าง

พระสุบินทั้ง ๑๖ ประการ ของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ทรงสุบินนั้น มีปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๗ วรุณวรรค เรื่อง "มหาสุบินชาดก"^{๑๑} ซึ่งสามารถแปลถอดความพร้อมทั้งให้อรรถาธิบายโดยมีสาระสำคัญที่ควรศึกษาวิเคราะห์โดยสังเขป ดังต่อไปนี้

^๙ ตถุจ ปน สุบินิ ปสุสนุโต จตุหิ กรณหิ ปสุสตี ธาตุกโข รโต วา อนุฏตปุพฺพโต วา เทวโตปลัหารโต วา ปุพฺพนิมิตโต วาตี. (วินย.อ. ๒/๒๓๗/๔. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๔).

^{๑๐} พระศรีวิสุทธิวงศ์. ความฝันในคัมภีร์พระพุทธศาสนา. (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๙๖), หน้า ๕.

^{๑๑} พ.ชา.๒๗/๗๗/๒๖ ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐., พ.อ.ฎ. ๓๖/๑๔๖-๑๖๓. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓., เสฐียร พันธงชัย. เหตุเกิดที่ภาราสาвањеดี. (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔- ๑๒๖., พระศรีวิสุทธิวงศ์. ความฝันในคัมภีร์พระพุทธศาสนา. (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๙๖), หน้า ๕- ๔๓.

๑) พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสุบินว่า โคอุสภะดำ ๔ ตัว วิ่งมาจากทิศทั้ง ๔ มุ่งตรงมายังพระลานหลวงทำอาการเหมือนจะชนกัน บรรลือเสียงคุกคามแล้วก็หนีไปมิได้ชนกัน

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า สุบินนิมิตนี้ จักมีผลในภายหน้าคือผู้เป็นใหญ่ทั้งหลาย จักประพติตุจจริตมิชอบธรรม โลกจะวิปริตแปรปรวนไปต่าง ๆ บุญกุศลจะเสื่อมถอย ประชาชนจะเสื่อมจากศีลธรรม ฝนจะตกไม่ถูกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์ธัญญาหารไม่สมบูรณ์ เมฆจะตั้งขึ้นทั้ง ๔ ทิศ ฟ້าร้องคำราม แสดงอาการว่าฝนจะตกแต่กลับไม่ตก เหมือนโคอุสภะ ทั้ง ๔ นั้นทำอาการเหมือนจะชนกันแล้ว กลับถอยหนีไป

๒) ทรงสุบินว่า ต้นไม้กอเล็ก ๆ ทั้งหลาย ไหล่จากพื้นดินขึ้นมางอกงาม โดยลำดับ ประมาณ คืบหนึ่งบ้าง ประมาณศอกหนึ่งบ้าง แล้วก็ผลิดอกออกผล ในขณะที่ยังเล็ก ๆ อยู่

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า สุบินนิมิตจักปรากฏผลในอนาคต คือในเวลาที่โลกเสื่อมจากศีลธรรม ในเวลามนุษย์มีอายุน้อย สัตว์โลกทั้งหลายจักมีกิเลสราคะกล้า กุมารี่ที่มีวัยยังไม่สมบูรณ์ จักคบขู้สุชาย ต่อขึ้นไปนางจักมีครรภ์และมีบุตรธิดาตั้งแต่เยาว์วัย เป็นที่น่าอัปยศ กุมารี่เหล่านั้นก็เหมือนกับต้นไม้และกอไม้เล็ก ๆ ผลิดอก กุมารี่ที่มีบุตรธิดามากมายก็เหมือนต้นไม้กอไม้เล็ก ๆ มีผล

๓) ทรงสุบินว่า แม่โคใหญ่มาวอนขอนมจากลูกโคซึ่งเกิดในวันนั้น

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคตในเวลาที่เหมาะสมที่นมมนุษย์เสื่อมจากธรรมคือการประพตีดอนนมต่อผู้ใหญ่ มนุษย์ทั้งหลายจักไม่มีความเชื่อเพื่อต่อบิดามารดา เป็นต้น จักจัดแจงรวบรวมทรัพย์สมบัติทั้งหมดเสียเองแล้ว ถ้าชอบใจก็ให้ข้าวปลาอาหารเครื่องนุ่งห่มแก่บิดามารดา ถ้าไม่ชอบใจก็ไม่ให้ บิดามารดาผู้แก่ชราต้องงอนง้อประจบลูกขอเลี้ยงชีวิตไป เหมือนโคใหญ่มาวอนขอนมจากลูกโค ซึ่งเกิดในวันนั้น

๔) ทรงสุบินว่า โคใหญ่เคยไถนา เขานำมามาเทียมไถ เอาลูกโคเล็ก ๆ มาเทียมไถ ลูกโคเหล่านั้น ไม่สามารถจะลากไปก็สลัดแอกทิ้งเสีย แล้วยืน นิ่งอยู่ เกวียนนั้นก็เคลื่อนออกจากที่

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า วิชาภผลแห่งสุบินนี้ จักมีขึ้นในอนาคต เมื่อผู้ที่มีอำนาจไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่คบอำมาตย์ผู้ใหญ่และข้าราชการผู้มีความสุจริตมีความฉลาดรอบรู้ในราชกิจไว้ในตำแหน่งวินิจฉัยคดีในโรงศาล แต่งตั้งอำมาตย์หนุ่มผู้เป็นพาลไว้ในตำแหน่งผู้วินิจฉัยคดี อำมาตย์หนุ่มเหล่านี้ เมื่อไม่รู้งานที่ควรทำหรือไม่ควรทำ ก็ไม่สามารถทำกิจการตลอดไปได้ แล้วพากันทิ้งการงานนั้นเสีย เหมือนดังชาวนาผู้ไถเขลาไม่ยอมใช้โคที่มีกำลังมาเทียมไถ กลับนำลูกโคอ่อนที่ไม่มีกำลังมาใช้งานแทน จึงทำให้การงาน และผลประโยชน์ของชาวนาต้องเสียหายไปในที่สุด

๕) ทรงสุบินว่า ม้าตัวหนึ่งมีปากสองข้าง บุรุษสองคนเอาหญ้าป้อน ม้านั้นก็เคี้ยวกินหญ้าทั้งสองปาก

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคตหัวหน้าตุลาการทั้งหลาย ไม่มีความสุจริตยุติธรรม เมื่อมีหน้าที่วินิจฉัยคดีความในโรงศาล จักรับสินบนจากคู่ความคือโจทก์และจำเลยทั้งสองฝ่าย ใครให้สินบนแก่ตนมากผู้นั้นก็ชนะคดี อากาว่าผู้วินิจฉัยคดีรับสินบนจากคู่ความทั้งสองข้าง ก็เหมือนม้ามีปากสองข้าง เคี้ยวกินหญ้าที่บุรุษสองคนป้อนให้กิน

๖) ทรงสุบินว่า มหาชนเข็ดขัตถาดทองคำ อันมีค่าตั้งแสนตำลึง แล้วนำเข้าไปยื่นให้สุนัข แล้วบอกว่า จงปัสสาวะลงในถาดทองคำนี้เถิด แล้วสุนัขก็ถ่ายปัสสาวะลงในถาดทองคำนั้น

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคตหัวหน้าผู้เป็นใหญ่ไม่ยอมให้ยศตำแหน่งแก่ผู้มีธรรมและมีปัญญา กลับแต่งตั้งคนพาลเข้ามาไว้ใช้ในตำแหน่งที่สำคัญ ในกาลนั้นสัตบุรุษจักกลายเป็นคนยากจนเข็ญใจก็จักยกธิดาของตน ๆ ให้แก่คนพาลต่อไปธิดาของผู้ดีก็กับคนพาลจกร่วมสังวาสกัน แม้ด้วยการไม่คู่ควร เหมือนดังถาดทองคำที่รองรับปัสสาวะของสุนัข ฉะนั้น

๗) ทรงสุบินว่า มีบุรุษคนหนึ่งนั่งพื้นเชือกหนังอยู่บนตั่ง แล้วหย่อนปลายเชือกที่พื้นนั้นให้หย่อนลง นางสุนัขตัวหนึ่งนอนอ้าปากอยู่คอยกัดกินเชือกอยู่ ยิ่งบุรุษนั้นพื้นไปเรื่อย ๆ เชือกหนังนั้นก็ยิ่งหมดไปทุกที

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ต่อไปในอนาคต หญิงทั้งหลายจักประพฤติกุศลในชาย และลุ่มหลงในการเสพสุราและกาม เงินทองที่สามีมามีมาให้ได้เท่าใด ก็ยกออกไปจับจ่ายใช้สอยซื้อเครื่องประดับตกแต่ง แล้วจักละกิจการบ้านเรือนออกไปดื่มสุราและคบกับชายอื่น แล้วชนสมบัติไปเสนอบำเรอชายผู้จนหมดสิ้น อากาที่สตรีทั้งหลายผลาญสมบัติที่สามีมามีมาได้นั้น เหมือนนางสุนัขที่หิวโหยกัดกินเชือกหนังได้ตั้งฉะนั้น

๘) ทรงสุบินว่า ตุ่มใหญ่ใบหนึ่งมีน้ำเต็ม มีตุ่มเปล่าอีกจำนวนมากตั้งอยู่รอบ ๆ ประชาชนมาจาก ๘ ทิศเอาหม้อน้ำมาเทใส่เฉพาะตุ่มที่เต็มแล้วตุ่มเดียวจนน้ำล้นออกมา ส่วนตุ่มเล็ก ๆ ไม่มีผู้ใดเหลียวแล

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคตกาลโลกจักเสื่อมทรามลงด้วยว่าบรรดาผู้บริหารประเทศ จักไม่มีทรัพย์จับจ่ายในพระคลังหลวง จักบังคับกะเกณฑ์เอาจากราษฎรให้ส่งน้ำ ผลไม้ กล้วย อ้อย และข้าวปลาอาหารไปเก็บไว้ในยุ้งฉางของตนราษฎรทั้งหลายกลับยากจนลง เพราะหัวหน้าเห็นแก่ลาภสักการะของตนเอง การที่ราษฎรต้องละการงานของตน ถูกบังคับให้กระทำกิจการให้เป็นผลแก่นายของตนจนต้องพระคลังบริบูรณ์มากล้น เปรียบเหมือนบุรุษที่มาจากแปดทิศที่มีได้เอาใจใส่ต่อตุ่มน้ำเปล่า

๙) ทรงสุบินว่า มีสระโบกขรณีสระหนึ่ง น้ำลึกเต็มไปด้วยบัวบานาชนิดและมีทำสำหรับขึ้นลง สัตว์ ๒ เท้า สัตว์ ๔ เท้า จำนวนมาก ก็ลงดื่มน้ำในสระนั้น โดยน้ำในที่ลึกกลางสระนั้นชุ่มฉ่ำ ส่วนน้ำรอบขอบสระกลับใสสะอาด

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคตผู้เป็นใหญ่ทั้งหลาย จักไม่ตั้งอยู่ในธรรม จักปกครองบ้านเมืองโดยสุอำนาจแก่ "อคติ ๔" ^{๑๖} มุ่งหวังแต่ผลประโยชน์ส่วนตน ไม่เหลียวแลประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครอง ไม่มีความเมตตาเอ็นดู จักบีบคั้นประชาชน

^{๑๖} ได้แก่การขาดความยุติธรรม มีความลำเอียง ด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ ๑) จันทรคติ ลำเอียงเพราะชอบ ๒) โทสะคติ ลำเอียงเพราะชัง ๓) โมหะคติ ลำเอียงเพราะหลง ๔) ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว (ที.ปา. ๑๑/๒๔๖/๑๕๗-๑๕๘, ๓๑๑/๒๐๓; อัง.จตุกก. ๒๑/๑๗-๑๙/๒๑-๒๒. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐).

ด้วยการเพิ่มภาชีอากร ฝ่ายประชาชนถูกบีบบังคับมากเกินไป ทนไม่ไหวหนีไปอยู่ที่ชายแดน ศูนย์กลางของบ้านเมืองจ๊กวางเปเล่า ที่ชายแดนจ๊กมีคนอยู่แน่นหนาคับคั่งเหมือนดั่งน้ำตรงกลางสระโบกขรณีที่ชุ่มฉ่ำ แต่น้ำขอบสระใสสะอาด

๑๐) ทรงพระสุบินว่า คนหุงข้าวในหม้อใบเดียว แต่ไม่สุก ครั้นคดออกแล้วพิจารณาดูก็เห็นเป็น ๓ อย่างคือ ช้างหนึ่งดิบ ช้างหนึ่งเปียกเกินไป อีกข้างหนึ่งสุก ๆ ดิบ ๆ

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคตเมื่อมนุษย์ปราศจากศีล หัวหน้าไม่มีธรรม ชำราชากร พ่อค้า ประชาชน ตลอดจนสมณพราหมณ์ก็จักไม่ตั้งอยู่ในธรรมเหมือนกัน ในสมัยนั้นลมจักพัดไม่สม่ำเสมอ เทพยดาในอากาศสะท้อนหวั่นไหว ครั้นเทพยดาหวั่นไหว ก็จักแก้งให้ฝนตกเฉพาะทางทิศใต้ เมื่อลมฟ้าอากาศเป็นเช่นนี้ ข้าวกล้าที่มนุษย์ปลูกหว่านไว้ ส่วนหนึ่งอาจจะงอกงามดี แต่ส่วนหนึ่งอาจหารวงมิได้ การที่ข้าวกล้าแต่ละอย่างเป็นไปเช่นนี้เปรียบเหมือนข้าวสุกที่พ่อครัวหุงไว้ในหม้อเดียวกันมีลักษณะแตกต่างกัน

๑๑) ทรงสุบินว่า แก่นจันทน์มีราคาตั้งแสน คนทั้งหลายเอาแก่นจันทน์นั้นไปแลกกับนมเปรี้ยว

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคต เมื่อศาสนาของพระตถาคตเสื่อมลง ภิกษุอลัชชีทั้งหลายไม่มีความละอายแก่บาป มุ่งแต่จะได้ลาภสักการะ ภิกษุอลัชชีเหล่านั้นจักแสดงธรรมที่ตถาคตแสดงไว้สูงสุดคือพระนิพพานเพื่อประโยชน์แก่ปัจจัย ๔ โดยมีได้มีความละอาย ดูจเอาแก่นจันทน์อันมีค่าตั้งแสนมาขายแลกกับนมเปรี้ยว

๑๒) ทรงสุบินว่า น้ำเต้าเปเล่า ๆ ที่ควรจะลอยบนน้ำกลับจมลงได้น้ำ

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า สุบินนิมิตนี้จักปรากฏในอนาคต ในสมัยที่ผู้ปกครองบ้านเมืองไม่ตั้งอยู่ในธรรม โลกจักวิปริตไปคนชั่วจักได้รับความดี ถ้อยคำของคนถ้อย จักกลับเป็นถ้อยคำที่มีคนเชื่อฟัง ส่วนถ้อยคำของคนที่มีสัจจะ ของสมณะผู้มีธรรม จักไม่เป็นที่พอใจของคนทั้งปวง ข้อนี้อุปมาฉันใด มีอุปมาเหมือนหนึ่งน้ำเต้าอันควรจะลอยน้ำ แต่กลับจมลงอยู่ภายใต้้น้ำ

๑๓) ทรงสุบินว่า ศิลาแท่งที่บใหญ่ประมาณเท่าเรือนยอด ลอยอยู่ในน้ำได้ เหมือนสำภาเรือใหญ่ ฉะนั้น

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า จักปรากฏผลในอนาคตผู้เป็นใหญ่ซึ่งไม่ตั้ง อยู่ในธรรมจักให้ยศแก่คนตระกูลต่ำ พวกตระกูลต่ำจักได้เป็นใหญ่ และคนไม่ดี ไม่มีศีล ไม่มีสัตย์จักเฟื่องฟู ดุจศิลาแท่งที่ลอยอยู่เหนือน้ำได้ เหมือนสำภาหรือเรือใหญ่ ฉะนั้น

๑๔) พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงสุบินว่า ผุ้ นางเขียดตัวเล็ก ๆ ไล่ติดตาม ผุ้ งูเห่าใหญ่ ด้วยกำลังอันรวดเร็ว แล้วกัดกินเนื้องูเห่า

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคตกาล หมู่มนุษย์จักมีกิเลสหนา ตัณหาจัด จักตกอยู่ในอำนาจภรรยาสาวของตน ทรัพย์สมบัติทั้งหมดจักตกไปอยู่กับ ภรรยาสาวทั้งหมด และภรรยาสาวเหล่านั้น จักด่าทอสามีโดยประการต่าง ๆ ทำให้ สามีอยู่ในอำนาจ เหมือนผุ้ นางเขียดน้อย กัดกินงูเห่า

๑๕) พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงสุบินว่า พญาหงส์ทองบินเข้าห้องล้อมมากที่ เที้ยวอยู่ในบ้าน

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ต่อไปในภายหน้า พระราชาจักไม่สามารถใน ยุทธวิธี จักไม่ให้ความเป็นใหญ่แก่กุลบุตรผู้มีชาติตระกูลเสมอกัน จักให้แก่คนที่มี ตระกูลต่ำที่ไม่มีความสามารถเท่านั้นมาไว้ในราชการของพระองค์ ทำให้ราชการบ้าน เมืองต้องเสื่อมโทรม ส่วนผู้ที่มีตระกูลสูงมีความสามารถ เมื่อไม่มีตำแหน่งหน้าที่ จักไม่ สามารถเลี้ยงชีวิตอยู่ได้ จึงจักไปประจบสอพลอ ขอบอาหารจากคนชั้นต่ำมาเลี้ยงชีวิต เปรียบเสมือนพญาหงส์ ต้องยอมตนมาคลุกเคล้ากับผุ้ งูกา ฉะนั้น

๑๖) ทรงสุบินว่า แปะไล่ตามกัดกินเสือเหลือง ภายหลังบรรดาเสือ มีเสือ ดาวเป็นต้น เห็นแปะแล้ว ก็สะดุ้งตกใจกลัว พากันหนีไปหลบซ่อนอยู่ที่พุ่มไม้

พระพุทธเจ้า ทรงพยากรณ์ว่า ต่อไปในภายหน้า ในเวลาที่ราชตระกูลมิได้ ตั้งอยู่ในธรรม ผู้ที่เกิดในตระกูลต่ำ เป็นที่คั่นเคยของพระราชา เมื่อได้เป็นใหญ่แล้ว จัก เบียดเบียนผู้ดีมีตระกูลทำให้ผู้ดีมีตระกูลต้องซ่อนตัวหลบหนี ผู้ดีมีตระกูลจักยากจน

เชิงใจ แม้ในสังฆมณฑล ภิกษุอลัชชีจักพากันเบียดเบียนภิกษุผู้มีศีล ศิษย์ล้างครูจนทำให้ผู้มีศีลต้องหลบหนีเข้าป่าไป กิริยาที่พวกเขาติตระกูลต่ำ เบียดเบียนผู้มีตระกูลสูงก็เหมือนแพะไล่ตามกัดเสือ และกิริยาที่พวกภิกษุอลัชชีเบียดเบียนภิกษุผู้มีศีล ก็เหมือนเสือดาวเป็นต้นหนีไปเพราะกลัวแพะ ฉะนั้น

จากสาระสำคัญของความฝันหรือพระสุบินทั้ง ๑๖ ดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่า พระสุบินของพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นเรื่องที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เป็นเรื่องที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับความขาดเมตตาของผู้เป็นใหญ่ในบ้านเมืองและหลักธรรมข้ออื่น ๆ เหตุการณ์ต่าง ๆ จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อโลกวิปริตจากกรรมดาซึ่งมีอยู่ ๖ ประการคือ กาลแห่งเหตุอันควร บุคคลถือว่าเป็นเหตุอันควร, กาลแห่งเหตุอันควร บุคคลถือเอาว่าเป็นเหตุอันไม่ควร, กาลแห่งความไม่เป็นจริง กลับมาถือเอาว่าเป็นจริง, กาลแห่งความเป็นจริง กลับมาถือเอาว่าไม่เป็นจริง กาลแห่งพวกอลัชชีไม่มีความกลัวบาป, และกาลแห่งพวกละอายต่อบาปลดน้อยลง”^{๑๓} ในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลประกอบด้วยคุณธรรมที่สำคัญ คือเมตตา ความปรารถนาดีต่อกันและกัน ความเสื่อมโทรมหรือความฉิบหายก็จะลดน้อยลงหรือหมดไปทันที เพราะการที่บุคคลมีจิตใจเต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตานั้น ย่อมเป็นสาเหตุให้เกิดความสามัคคี ทำให้คนรักและระลึกถึงกัน ตลอดจนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในหลักสรวาณียธรรม และเมตตาธรรมนั้นจะช่วยค้ำจุนโลกเพื่อให้เกิดสันติภาพทั้งในปัจจุบันและอนาคต ดังจะได้กล่าว ในบทต่อไป

อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าตรัสว่า “คนที่ฝันร้ายคือฝันเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่น่าหวาดกลัว เพราะเหตุไม่มีสติสัมปชัญญะอยู่จนกระทั่งในเวลานอนหลับ แต่ผู้มีสติตั้งมั่นมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ อยู่จนกระทั่งหลับแล้ว ก็จะไม่ฝันแต่สิ่งที่ดีเสมอ ไม่ฝันเห็นสิ่งชั่วร้ายเลย”^{๑๔}

^{๑๓} เสฐียร พันธงศรี .เหตุเกิดที่ภาราสาละวดี.(กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๑๒๕.

^{๑๔} อภ.ปญจก. ๒๒/๒๑๐/๒๓๗. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

อีกนัยหนึ่ง ผันดีหรือผันร้ายเป็นผลที่เกี่ยวข้องมาจากการประพฤติธรรม ด้วย ผู้เจริญเมตตา ปรรณนาดีเป็นที่ตั้ง หวังให้สรรพสัตว์เป็นสุขทุกถ้วนหน้า ไม่คิดล้างผลาญกัน ย่อมไม่นอนผันร้าย ส่วนผู้ที่นอนผันร้ายคือ "ผู้ที่ไม่เจริญเมตตา มีใจพยายามหาอาฆาตปองร้ายผู้อื่น ย่อมมีใจเดือดร้อน หลับนอนไม่เป็นสุข และมักผันร้าย ลามก็มีประการต่าง ๆ"^{๑๕}

สรุปว่า ผู้ที่ผันร้ายคือ คนที่ขาดการเจริญเมตตาเป็นนิตย์ ไม่มีความปรารภนาดีเป็นที่ตั้ง ไม่หวังให้สรรพสัตว์เป็นสุขถ้วนหน้า ไม่มีสติสัมปชัญญะตั้งมั่นจนกระทั่งหลับ

ค. ไม่เป็นที่รักของมนุษย์

บุคคลที่ถูกลาลักการะครอบงำ หวังความเป็นใหญ่ย่อมสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ชอบธรรมได้ เหมือนดังเช่น เรื่องของพระเทวทัต ซึ่งหลังจากท่านบวชได้ไม่นาน ไม่มีใครเอาใจใส่ เหมือนกับพระรูปอื่นที่บวชพร้อมกันในขณะนั้น ทำให้เกิดความน้อยใจแล้วคิดว่า "เราก็เป็นโอรสของกษัตริย์บวชพร้อมศากยกุมาร ไม่มีใครแม้แต่คนเดียวที่ถามหาเรา เราจะคบกับใคร เราจักทำให้ใคร ๆ เลื่อมใสแล้ว ให้ลาลักการะเกิดขึ้นแก่เรา เหมือนที่เกิดขึ้นแก่พระรูปอื่น พระเทวทัตจึงเกลี้ยกล่อมพระราชกุมาร อชาตศัตรู ซึ่งเป็นพระโอรสของพระเจ้าพิมพิสารให้เป็นพรรคพวก เป็นกำลังสำคัญ ยังลาลักการะให้เกิดขึ้นได้"^{๑๖} เมื่อพระเทวทัตเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยลาลักการะแล้ว ยังต้องการอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์อีก จึงเกิดเรื่องต่าง ๆ ตามมา

^{๑๕} พระศรีวิสุทธิวงศ์. ความผันในคัมภีร์พระพุทธศาสนา. (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๖), หน้า ๔๙.

^{๑๖} เรื่องที่เกิดขึ้นครั้งนี้ เกิดที่กรุงราชคฤห์ ซึ่งห่างจากพระญาติทั้งสองของพระเทวทัต ถ้าเรื่องเกิดในขณะพระศาสดาประทับอยู่ในเมืองกบิลพัสดุ์ หรือเมืองเทวทหะก็น่าจะสงสัยว่า เหตุไรพระญาติทั้งสองฝ่ายจึงมิได้เอาใจใส่ต่อพระเทวทัตเลย (วคิน อินทสระ. ทางแห่งความดี. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔๗).

ในขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่เวฬุวัน พระเทวทัตเข้าเฝ้าขณะที่พระพุทธรูปกำลังแสดงธรรมอยู่ท่ามกลางบริษัท ๔ แม้พระเจ้าพิมพิสาร ก็ประทับอยู่ ณ ที่นั้น พระเทวทัตทูลพระพุทธรูปว่า “เวลานี้ พระองค์ทรงชรามากแล้ว ขอจงทรงชวน ขวายน้อย อยู่เป็นสุขวันหนึ่ง ๆ หม่อมฉันจักบริหารคณะสงฆ์เอง ขอได้โปรดมอบภาระ ให้แก่หม่อมฉันเถิด” ^{๑๙} ถึงแม้เทวทัตจะทูลขอที่ครั้งก็ตามพระองค์ก็ทรงปฏิเสธโดยที่พระพุทธรูปตรัสว่า “ดูก่อนเทวทัต เธอนั้นพอใจติดอยู่ในลาภสักการะ และชื่อเสียง ถูกสักการะครอบงำ ทำให้จิตใจมีติดบอด...อันลาภสักการะเป็นต้นนั้นเป็นดุจเขฬะหรือน้ำลาย ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายถ่มทิ้ง แล้วเธอไปติดใจพอใจสยบอยู่ในก้อนเขฬะคือลาภ และปัจจัย ๔ เห็นปานนั้น ควรอยู่ละหรือ...” ^{๒๐} พระเทวทัตฟังแล้วไม่พอใจ จึงผูกอาฆาตพระพุทธรูปเป็นครั้งแรกแล้วหนีไป

ในระหว่างนั้นพระเทวทัต ได้ทำอะไรมากมายอย่างอันก่อให้เกิดความเสียหายแก่คณะสงฆ์และพระพุทธรูป เป็นต้นว่า

(๑) ยุยงพระเจ้าอชาตศัตรู ให้ปลงพระชนม์พระราชบิดาแล้วจะได้ขึ้นเสวยราชย์ ส่วนพระเทวทัตจะได้เป็นใหญ่ในศาสนจักร

(๒) ได้สั่งให้คนแม่นธนู ปลงพระชนม์พระพุทธรูป

(๓) พระเทวทัตได้กลิ้งหินลงมาเพื่อจะให้ทับพระพุทธรูป แต่มีเพียงสะเก็ดหินเท่านั้นที่กระทบพระบาท

(๔) ปล่อยช้างนาฬาคีรี ซึ่งเป็นสัตว์ดุร้าย มุ่งทำลายพระพุทธรูป ขณะออกบิณฑบาตในเช้าวันหนึ่ง แต่พระพุทธรูปก็ทรงปราบช้างได้ด้วยพระเมตตา ช้างไม่ทำอันตรายแก่พระองค์แต่กลับทรงหมอบลงแทบพระบาท แสดงความเคารพเลื่อมใส

^{๑๙} เวลานั้นพระเทวทัต ยังเป็นพระปฤชณอยู่ จะปกครองพระอรหันต์อย่างไร แต่ความมักใหญ่ใฝ่สูงของพระเทวทัตทำให้มองเห็นผิดเป็นชอบไป... (วคิน อินทสระ. ทางแห่งความดี. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔๗).

^{๒๐} วคิน อินทสระ. ทางแห่งความดี. หน้า ๑๕๐.

(๕) พระเทวทัต พยายามเพื่อทำลายสงฆ์ให้แตกกัน แม้พระพุทธเจ้าจะทรงเตือนก็ไม่เชื่อ

หลังจากที่ พระอัครสาวก คือพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะได้พาพระภิกษุ ๕๐๐ รูปที่ติดตามพระเทวทัตไปหมดแล้ว พระโกกาลิกะสาวกคนสนิท ได้เคยเตือนพระเทวทัตมิให้ไว้ใจพระอัครสาวก และด้วยความเจ็บใจพระเทวทัตในเพราะเหตุนี้ พระโกกาลิกะจึงเอากระบะแตกอกพระเทวทัต จนพระเทวทัตกระอักเลือดและได้เจ็บป่วยเป็นเวลานานถึง ๙ เดือน ต่อมาอยากจะเข้าเฝ้าพระศาสดา...^{๑๙}

หลังจากนั้น บรรดาสาวกได้พาพระเทวทัตมา “วางเตียงลงริมสระโบกขรณี ใกล้พระเชตวันมหาวิหาร แล้วพากันลงไปสงรับน้ำ พระเทวทัตลุกจากการนอน นั่งห้อยเท้าทั้งสองลงบนแผ่นดิน เท้าทั้งสองค่อย ๆ จมลงไปในพื้นที่ดินถึงข้อเท้า จนกระทั่งกระดูกคางจรดพื้น ... ขณะกระดูกคางจรดพื้นพระเทวทัตกล่าวว่า “พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ทรงเป็นผู้เลิศ เป็นเทพยิ่งกว่าเทพทั้งหลาย เป็นผู้ชำนาญในการฝึกคน ทรงมีพระจักรพรรดิรอบด้าน ทรงมีพระลักษณะอันสำเร็จมาจากบุญ ข้าพระพุทธเจ้า ขอถึงพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ว่าเป็นที่พึ่ง ขอถวายกระดูกคางและลมหายใจครั้งสุดท้ายนี้ เป็นเครื่องสักการะแก่พระองค์...”^{๒๐} หลังจากพระเทวทัตถูกธรณีสูบแล้ว ก็ไปเกิดใน “อเวจี”^{๒๑} ถูกไฟอเวจีไหม้อยู่ ได้รับความทุกข์ทรมานอยู่เป็นเวลานาน เพราะได้ประพฤติผิดในพระพุทธเจ้า

^{๑๙} ... ในระหว่างที่ป่วยอยู่นั้นพระเทวทัตคงจะได้มีโอกาสคิดทบทวนถึงกรรมของตนบ้าง จึงรู้สึกตัวว่าได้ทำผิดในพระศาสดามากจึงอยากจะเข้าเฝ้า ขอร้องให้ ศิษย์หามไป... วคิน อินทสระ. ทางแห่งความดี. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕๙.

^{๒๐} วคิน อินทสระ. ทางแห่งความดี. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๓), หน้า ๑๖๑.

^{๒๑} อเวจี เป็นชื่อรกขุมใหญ่ ขุมหนึ่งใน ๘ ขุม ซึ่งเป็นขุมที่ลึกที่สุด สำหรับลงโทษแก่สัตว์ที่มีบาปหนักที่สุด (อง.ทสก. ๒๔/๘๙/๑๓๗-๑๔๐; อง.อ. ๓/๘๙/๓๖๖; อง.อ. ๒/๕๗/๑๕๙. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐; ป.หลงสมบุญ. พจนานุกรมไทย-บาลี. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๙), หน้า ๖๑, ๖๒).

การกระทำของเทวทัตนั้น ถือว่าเป็นการกระทำชั่ว ทั้ง ๓ ทาง คือ ทางกาย พระเทวทัตดำเนินการเอง โดยได้ลั้งก้อนหิน เพื่อให้ตกลงมาทับพระพุทธเจ้า จนกระทั่งทรงหื้อพระโลหิต (โลหิตู ปบาท) ถือว่าเป็น “อนันตริยกรรม” ^{๒๒}

ทางวาจา พระเทวทัตได้สั่งให้นายขมังธนูไปยิงพระพุทธเจ้าแต่ก็ทำไม่สำเร็จ และได้ทำการยุยงให้พระเจ้าอชาตศัตรูให้ปลงพระชนม์พระราชบิดาและต่อมาได้สั่งให้ปล่อยช้างนาฬาคีรี เพื่อให้ทำลายพระพุทธเจ้า ขณะเสด็จออกบิณฑบาตในเช้าวันหนึ่ง และครั้งสุดท้ายได้พยายามทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ที่เรียกว่าสังฆเภท ถือว่าเป็นอนันตริยกรรม คือกรรมหนัก

ทางใจ พระเทวทัตคิดอาฆาต และพยายามที่จะทำลายพระพุทธเจ้ามาโดยตลอด เพราะในใจนั้นไม่มีเมตตา คิดแต่สิ่งที่ไม่ดีหรือประสงค์ร้ายต่อพระพุทธเจ้า จึงได้แสดงพฤติกรรมออกมาทั้งทางกาย และทางวาจาดังกล่าวแล้ว เมื่อไม่มีเมตตาหรือความรักความหวังดี และได้กระทำความกรรมหนักเช่นนี้ พระเทวทัตจึงถูกแผ่นดินสูบและตกนรกอเวจี ฉะนั้น พระเทวทัตจึงไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจ และเป็นที่รังเกียจของบรรดาเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย “เมื่อพระเทวทัตถูกแผ่นดินสูบแล้ว ประชาชนต่างชื่นชมยินดี ยกธงและเล่นมหรสพ พลังกล่าวกันว่า เป็นลาภของพวกเขาแล้วหนอที่พระเทวทัตตายไป...” ^{๒๓}

^{๒๒} อนันตริยกรรม กรรมที่หนักห้ามสวรรค์ห้ามนิพพาน มีอยู่ ๕ ประการคือ ๑) ปิตุฆาตฆ่าบิดา ๒) มาตุฆาต ฆ่ามารดา ๓) อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์ ๔) โลหิตูปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้า จนถึงพระโลหิตห้อขึ้นไป ๕) สังฆเภท ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน อนันตริยกรรม ๖ ก็มี เพิ่ม อัญญุสตัดฤทเทส การนับถือศาสนาอื่น เข้าไปอีก (อภ.ปญจก. ๒๒/๑๒๙/๑๓๗. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐).

^{๒๓} วคิน อินทสระ. ทางแห่งความดี. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๓).

ง. ไม่เป็นที่รักของอมนุษย์

บุคคลที่มีความโกรธ ย่อมก่อให้เกิดโทษทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น ตลอดจนแม้กระทั่งสัตว์ หรืออมนุษย์ ก็มิได้รักใคร่ ดังตัวอย่างที่ปรากฏ ในขุททกนิกายธรรมบทว่า

“พรานสุนัขคนหนึ่งชื่อโกกะ ขณะที่จะเข้าป่าเพื่อไปล่าสัตว์ ได้พบภิกษุรูปหนึ่งเข้า จึงคิดว่า “วันนี้จักไม่ได้สิ่งใด” ฝ่ายภิกษุรูปนั้นหลังจากทำภติกิจเสร็จจึงกลับสู่วินหาร ส่วนนายพรานเที่ยวไปในป่าไม่ได้อะไร กลับมาพบท่านอีกจึงคิดว่า พระรูปนี้ เป็นกาลกิณี พอเราไปป่าจึงไม่ได้อะไร ๆ เราจักให้สุนัขกัดภิกษุรูปนั้นเสีย แล้วจึงให้สัญญาปล่อยสุนัขไป ภิกษุรูปนี้รีบขึ้นต้นไม้โดยเร็ว สุนัขก็ห้อมล้อมต้นไม้ไว้

ในขณะที่ท่านอยู่บนต้นไม้ นายพรานก็ใช้ปลายลูกศรแทงพื้นเท้าของท่าน โดยไม่สำนึกถึงคำอ้อนวอน หรือมีเมตตากรุณาต่อภิกษุแม้แต่น้อย ท่านได้รับความเจ็บปวดไม่สามารถที่จะคุมสติไว้ได้ จีวรที่ห่มจึงหลุดตกลงมาคลุมนายพราน เหล่าสุนัขกรูกันเข้าไปในจีวร ด้วยสำคัญว่า พระเถระตกลงมา จึงรุมกันกัดกินนายพราน จนเหลือแต่กระดูก สุนัขพอรู้ว่า กัดกินนายของตนแล้วจึงหนีเข้าป่าไป”^{๒๔}

จากสาระสำคัญของเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า บุคคลผู้ประทุษร้ายต่อบุคคลผู้ไม่ประทุษร้าย ย่อมประสบความทุกข์หรือบาปกรรมอย่างหนัก สาเหตุที่ทำให้นายพรานโกกะ ทำเช่นนั้นเพราะทำบาปจนชิน และที่สำคัญจิตใจของเขาเต็มไปด้วยโทสะคือความโกรธ จึงขาดธรรมะข้อเมตตาที่ว่าด้วยความรักความหวังดีต่อบุคคลอื่นสัตว์อื่น เมื่อกระทำการประทุษร้าย เขาย่อมได้รับผลแห่งการกระทำนั้น จึงสมกับพระคาถา ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

^{๒๔} สรุปรตามนัยแห่งพระธรรมบทอรกถา ธ.ธ. ๕/๒๗. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๙๕.

“ผู้ใดประทุษร้าย ต่อนรชน ผู้ไม่
ประทุษร้าย ผู้บริสุทธิ์ ไม่มีกิเลสดูจนิน
บาปย่อมนักถึงผู้นั้นซึ่งเป็นคนพาล
นั่นเอง เหมือนธูลีอันละเอียดที่เขาขัด
ทวนลมไป ฉะนั้น” ^{๒๕}

อย่างไรก็ตาม นายพรานมีความรักต่อตนเอง แต่ไม่มีความรักต่อบุคคลอื่น สัตว์อื่น ถือได้ว่า พื้นฐานทางด้านจิตใจของเขาไร้เมตตา เป็นคนเห็นแก่ตัว ขาดปัญญา ใคร่ครวญพิจารณาก่อนทำ มีความเห็นที่ไม่ถูกต้อง ไม่เข้าใจกฎธรรมชาติของโลกซึ่งเรียกว่า “โลกธรรม ๘ ประการ คือ มีลาภ เสื่อมลาภ, มียศ เสื่อมยศ, นินทา สรรเสริญ มีสุข มีทุกข์” ^{๒๖} เพราะสรรพสิ่งไม่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลง ไม่ควรที่จะยึดติด และที่สำคัญคือ ใจที่ประกอบด้วยเมตตาไม่มีปรากฏอยู่เลย เพราะพฤติกรรมของนายพรานได้แสดงต่อบุคคลอื่น สัตว์อื่นนั้น เป็นไปเพื่อทำลาย มิได้เป็นไปเพื่อการสรรสร้างความสุขให้เกิดขึ้นแก่คนอื่น ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าเขาฆ่าสัตว์เป็นประจำจนชิน ขาดการเจริญเมตตา เป็นนิตย จึงได้ทำกรรมทำกรรมเช่นนี้ ฉะนั้น นายพรานจึงได้รับความเดือดร้อน ทั้งไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของมนุษย์ทั้งหลาย จนตัวเองต้องถึงความวิบัติ ถ้าเขาไม่มีโทษะกระทำ การประทุษร้าย เขาคงไม่ได้รับผลแห่งการกระทำเช่นนี้ สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “กมฺมุณา วตฺตตี โลกิ สัตฺวโลกยฺมเป็นไปตามกรรม” ^{๒๗}

จ. เทวดาไม่รักษา

ผู้ที่เจริญเมตตาเป็นนิตย เทวดาย่อมปกป้องคุ้มครอง ส่วนผู้ที่ขาดการเจริญเมตตา ย่อมชื่อว่า เป็นผู้ที่ไม่มีความรัก

^{๒๕} ธ.อ. ๕/๒๘. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๕.

^{๒๖} อจ.อภฺรฺก. ๒๓/๕๖/๑๓๑-๑๓๔. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๒๗} พ.ศ. ๒๕/๖๖๐/๔๖๑. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรณีตัวอย่าง

บุคคลใดก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมีเมตตาทูอยู่บ้าง แต่เมื่อไม่ได้เจริญเมตตาเป็น นิตยฺ์ เพลออลติเพียงครู่เดียว ก็อาจทำให้เดือดร้อนได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“สมัยหนึ่ง ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป เรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระ ศาสดาแล้ว ทูลลาไปเจริญกัมมัฏฐาน อยู่ในป่าตำบลหนึ่ง รุกขเทวดาที่สิงอยู่ตามต้นไม้ ในป่านั้นไม่ชอบใจ เพราะภิกษุเมื่อนั่งอยู่ใต้ต้นไม้ ตนจะอยู่บนต้นไม้ ก็ไม่สมควรจึงต้อง ลงจากต้นไม้ มาอาศัยอยู่ตามภาคพื้นเหล่านั้น และได้รับความลำบากจึงปรึกษากันใช้ อุบายหลอกหลอน พระภิกษุเหล่านั้นให้กลัวด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น แสดงตัวให้เห็นเป็น รูปยักษ์รูปเปรต จนภิกษุเหล่านั้นไม่ได้หลับนอน จิตใจไม่สงบลงได้...”^{๒๔}

จะเห็นได้ว่า ภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูปเพียงแต่มีได้เจริญเมตตาเท่านั้น เทวดา ทั้งหลายจึงมิได้รักษา จึงทำการหลอกหลอน เพื่อตนเองจะได้ไม่เดือดร้อน ทางฝ่าย ภิกษุเมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้น จึงพากันเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลเล่าเหตุการณ์ให้พระองค์ ทรงทราบ พระพุทธเจ้าจึงได้ให้พวกภิกษุเรียนกรรมเมตตาสูตร แล้วให้กลับไปยังที่เดิม ครั้นไปถึงก็พากันสวดกรรมเมตตาสูตรขึ้น เทวดาทั้งหลายฟังแล้วมีความชื่นชมยินดีมี เมตตาจิตในภิกษุทั้งหลาย ช่วยกันป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ มิให้บังเกิดขึ้นแก่ภิกษุทั้ง หลาย หากว่าพวกภิกษุเจริญเมตตา หรือสวดกรรมเมตตาตั้งแต่แรกแล้วพวกเทวดา คงจะไม่หลอกหลอน ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การขาดเมตตาธรรม หรืออาวุธคือเมตตาทำให้ อมนุษย์หลอกหลอนได้

จ. ไฟ ยาพิษ หรือศาสตราข้อมทำอันตราย

ศาสตราวุธ จะมีอันตรายได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนำไปใช้ในทางที่ผิด หรือไม่รู้จัก วิธีใช้ ผู้เจริญเมตตา ป้องกันอันตรายจากศาสตราได้ แต่ถ้าเพลออลติมิได้เจริญเมตตา อาจเกิดอันตรายได้

^{๒๔} ฐ.อ. ๒/๑๓๓-๑๓๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๕.

ในกรณีนี้ จะยกตัวอย่างพระโพธิสัตว์ เมื่อครั้งยังเสวยพระชาติเป็นพระสุวรรณสาม ตอนที่พระเจ้ากบิลยักษ กษัตริย์เมืองพาราณสีเข้าป่าล่าสัตว์ แล้วไม่พบเนื้อก็โกรธคิดในใจว่า เนื้อไปไหนหมด ในขณะที่ท้องหิวอยู่ก็ได้พบกับสุวรรณสาม ขณะกำลังไปตักน้ำมาให้บิดามารดาที่อาศรม สัตว์ต่าง ๆ แวดล้อมสุวรรณสามมากมาย พระเจ้ากบิลยักษนึกโกรธว่า "เพราะเด็กคนนี่เองที่ทำให้สัตว์ในป่ามารวมกันอยู่ที่นี่ เราจึงตามหาสัตว์ไม่พบ จึงได้ยิงสุวรรณสาม ก่อนสุวรรณสามจะล้มลง นึกถึงพ่อแม่ และได้หันศีรษะไปทางทิศที่บิดามารดาอยู่"^{๒๙} พอล้มลงแล้วก็นึกสงสัย แล้วกล่าวด้วยวาจาอันอ่อนหวานว่า

"ใครหนอ มายิงเราผู้มัวประมาท กำลังแบกหม้อน้ำ ด้วย
ลูกศร กษัตริย์ พรานหมณฺ์ แพศย์ คนไหนยิงเราแล้วแอบอยู่
เนื้อของเราก็กินไม่ได้...ท่านยิงเราแล้วแอบอยู่ทำไมเล่า..."^{๓๐}

และตอนหนึ่งที่ว่า...

"ข้าแต่พระราชาเชิญพระองค์ทอดพระเนตร ข้าพระองค์ผู้นอน
เปื้อนโลหิตของตน เชิญทอดพระเนตรดูลูกศรอันแล่นเข้าข้าง
ขวา ทะลุออกข้างซ้าย ข้าพระองค์กำลังบัวนเลือดอยู่..."^{๓๑}

อย่างไรก็ตาม ข้อความนี้แม้ได้กล่าวมาข้างต้น แต่ในที่นี้ได้นำสารัตถะสำคัญมากกล่าวสรุปอีกครั้งหนึ่งเพื่อชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าบุคคลเจริญเมตตาอยู่เป็นนิตย์ก็ตามแต่ถ้าเผลอสติแม้เพียงชั่วครู่ ศาสตร์ากย่อมทำอันตรายได้ เหมือนดังเช่น คำถามที่พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามพระนาคเสนว่า "ถ้าเช่นนั้น สุวรรณสามผู้มีปกติเจริญเมตตา

^{๒๙} กิตติคุณ โสภณ. บารมีปริทรรศน์. (กรุงเทพมหานคร : อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๘).

หน้า ๑๕๙-๑๕๐.

^{๓๐} พ.ช. ๒๘/๒๙๖/๑๕๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๓๑} พ.ช. ๒๘/๓๐๓-๓๐๔/๑๕๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

แต่เหตุไฉนจึงถูกลูกศรของกบิลยักษ์ ล้มสลบอยู่กับที่เล่า” ^{๓๒} พระนาคเสนทูลตอบว่า “เป็นเพราะในขณะนั้นพระสุวรรณสาม ประมาทมิได้เจริญเมตตาพรหมวิหาร และเหตุที่ท่านแผลงไปตั้งนั้น ก็เพราะความเมื่อยล้า ซึ่งต้องท่องเที่ยวเดินแสวงหาผลไม้มานำเลี้ยงบิดามารดา ขอถวายพระพร เพราะเหตุนี้แล ท่านจึงถูกยิง...” ^{๓๓}

ช. จิตไม่ตั้งมั่น เป็นสมาธิได้ยาก

ผู้ที่มีจิตเต็มไปด้วยอกุศล ย่อมเป็นผู้ที่มีภาวะจิตไม่แจ่มใส เต็มไปด้วยความพยาบาทปองร้าย และสามารถที่จะก่อให้เกิดอันตรายได้ทุกยุคทุกสมัย

กรณีตัวอย่าง

พระเจ้าปเสนทิโกศล ภายหลังจากที่ทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธสาวกแล้ว พระองค์ต้องการมีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้า จึงให้คนไปสุขอ “ขัตติยานี” ^{๓๔} ในตระกูลศากยะมาเป็นพระมเหสี ทางฝ่ายศากยะได้รับสาส์นแล้วได้ประชุมปรึกษากัน และเห็นว่าสายเลือดพระเจ้าปเสนทิโกศลต่ำ พวกศากยะยอมรับไม่ได้ซึ่งพวกศากยะถือว่าสายเลือดของศากยะเป็นสายเลือดบริสุทธิ์ แต่พวกศากยะตกอยู่ในสภาวะที่ไม่อาจปฏิเสธได้ จึงช่วยกันหาทางออก มหานามะเสนอให้บุตรของนางทาสีชื่อว่าสภขัตติยาให้นางช่วยแก้ปัญหา ในที่ประชุมจึงตกลงส่งนางวาสภขัตติยาไปถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล

^{๓๒} ยัม บัณฑิตยงกูร. ปัญญาพระยามิลินท์. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๓), หน้า ๑๘๐-๑๘๑.

^{๓๓} ยัม บัณฑิตยงกูร. ปัญญาพระยามิลินท์. หน้า ๑๘๐-๑๘๑.

^{๓๔} นางผู้เป็นกษัตริย์ ชุ.อป. ๑/๔๔/๑๓๕.ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศล ก็โสมนัสพระทัยที่ได้เป็นผู้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับตระกูลศากยะ และได้ทรงตั้งนางवासภขัตติยาเป็นอัครมเหสีทันที ต่อมาพระนางได้ประสูติพระโอรสพระนามว่าวิชูทกะ เมื่อเจริญวัยเป็นหนุ่มขึ้นได้เป็นพระราชกุมารได้เสด็จไปเยี่ยมพระเจ้านามมะ ที่กรุงกบิลพัสดุ์ แต่ไม่ได้รับการต้อนรับเท่าที่ควร ตอนเสด็จกลับ มหาเดเล็ก็ติดตามได้กลับมาเอาดาบที่พระราชวังชั้นใน เห็นนางทาสীগำลังเอนมโคล้างที่ประทับที่พวกเจ้าศากยะจัดให้พระเจ้าวิชูทกะประทับโดยที่นางทาสีล้างไปพลางและด่าไปพลาง มหาเดเล็ก็ของพระเจ้าวิชูทกะจึงสอบถามทราบความจากพวกนางทาสีของเจ้าศากยะว่า พระเจ้าวิชูทกะเป็นลูกของนางทาสีที่พวกศากยะส่งไป แล้วมหาเดเล็ก็ได้นำความนั้น มากราบทูลพระเจ้าวิชูทกะ พระเจ้าวิชูทกะได้ทรงทราบ ได้เกิดความอาฆาตว่า วันนี้ศากยะเอน้ำนมมาล้างที่ประทับของเรา ลักวันหนึ่งเมื่อเรามีอำนาจก็จะเอาเลือดจากลำพระคอ ของพวกเจ้าศากยะมาล้างเท้าของเราให้ได้

พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทราบเรื่องทรงพิโรธมาก ทรงปลดพระมเหสีและพระราชโอรสออกจากตำแหน่ง จึงได้ยกพลเพื่อไปรบกับพวกศากยะ พอดีพระพุทธเจ้าเสด็จมาห้ามไว้ และได้แสดงให้เห็นเข้าใจว่า “เชื้อสายของมารดาไม่สำคัญ ทางบิดาสำคัญกว่า หรือว่าที่จริงแล้วคนชั้นไหนไม่สำคัญ ถ้าเป็นคนดีแล้วถือว่าใช้ได้ สมัยโบราณ ลูกคนดัดพินยังได้เป็นมหาราชเป็นที่เคารพยำเกรงของคนทั่วประเทศเพราะเป็นคนดีมีศีลธรรม...”^{**} พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงเชื่อจึงคืนตำแหน่งแก่มเหสีและพระโอรสตามเดิม ด้วยความแค้นยังไม่สิ้น พระเจ้าวิชูทกะจึงได้ทำการปฏิวัติ และยึดอำนาจจากพระราชบิดา สถาปนาพระองค์ เป็นพระมหากษัตริย์ และได้ยกกองทัพไปเพื่อฆ่าล้างตระกูลพวกศากยะ พระพุทธเจ้าทรงห้ามถึง ๓ ครั้ง แต่ครั้งที่ ๔ พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็น

^{**} เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พระพุทธศาสนาและทัศนะวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพฯ มหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๘). หน้า ๗-๘.

ว่า เป็นบาปกรรมแต่ปางก่อนของพวกศากยะที่เคยเอาพิษใส่ลงในน้ำทำให้ปลาและสัตว์อื่น ๆ ตาย สุดท้ายจะห้ามหรือป้องกันได้ จึงมิได้ทรงห้าม พระเจ้าวิฑูทกะจึงสั่งให้ฆ่าไม่เว้นทั้งเด็กและผู้ใหญ่เอาเลือดลำพระศอล้างพระบาท และได้เฝ้าบ้านเมืองวอดวายหมดสิ้น...^{๓๖}

อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่าปกติแล้ว พระเจ้าวิฑูทกะ ก็มีได้ทรงมีพระทัยโหดร้ายแต่ประการใด ทรงมีเมตตาหรือความรักเหมือนกับพระราชาทั่ว ๆ ไป แต่ด้วยความที่ถูกโทสะครอบงำและเป็นบุพกรรมของตระกูลศากยะ จึงเป็นสาเหตุทำให้พระเจ้าวิฑูทกะขาดเมตตา เมื่อเมตตาไม่เกิด โทสะและพยาบาทก็เกิดขึ้นแทนที่ ความย่อยยับจึงได้เกิดขึ้นตามมาและด้วยอำนาจของโทสะและพยาบาทจึงทำให้ขาดเมตตาและเมื่อขาดเมตตาผลกรรมชั่วก็ตามมาเหมือนเงาตามตัวอีกเหมือนกัน กล่าวคือ หลังจากที่พระเจ้าวิฑูทกะได้กรีธาทัพสั่งให้ฆ่าเจ้าศากยะจนสิ้นซาก เว้นพระเจ้ามหานาม ซึ่งเป็นพระเจ้าตาเพียงพระองค์เดียวแล้วเวลาย่ำค่ำ พระเจ้าวิฑูทกะรับสั่งให้ยกทัพกลับ พักค้างคืนที่หาดทราย ในลุ่มน้ำอจิรวดี พวกที่พักอยู่ที่หาดทราย รวมทั้งพระเจ้าวิฑูทกะก็ถูกน้ำพัดพาจมน้ำตายทั้งหมดเช่นเดียวกัน นี่คือผลของกรรมชั่วตามสนอง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ กุลยานการี กุลยานิ ปาปการี จ ปาปกั ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ”^{๓๗}

จากกรณีดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่า ถ้าหากว่าพระเจ้าวิฑูทกะ เจริญเมตตาเป็นนิตย์ จิตใจก็คงจะสงบระงับไม่โหดเหี้ยมทารุณ ความย่อยยับคงจะไม่เกิดขึ้นกับตระกูลศากยะอย่างแน่นอน เพราะบุคคลเจริญเมตตาแล้ว ย่อมจะไม่มี ความอาฆาตพยาบาท และความคิดแค้นแค้น เป็นต้น เพราะเมตตาจะคอยเหนี่ยวรั้งจิตใจของบุคคลไปในทางที่ดี ทำให้มีอิสระอย่างสมบูรณ์ ผู้มีเมตตาเป็นปกติ ย่อมสำนึกในกฎธรรมดาว่า “เรารักชีวิตของเรา แม้เขาก็รักชีวิตของเขา เท่ากับเรารักชีวิตของเรา และเราอยากให้เขารักใคร่เรา ถึงเขาก็อยากให้เรารักใคร่เขาเหมือนกัน ไม่อยากให้ใครมาเบียดเบียน

^{๓๖} ธ.อ. ๓/๕-๒๔. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๔๙๕.

^{๓๗} ส.ส. ๑๕/๙๐๓/๓๓๓ ฉบับ มหจุฬาเดปีฎกั ๒๕๐๐.

ชีวิตทำร้ายร่างกาย หรือทำตนให้ลำบาก”^{๓๘} และถือว่า “ถ้ารักตัวเองต้องรักคนอื่นด้วยความรัก ความพอใจ ความสุข เป็นขุมทรัพย์ของดวงใจ หากเฉลี่ยแบ่งให้เกิดทุกข์ถึงกันจะเป็นที่สับสนใจของกันและกันอย่างมาก”^{๓๙} เพราะเมื่อบุคคลไม่เจริญเมตตา โทสะ หรือความคิดประทุษร้าย ความอาฆาตจึงได้ครอบงำ ทำให้จิตใจของบุคคลเสื่อมทรามสามารถเช่นฆ่าได้ทุก ๆ คน

ฉะนั้น โทสะท่านผู้รู้จึงเปรียบไว้เหมือนไฟ เมตตาที่เกิดขึ้นในใจเปรียบเหมือนน้ำที่ชุ่มเย็น คนที่มีเมตตาจึงไม่ชอบการเช่นฆ่า ไม่ชอบการทำลายล้างผลาญพูดแต่คำที่ไพเราะ และคิดหรือทำใจให้ชุ่มชื่นเย็นสงบ พ้นจากความอาฆาตพยาบาททำสันติสุขให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเอง ครอบครัว และสังคม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ถ้าบุคคลมีความรักความปรารถนาดี มีจิตที่สงบระงับ และเจริญเมตตาเป็นนิตย์ ต่อบุคคลอื่นสัตว์อื่นแล้ว ความโกรธจะไม่เกิดขึ้น โทสะ ความคิดประทุษร้ายจะไม่มี จิตใจจะสงบระงับมีสมาธิไม่เหือดเหี้ยม และจะไม่ทำความพินาศให้กับบุคคลอื่น ตลอดทั้งสัตว์อื่น ดังพุทธพจน์ว่า “ผู้มีจิตประกอบด้วยเมตตาในสัตว์ทุกหมู่เหล่า ไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้คนอื่นฆ่า ไม่ชนะเอง ไม่ใช้ให้คนอื่นชนะ ย่อมไม่มีเวรเพราะเหตุอะไร ๆ เลย”^{๔๐}

^{๓๘} สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, (พิมพ์ ๓๓๓๖๖). บทสร้างนิสัย. (กรุงเทพมหานคร : แสงฟ้า จำกัด, ๒๕๑๘), หน้า ๓๖๗-๓๖๘.

^{๓๙} สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, (พิมพ์ ๓๓๓๖๖). บทสร้างนิสัย. หน้า ๓๖๗-๓๖๘.

^{๔๐} พ.อ.อ. ๒๕/๒๗/๒๕๐-๒๕๑. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณ์ ๒๕๐๐.

สรุปว่า กรณีของพระเจ้าวิฑูทกะนี้ เป็นกรณีของการกระทำที่ขาดเมตตา ผู้กระทำมีจิตใจไม่สงบไม่เป็นสมาธิ ถือเป็นบาปกรรมที่เป็นอกุศลมูล มีโทสะ เป็นต้น ให้ผลกรรมในชาตินี้แล้ว เมื่อตายไปย่อมเป็นสาเหตุทำให้ตกนรกอีกด้วย ดังพระบาลีว่า "...โทเสหิ จณฺทชาติตตาย โทสสทิสฺสํ นิรยํ อุปฺปชฺชติ แปลว่า...จริงอย่างนั้น สัตว์ทั้งหลาย จึงไปตกนรกซึ่งมี ลักษณะเช่นเดียวกับโทสะ เพราะโทสะมีชาติหยาบคาย"^{๔๑}

ณ. สิ้นน้ำไม่ผ่องใส

คนเราไม่ว่าจะเป็นคนจนหรือเป็นเศรษฐี เป็นคนดีหรือเป็นคนชั่ว เมื่อถูก โลกยะ คือความอยากครอบงำแล้ว ย่อมสามารถทำกรรมชั่วได้ทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการทำลายชีวิตของบุคคลอื่น ด้วยการสั่งให้คนอื่นฆ่า หรือฆ่าด้วยมือของตนเองก็สามารถทำได้ทั้งนั้น เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนปรารถนา

กรณีตัวอย่าง

เศรษฐีชาวเมืองโกสัมพี ทราบจาก "ปุโรหิต"^{๔๒} ว่า เด็กที่เกิดใน "วันนี้"^{๔๓} จะได้เป็นเศรษฐีในวันข้างหน้า จึงได้ให้นางทาสีไปตรวจดูภรรยาของตนว่าคลอดแล้ว หรือยังพอทราบว่ายังไม่คลอด ก็เลยให้นางทาสี ไปตรวจดูเด็กอื่นที่เกิดในวันนี้ เมื่อพบแล้วก็ให้ซื้อมาด้วยทรัพย์พันกหาปณะ เศรษฐีคิดว่า "ถ้าภรรยาของเราคลอดลูกเป็นผู้หญิงเราจักให้ชายคนนั้นอยู่ร่วมกับลูกสาวแล้ว ทำให้เขาเป็นเจ้าของตำแหน่งเศรษฐี

^{๔๑} พระธรรมธีรราชมหามุนี, (ไซดก ป.๕.๙). ทาง ๗ สาย. พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๑), หน้า ๓.

^{๔๒} ปุโรหิต พรหมณ์ผู้มีประโยชน์แก่บุรี หรือ ผู้ปรึกษาในทางนิติ คือ กฎหมาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี ผู้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ พระเจ้าแผ่นดิน (ป. หลง สมบุญ. พจนานุกรมไทย-บาลี. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๙), หน้า ๔๒๓.

^{๔๓} หมายถึงวันที่ท่านปุโรหิตได้ตรวจตราดูความประกอบของดาวนักษัตร อันเป็นเหตุเคราะห์ดี เศรษฐีราย... (ธ.อ. ๒/๑๒. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๙๕).

ถ้าลูกของเราเป็นผู้ชายเราก็จะฆ่าเด็กชายคนอื่น ๆ ที่เกิดในวันนั้นเสีย" ^{๔๔} กาลต่อมา ภรรยาเศรษฐีคลอดบุตรเป็นชาย เศรษฐีเลยกระทำกรรมตามที่ตัวเองได้คิดเอาไว้ตาม ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ครั้งที่ ๑ ให้นางทาสี นำเด็กไปนอนขวางไว้ที่ประตูทางออกของแม่โคเพื่อที่จะให้โคเหยียบให้ตาย แต่เด็กนั้นปลอดภัย

ครั้งที่ ๒ ให้นำไปนอนไว้ที่ทางเกวียน เพื่อที่จะให้โคและเกวียนทับเด็กให้ตาย แต่เด็กนั้นรอดกลับมา เศรษฐียังไม่ลดละ ในการกระทำชั่วของตนเอง

ครั้งที่ ๓ ให้นางทาสีนำเด็กนั้นกลับมา และให้นำไปทิ้งที่ป่าช้าผิดับ เพื่อให้พวกเขาสัตว์ป่า และพวกอมนุษย์ฆ่าเสียให้ตาย...ผลสุดท้ายก็ไม่เป็นไปตามที่เศรษฐีต้องการ ถึงกระนั้นเศรษฐีก็ไม่เลิกคิดที่จะฆ่า

ครั้งที่ ๔ ให้นางทาสี นำเด็กนั้นไปโยนลงเหว แต่แล้วก็ปลอดภัย เพราะมีคนคอยช่วยเหลือไว้

ครั้งที่ ๕ มีคำสั่งให้นายช่างหม้อจัดการฆ่าเสียให้ตาย แต่แล้วเหตุการณ์ก็ไม่เป็นไปตามที่เศรษฐีคิด ผู้ที่ถูกฆ่าตาย ก็คือบุตรชายของเศรษฐีนั่นเอง

ครั้งที่ ๖ ส่งไปสำนักคนเก็บส่วย และมีคำสั่งให้คนเก็บส่วยฆ่าเสียให้ตาย ในขณะที่ เศรษฐีพยายามฆ่าและพยายามใช้ให้คนอื่นฆ่าอยู่นั้น เด็กก็เจริญเติบโตขึ้นตามลำดับ เศรษฐีก็ไม่ลดละพฤติกรรมนั้น จนกระทั่งปรากฏว่าความทุกข์อันใหญ่หลวงได้ท่วมทับจิตใจของเศรษฐีทำให้หลับก็ไม่เป็นสุข ได้รับความทุกข์ทรมานและถึงแก่ความตายก่อนเวลาอันสมควรเพราะ

"ผู้ที่ทำร้ายผู้ไม่ทำร้ายตอบยอมถึงฐานะ ๑๐ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือถึงเวทนาอันหยาบ ความเสื่อม ความแตกแห่งสรีระ ความเจ็บไข้อย่างหนัก ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ความขัดข้องแต่พระราชา ความกล่าวต่ออย่างทารุณ ความเสื่อมรอบแห่งหมู่ญาติ ความย่อยยับแห่งโภคะ ไฟป่าย่อมไหม้เรือนของผู้นั้น" ^{๔๕}

^{๔๔} ธ.อ. ๒/๑๒. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๙๕.

^{๔๕} ธ.อ. ๒/๑๒-๒๕. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๙๕.

จากสารัตถะสำคัญดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่าเศรษฐีได้รับความทุกข์ทรมาน
นั้น เพราะสาเหตุ ดังต่อไปนี้

- (๑) เพราะ “ประทุษร้ายต่อบุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายตอบ” ^{๔๖}
- (๒) เพราะถูกโลภะ คือ ความอยากได้ ครอบงำ
- (๓) ขาดเมตตากรุณา ความรักความสงสาร ต่อบุคคลอื่นสัตว์อื่น

ในกรณีของเศรษฐีชาวเมืองโกสัมพี ที่ทำกรรมเช่นนี้ เพราะจิตของเขานั้น
ถูกความโลภครอบงำ จึงเป็นสาเหตุให้ขาดเมตตา ความรัก ความปรารถนาดีต่อบุคคล
อื่นสัตว์อื่น ถึงแม้ว่าเศรษฐีจะมีความรักต่อบุคคล ปรารถนาดีต่อบุคคลของตนเองก็ตาม แต่ก็
ถือได้ว่า เป็นความรักความปรารถนาดีในทางที่ไม่ถูกต้อง เป็นเมตตาที่ไม่ถูกทาง ไม่
บริสุทธิ์ เห็นแก่ตัว เพราะขาดปัญญา ขาดความยุติธรรม ทำให้ตนเองและบุคคลอื่น
เดือดร้อน และกรรมที่ทำลงไปนั้น เพราะมีเมฆหมอก อันได้แก่ อุกุศลมูล มีความโลภ
เป็นต้นปกคลุมจิตใจ ทำให้คนดีกลับกลายเป็นคนไม่ดี หรือทำให้คนสุขสบาย กลับ
กลายเป็นคนเดือดร้อน จากนอนเป็นสุขกลับนอนเป็นทุกข์ และจากสีหน้าผ่องใสกลับ
กลายเป็นเศร้าหมอง

อย่างไรก็ตาม บุคคลผู้มีเมตตาปรารถนาดีต่อบุคคลอื่นย่อมเป็นผู้มีจิตใจ
สงบเยือกเย็นไม่ว้าวุ่น และบุคคลผู้มีความสงสารต่อบุคคลอื่นเป็นนิตย์ ก็จะมีแต่ความ
อบอุ่นเต็มไปด้วยมิตรไมตรีไม่มีเวรกับใคร ๆ ดังคำคมที่ว่า

“ถ้าผูกใจเจ็บ จะเจ็บใจเรา
ถ้าเมตตาเขา ใจเราก็สบาย
ความคิดริษยา พาให้ใจวุ่น
เมตตาการุณ อบอุ่นไมตรี” ^{๔๗}

^{๔๖} พ.ธ. ๒๕/๑๓๗-๑๔๐/๔๑. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐; ธ.ธ. ๒/๑๗-๑๘; ๕/๕๗-๕๘.
ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๙๕.

^{๔๗} พระธรรมดิลก, (จันทร์ กุศล). มงคลชีวิต.(เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๓๗),
หน้า๔๘.

จากเหตุผลดังกล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า พฤติกรรมของเศรษฐีชาวเมืองโกสัมพีดังกล่าวมานี้ ถือว่าเป็นการกระทำที่ขาดเมตตา เศรษฐีได้รับผลของกรรมนั้นด้วยตนเองเพราะฉะนั้นเขาจึงเดือดร้อน นอนเป็นทุกข์ หลับไม่เป็นสุข สีหน้าไม่ผ่องใส เพราะกระทำแต่บาปกรรมที่เรียกว่าอกุศลมูล มีโลภะเป็นต้น เมื่อบุคคลขาดเมตตา ทำกรรมดังที่กล่าวแล้ว นอกจากจะได้รับผลกรรมในชาตินี้ ในภพหน้าย่อมเป็นสาเหตุให้ไปเกิดเป็นเปรต อสุรกายอีกด้วย ดังพระบาลีว่า "เยภฺยฺเยน หิ สตุตา ตณฺหยาเย เปตฺติวิสัย อุปฺปชฺชุนฺติ จฺริงอุยฺยฺโดยสฺวณมาก สัตฺวํหฺงฺหลาย ตายไปแล้วไปเป็นเปรต อสุรกาย ก็เพราะโลกตันทา"^{๔๔}

อย่างไรก็ตาม ถ้าบุคคลมีความรัก ความปรารถนาดี ต่อสรรพสัตว์อย่างแท้จริงแล้ว ความโลกก็จะไม่เกิดขึ้น แต่เพราะขาดความรัก และความปรารถนาดีที่แท้จริงจึงทำให้ความโลภครอบงำได้ เลยเป็นเหตุให้บุคคลกระทำความชั่วเพราะ "...ขณะที่เมตตาไม่เกิด จิตย่อมคล้อยตามไปในอารมณ์ต่าง ๆ ตลอดเวลา...เมื่อมีความยินดี ความพอใจในอารมณ์ใดก็กระทำตามความคิดความพอใจในอารมณ์นั้นทุกอย่าง..."^{๔๕} ฉะนั้น ถ้าเราทำกรรมชั่ว ก็ได้ชื่อว่าทำให้ตนเองและบุคคลอื่น ต้องเดือดร้อนไปด้วย

ญ. หลงไหลเมื่อทำกาละ

ผู้ที่ทำบาปเอง ย่อมเศร้าหมองเอง เมื่อบุคคลทำความชั่วเอาไว้มาก ไม่เคยสร้างคุณงามความดีอะไรเอาไว้ ตายไปย่อมทรมานทรมาย ขาดสติ อยู่อย่างมีความทุกข์ทรมาน เมื่อชีวิตมลายไปย่อมเข้าถึงทุกคติ วินิบาต นรก

^{๔๔} พระธรรมธีรราชมหามุนี, (เขตก ป.๕.๙). ทาง ๗ สาย, พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๑), หน้า ๗.

^{๔๕} สุจินต์ บริหารวนเขตต์, เมตตา. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระศาสนา, ๒๕๓๒), หน้า ๘.

กรณีตัวอย่าง

นายจุนทสุกริก เป็นชาวเมืองราชคฤห์ ประกอบอาชีพฆ่าสุกรเมื่อฆ่าเสร็จนำมาปรุงอาหารบ้าง ขายบ้าง ในระยะเวลาชั่ววอกหมากแพ่ง เขาได้เอาข้าวบรพทุกไปตามชนบท เพื่อแลกลูกสุกรมาเลี้ยง เมื่อสุกรเติบโตขึ้น ก็จะทำกรฆ่าโดยการทุบด้วยค้อน ๔ เหลี่ยม เพื่อให้เนื้อสุกรพองหน้าขึ้น แล้วง้างปากสุกรสอดไม้เข้าไปในช่องปาก กรอกน้ำร้อนที่กำลังเดือดพล่านเข้าไปในท้องของสุกร เพื่อให้ขับอุจจาระออกมาทางทวาร เมื่ออุจจาระในไส้หมดแล้วจึงเอาดาบตัดหัวสุกร เอาภาชนะรองเลือดเอาเลือดคดลูกเคล้ากับเนื้อสุกรแล้วปิ้ง รับประทานกับบุตรและภรรยา

เขาเลี้ยงชีวิตเช่นนี้อยู่เป็นเวลา ๕๕ ปี เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เวฬุวัน ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้านของเขา เขาก็ไม่เคยถวายอะไรพระพุทธเจ้าเลยแม้แต่น้อย บุญอย่างอื่นไม่ได้ทำ ดอกไม้เพียงกำมือก็ไม่เคยบูชา

กาลต่อมา โรคชนิดหนึ่งได้เกิดขึ้นในกายของเขา ความเร่าร้อนจากอเวจีมหานรกปรากฏแก่เขาทั้งที่เขายังมีชีวิตอยู่ในมัชฌิมนิกาย อุปริปีณณาสกได้ให้ อรรถาธิบายเกี่ยวกับความเร่าร้อนในอเวจีมหานรกไว้ว่า “ความเร่าร้อนในอเวจีมหานรกแผ่ไปร้อยโยชน์โดยรอบ มีอยู่ตลอดไป...”^{๕๐} ดังนั้น ความเร่าร้อนนั้นจึงเกิดขึ้นแก่เขาเนื่องจากผลกรรมที่เขาได้ทำไว้ เขาร้องเสียงเหมือนสุกร คลานไปมาอยู่ทั่วเรือน บุตรและภรรยาจับเขาไว้แล้วปิดปาก แต่ผลแห่งกรรมเป็นเรื่องที่ใครห้ามไม่ได้ นายจุนทสุกริกร้องคลานไปมาอยู่ทั่วเรือนตลอดทั้ง ๗ วัน พอวันที่ ๘ ก็ทำกาละ...^{๕๑}

จากกรณีของนายจุนทสุกริก จะเห็นได้ว่า ความดี เช่น การให้ทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนา เขาไม่เคยได้ทำ ประกอบแต่กรรมชั่ว ได้แก่ การเลี้ยงสุกร เพื่อนำมาปรุงอาหารรับประทาน และขายเลี้ยงชีวิต ซึ่งในพุทธปรัชญาถือว่าเป็นมิจฉาวณิชา คือ การค้าขายที่ผิด หรือไม่ชอบธรรม ได้แก่

^{๕๐} ม.จ. ๑๔/๑๘๑-๑๘๕/๙๐. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๕๑} ธ.ธ. ๑/๑๑๒-๑๑๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๙๕.

“๑) สตุตถวณิชชา ค้าขายอาวุธ ๒) สตุตถวณิชชา ค้าขายมนุษย์ ๓) มัสสวณิชชา ค้าขายเนื้อสัตว์ ๔) มชฺชวณิชชา ค้าขายน้ำเมา ๕) วิสวณิชชา ค้าขายยาพิษ” ^{๕๒} เมื่อนายจุนทสุกริกกระทำแต่สิ่งที่ไม่ดี หรือประพฤติกุศลทางกาย คือ ทำชั่วทางกาย ได้แก่ “การฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม” ^{๕๓} และเขาได้ฆ่าสุกรมาเป็นเวลานาน จนเขาเองคุ้นเคยกับการทำชั่วแล้ว ชื่อได้ว่า เขาขาดคุณธรรมอีกประการหนึ่ง คือความเมตตา ซึ่งถือว่าเป็นมูลฐานให้เกิดศีลข้อ ๑ คือ “ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่า การประทุษร้ายกัน” ^{๕๔} เพราะการเว้นจากปาณาติบาตเป็นการทำให้จิตใจงาม เป็นเหตุต่อการกระทำเกื้อกูลขึ้นอีก ดังเช่น เมื่อไม่ฆ่าสัตว์ ด้วยการมีศีล เกื้อกูลสัตว์ด้วยการมีธรรมคือความมีเมตตา เป็นต้น เมื่อนายจุนทสุกริกขาดธรรมเช่นนี้ จึงต้องทำให้เขาได้รับผลแห่งกรรมในปัจจุบันชาติ ทางตรงกันข้าม ถ้าเขามีเมตตาธรรมแล้วย่อมจะทำให้เขาไม่หลงไหลก่อนทำกาลอย่างแน่นอน เพราะเขาได้รับอานิสงส์แห่งการเจริญเมตตาชื่อว่า “ย่อมไม่หลงไหลเมื่อทำกาล” ^{๕๕}

ฎ. ย่อมไม่เข้าถึงพรหมโลก

เรื่องเคยมีมาแล้วในอดีต คนที่ถูกราคะ หรือความกำหนัดครอบงำนั้น เป็นสาเหตุให้กระทำความผิดอันลามก ชั่วร้าย ขาดเมตตาธรรม และทำให้ผู้กระทำชั่วต้องตกนรกอเวจี ซึ่งจะได้นำเสนอเพียงบางเรื่องดังต่อไปนี้

^{๕๒} อัง.ปญฺจก. ๒๒/๑๗๗/๑๗๗. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๕๓} ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๑๗๓; ม.ญ. ๑๔/๒๕๒/๒๒๐; อภิ.สัง. ๓๔/๑๓๑๑/๒๗๗. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๕๔} ที.ปา. ๑๑/๓๑๕/๒๐๘; อัง.ปญฺจก. ๒/๖/๑๗๓-๑๗๔/๑๗๓, ๒๗๖-๒๗๗/๒๖๖; อภิ.วิ. ๓๕/๗๐๓-๗๐๕/๓๔๙-๓๕๐. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๕๕} ขุ.ปฏิจ. ๓๑/๒๒/๒๔๑-๓๔๒; อัง.เขกาทสก. ๒๔/๑๕/๒๗๔-๒๗๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรณีตัวอย่าง

นันทมาณพ ผู้ซึ่งเป็นลูกของลุงของพระอุบลวรรณาเถรี มีจิตปฏิบัติต่อพระเถรีตั้งแต่เมื่อครั้งพระเถรียังมิได้บวช เมื่อนันทมาณพทราบว่าที่พระเถรีจะมา จึงได้เข้าไปสู่กระท่อม ไปซ่อนตัวอยู่ใต้เตียง พอเมื่อพระเถรีมา และเข้าไปสู่กระท่อม นันทมาณพจึงออกมาจากที่ซ่อนได้กระทำการมอันหนัก คือข่มขืนพระเถรี โดยไม่ฟังคำห้ามปรามของพระเถรีผู้ซึ่งเป็นอรหันต์ เมื่อนันทมาณพกระทำการที่ตนปรารถนาแล้วก็หนีไปครั้งนั้น แผ่นดินใหญ่ประดุจว่าไม่อาจจะทรงโทษของเขาไว้ ได้แยกออกเป็นสองส่วนแล้วทำให้ นันทมาณพ ไปเกิดในอเวจีมหานรก ...^{๕๖}

ในกรณีของนันทมาณพ นอกจากจะถูกแผ่นดินสูบในชาตินี้แล้ว ยังต้องไปเกิดในอเวจีมหานรกอีกด้วยทั้งนี้เป็นเพราะว่า นันทมาณพ มีความรักต่อพระอุบลวรรณาเถรีด้วยจิตที่สหระคตด้วยราคะ เป็นราคะที่เกิดจากความดำริผิด ขาดโยนิโส มนสิการได้แก่ การไม่กระทำในใจไว้โดยแยบคาย มีแต่การหมกมุ่นแต่ในเรื่องเพศลุ่มหลงมัวเมาในกามคุณ หรือกามราคะจึงเกิดความกำหนัดขึ้น

ฉะนั้น “เมื่อเกิดความกำหนัดก็ต้องการสนองความต้องการด้วยการสัมผัส เมื่อไม่ได้สนองก็ทุกข์ใจ”^{๕๗} เขาจึงต้องแสวงหาสิ่งสนองความต้องการ เพราะมีราคะหรือความกำหนัด จึงได้กระทำการเช่นนั้น เพราะราคะเป็นสาเหตุ ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์

^{๕๖} อ.อ. ๓/๑๓๖. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

^{๕๗} ธรรมรักษา. วิถีแห่งความดับทุกข์. (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๙).

ราคะนั้นเป็นสิ่งที่ เป็นปฏิปักษ์ของเมตตาที่ใกล้เคียงกันมาก เมตตานั้นเป็นธรรมและประกอบด้วยกุศลจิต ส่วนราคาเป็นอธรรม เป็นสภาวะจิตที่ประกอบด้วยอกุศล มีสภาวะจิตที่ต่างกัน การกระทำที่ปรากฏออกมาภายนอก ไม่ว่าจะ เป็นทางกาย ทางวาจา ทางใจ ก็แตกต่างกัน ไม่เพียงแต่เท่านั้น ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำย่อมแตกต่างกันด้วย

ในทางตรงกันข้าม ถ้านั้นหมายถึงมีจิตประกอบด้วยเมตตาปรารถนาดีต่อพระเถรี มีความเมตตาที่บริสุทธิ์ไม่ถูกราคะครอบงำ โทษก็คงไม่ปรากฏเช่นนี้ เพราะเมตตาในพุทธปรัชญานั้นก็คือ อโหสะ "อโหสะคือ ความไม่ประทุษร้าย อันได้แก่เมตตา ผู้ที่มีจิตประกอบด้วยเมตตามากน้อยอย่างไรนั้น ให้สังเกตดูที่จิตว่า "มีจิตประทุษร้ายบุคคลอื่นหรือไม่ ถ้ายังมีจิตประทุษร้ายบุคคลอื่นอยู่ก็ไม่จัดว่ามีเมตตา เพราะเมตตานั้น คืออโหสะเจตสิก อันได้แก่เจตสิกที่เกิดขึ้นกับจิต ที่ไม่มีการประทุษร้าย ทั้งตัวเองและบุคคลอื่น"^{๕๘}

ฉะนั้น หากเขากระทำดี ไม่ทำลายใคร มีใจประกอบด้วยเมตตาหรือเจริญเมตตาเป็นนิത്യแล้ว เมื่อล่วงลับไปจะเกิดในสุคติแน่นอน จะเห็นเด่นชัดว่าเมื่อคนทำกรรมชั่ว ย่อมมีทุกติเป็นที่หวัง เพราะการกระทำชั่ว จิตใจย่อมเศร้าหมอง ดังพุทธพจน์ว่า "จิตฺเต สงฺกิลฺกฺเจ ทุกฺติ ปาฏิกงฺขา เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว ทุกติเป็นอันหวัง"^{๕๙}

๓.๓ โทษที่ปรากฏในปัจจุบัน

นอกจากสภาพเศรษฐกิจ และสภาพปัญหาบ้านเมืองในปัจจุบัน การขาดเมตตาก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนทั้งหลายเอาเปรียบกัน จึงได้ทำการอันผิดกฎหมายบ้านเมือง และทำผิดต่อบุคคลผู้ด้อยโอกาส

^{๕๘} กิตติวุฒโฒ ภิกขุ. ปารมีปริทรรศน์. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๘), หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

^{๕๙} ม.ญ. ๑๒/๗๐/๔๘. ฉบับ มหาจุฬาเดปิฎก ๒๕๐๐.

กรณีตัวอย่าง ก.

“เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑ ที่ห้องพิจารณาคดีที่ ๙๐๖ ศาลอาญาได้ตั้งลงโทษให้ลงโทษจำคุกเจ้าของโรงงานกระดาษ ย่านบางกะปิ และแฟนสาว ฐานกระทำความผิดร่วมกันกักขังหน่วงเหนี่ยวเด็กอายุระหว่าง ๙ - ๒๐ ปี ๒๘ คน ให้ทำงานผลิตกระดาษในโรงงานตั้งแต่เวลา ๐๕.๐๐ - ๒๒.๐๐ น. ทุกวันโดยไม่มีเวลาพัก และใช้กุญแจล็อกห้องทำงาน ทำร้ายเด็กด้วยของแข็งจนพิการ รวมความผิดที่อัยการฟ้อง ๖๙ กระทั่ง

การที่ศาลพิพากษาดังกล่าว สืบเนื่องจากการพิเคราะห์พยานหลักฐานต่าง ๆ แล้วเห็นว่าจำเลยมีความผิดจริง โดยจำเลยทั้ง ๒ บังคับให้ทำงานโดยไม่มีวันหยุดและไม่มีที่พักทำติดต่อกันเข้า จัดอาหารให้กิน ๓ มื้อ โดยกำหนดให้ทุกคนกินข้าวคนละ ๒ ทัพพี กับข้าวถุงละ ๕ บาท ถุงเดียวกิน ๖ คน ที่ทำงานจะลือคฤภญแจ หากใครไม่ยอมทำงานจะถูกตีด้วยไม้ โดยจำเลยให้พักได้วันละเพียงครึ่งชั่วโมง สำหรับค่าจ้างที่ตกลงจะจ่ายให้เดือนละ ๑,๐๐๐ บาท แต่จ่ายให้เพียงเดือนละ ๒๐ บาท หากใครฝ่าฝืนกฎของจำเลยจะใช้วิธีชกต่อย หรือให้คนงานชกกันเองระหว่างคนงาน และใช้กรรไกรตัดผมให้เสียทรง จากการตรวจสอบของแพทย์พบว่า สภาพร่างกายผู้เสียหาย ๒๘ คน มีสภาพร่างกายทรุดโทรม มีบาดแผลติดเชื้อ ขาลีบศรีษะปูด แขนขาชาเพราะถูกทารุณและขาดอาหาร อยู่ในสภาพที่เลวเป็นเวลานาน

จากพยานหลักฐานดังกล่าวข้างต้น ศาลพิจารณาแล้วเห็นว่า จำเลยมีเจตนา กักขังหน่วงเหนี่ยวทำร้ายร่างกาย และรับคนต่างด้าวเข้าทำงาน ข้อโกงแรงงาน จึงให้ลงโทษจำเลย ฐานกักขังหน่วงเหนี่ยวรวมโทษ ๒๗ กระทั่ง กระทั่งละ ๒ ปี รวมโทษจำคุกจำเลยทั้ง ๒ คน คนละ ๕๔ ปี ฐานข้อโกงให้ลงโทษจำคุกคนละ ๒ ปี ฝ่าฝืนกฎกระทรวงมหาดไทย เกี่ยวกับสภาพการจ้างและคุ้มครองแรงงานกระทั่งละ ๕ เดือน

๑๔ กระทรงรวมโทษจำคุก คนละ ๗๐ เดือน ฐานทำร่างกายคนละ ๒ ปี รวม ๒๑ กระทรงรวมโทษจำคุกคนละ ๔๒ ปีและฐานรับแรงงานต่างด้าว คนละ ๖ ปี รวมโทษจำคุกจำเลยทั้ง ๒ คน คนละ ๑๐๙ ปี ๑๐ เดือน ...”^{๖๐}

จากข่าวที่ยกมาเป็นตัวอย่างประกอบจะเห็นได้ว่า เจ้าของโรงงานทั้งสามมีและภรรยา เป็นคนที่ปราศจากเมตตากรุณา เห็นแก่ได้จนไม่นึกเห็นใจคนอื่น เช่น ไม่ยอมจ่ายเงินเดือนตามที่ตกลงกันไว้ให้กินข้าวคนละทัพพี ที่สำคัญคือ ไร้เมตตา ไม่มี ความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เรียกได้ว่ารักแต่ตนเอง ไม่รักหรือเห็นใจคนอื่น เช่น กักขังหน่วงเหนี่ยว บังคับเด็กให้ทำงานจนแทบไม่มีเวลาพัก ทำร้ายร่างกายเด็กจนพิการ ตลอดจนให้เด็กอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เลวเป็นต้น

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา สอนให้คนมีเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ และสรรพสัตว์ โดยเน้นว่า “เราเป็นผู้รักสุขเกลียดทุกข์ และอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย ฉันทิใด แม้สัตว์อื่น ๆ ก็ฉันทิฉัน”^{๖๑} ดังพุทธพจน์ว่า

“บุคคลตามค้นไปด้วยใจตลอดทุกทิศ ก็มีได้ พบผู้เป็นที่รักยิ่งกว่าตนที่ไหนเลยฉันทิใด ตนของคนอื่น ๆ ก็ยอมเป็นที่รัก (ของเขา) มาก ฉันทิฉัน เพราะฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”^{๖๒}

^{๖๐} ข่าว. มติชนรายวัน. (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑) : ๒๓.

^{๖๑} ส.ส. ๑๕/๑๑๙/๙๑; พ.ญ. ๒๕/๔๑/๑๕๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐; วิสุทฺธิ. ๑/๒๔๑/๓๒๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

^{๖๒} ส.ส. ๑๕/๑๑๙/๙๑; พ.ญ. ๒๕/๔๑/๑๕๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐; วิสุทฺธิ. ๑/๒๔๑/๓๒๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

เพื่อที่จะให้คนทั้งหลาย มีความรักต่อกัน ไม่ข่มเหงรังแกเบียดเบียนซึ่งกัน และกัน "ธรรมเนียมพุทธมีการแผ่เมตตาความรัก ความปรารถนาดี ไปยังเพื่อนมนุษย์ และสรรพสัตว์ทั้งหลายทุกคืนก่อนนอน ก็เพื่อฝึกฝนจิตใจให้มีความรักความเมตตาต่อ เพื่อนมนุษย์จะได้ไม่มีพฤติกรรมแสดงออกในทางรุนแรง ก้าวร้าว เบียดเบียน ทำลาย"^{๖๓}

อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ที่ได้เกิดขึ้น คงจะเป็นเพราะเหตุปัจจัยหลาย อย่าง เช่น อิทธิพลของวัตถุนิยมที่มีมากมายนับไม่ถ้วน ทำให้คนไทยยุคใหม่หลงใหลใน วัตถุมากกว่าคุณค่าทางด้านจิตใจ จึงยอมตกเป็นทาสของวัตถุนิยม ที่ประเทศทุนนิยม ผลิตขึ้นมาเป็นเครื่องล่อใจ เป็นต้นว่า เครื่องอุปโภค บริโภค ราคาแพง ๆ ผู้มีจิตใจอ่อน ไหวต่อสินค้าที่เกินความจำเป็น จึงอยากมีอยากได้ไว้ใช้ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ส่งเสริม ให้เกิดค่านิยมบริโภค เมื่อตกเป็นทาส ขี้เกียจทำงาน ไม่มีเงินซื้อหามาเองได้ ทำให้ เกิดความคิดที่จะรวยทางลัด หรือคิดเอาไรต์เอาเปรียบผู้ที่ด้อยกว่า จึงทำให้เกิดการข่ม เหนงรังแก หาทางเอาไรต์เอาเปรียบโดยประการต่าง ๆ แม้คนอื่นจะลำบากเดือดร้อน อย่างไรก็ตาม

สรุปว่า บุคคลประเภทนี้จัดอยู่ ในประเภทบุคคลที่ปราศจากเมตตา มีจิต ใจไร้ความรัก ไร้ความปรารถนาดี ไม่มีความละเอียด เห็นแก่ได้โดยไม่ถูกทาง อุทาหรณ์ที่ ยกมานี้เป็นเพียงกรณีตัวอย่างบางเรื่องและยังมีเรื่องอื่น ๆ อีกมากมายในปัจจุบัน และ ที่จะเกิดขึ้นอีกต่อไปในอนาคต ความรุนแรง ความไร้น้ำใจที่ไม่ค่อยจะมีมากนักในสมัย ก่อน แต่ในปัจจุบันซึ่งเป็นยุคข้อมูลข่าวสาร หรือยุคที่คนหลงใหล ตกเป็นทาสของวัตถุ มีแนวโน้มว่าความเห็นแก่ตัว ความไร้น้ำใจหรือแล้งน้ำใจจะมีปรากฏมากขึ้น

^{๖๓} รศ. เสฐียรพงษ์ วรรณปก และคณะ. พระพุทธศาสนา. (ส.๐๔๘). พิมพ์ครั้งที่ ๖.
(กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๓), หน้า ๙๑.

ฉะนั้น จึงนับได้ว่า ความไร้น้ำใจ ความรุนแรง ความไร้เมตตาปราณีจึงจัดว่าเป็นภาวะวิกฤตของสังคมไทยอีกประการหนึ่ง เช่นกรณีของเจ้าของโรงงานนรกดังกล่าวมาเมื่อเกิดกรณีเช่นนี้ บริษัทหรือห้างร้านและองค์กรเอกชนต่าง ๆ สมควรที่จะร่วมมือกันรณรงค์ หรือแสดงพลังแห่งความเมตตา ต่อด้านการใช้แรงงานเด็กโดยไร้เมตตา ให้หมดไปจากสังคมไทย

กรณีตัวอย่าง ข.

บุคคลผู้ที่ให้กำเนิดบุตรธิดาแล้วหากปราศจากเมตตา ไร้มีความรับผิดชอบย่อมก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมายดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้ มีสาเหตุเพียงนิดเดียวที่ทำให้ทารกต้องจบชีวิตลง ด้วยมือของผู้เป็นพ่อ

“เวลา ๙.๓๐ น. ของวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ เจ้าหน้าที่ตำรวจ สน.สุทิสสารได้รับทราบจากพลเมืองดีว่า พบศพทารกถูกทิ้งไว้ที่บริเวณเพิงขายของร้าง จึงพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่มูลนิธิไปที่เกิดเหตุ พบศพทารกอายุประมาณ ๒ เดือน ถูกนำมาทิ้งไว้ภายในเพิง สภาพศพที่บริเวณหัวบวมและมีรอยช้ำ สันนิษฐานว่าเสียชีวิตมาแล้วประมาณ ๖-๗ ชั่วโมงต่อมาทราบจากพลเมืองดีว่า ทารกที่ตายนั้นเป็นลูกของหญิงโสเภณี พ่อของเด็กติดยาเสพติด และเสพยาบ้าเป็นประจำ ต่อมาเจ้าหน้าที่ได้ติดตามจับกุมพ่อของเด็กได้ และยอมรับสารภาพว่า เป็นผู้ลงมือฆ่าลูกของตนเอง สาเหตุเพราะลูกร้องไห้ ในขณะที่ตัวเองอยากเสพยาบ้า จึงใช้มือตบหน้าลูกและจับหัวโขกพื้น แต่ลูกไม่ยอมเงียบกลับร้องดังขึ้น จึงใช้เท้ากระแทกหน้าอก จนลูกอุจจาระราด ได้เสียบเสียงไปขณะนั้นภรรยาเขาออกจากห้องน้ำและอุ้มเอาลูก สามีจึงจับแขนลูกเหวี่ยงกระเด็นตกลงมาที่พื้นจนลูกตาย”^{๖๔}

^{๖๔} ชาว. เดลินิวส์ . (๒๓ พฤษภาคม ๒๕๔๑) : ๘.

พฤติกรรมของพ่อครั้งนี้ นับเป็นเรื่องสุดอำมหิต เป็นพ่อใจยักษ์ ถึงแม้จะเคยถูกจับจำคุก ๔ ปีมาแล้วก็ตาม ในข้อหาเสพยาบ้า ยังก่อเหตุขึ้นมาอีก ท่ามกลางเสียงสาปแช่งของชาวบ้านและการจะรุมลงประชาทัณฑ์

ในพุทธปรัชญามีทรรศนะว่า การกระทำใดที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเอง และผู้อื่น การกระทำนั้นถือว่าเป็นสิ่งไม่ดี เช่น “อบายมุข คือ ทางแห่งความเสื่อม ๖ ประการ ได้แก่ ๑) ติดสุราและของมีนเมา ๒) ชอบเที่ยวกลางคืน ๓) ชอบเที่ยวดูการละเล่น ๔) ติดการพนัน ๕) คบคนชั่ว ๖) เกียจคร้านทำงาน”^{๖๕} ที่สำคัญคือ การใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผล ดำเนินชีวิตไม่ถูกต้อง ไม่ทำตัวให้เป็นที่พึงของลูก แทนที่จะเลี้ยงดูลูกให้เจริญเติบโต อยู่ในความดี ให้ได้รับการศึกษาที่ดี ให้อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม และให้คบแต่เพื่อนที่ดี ทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดีของลูก เพื่อลูกจะได้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต พ่อแม่จะได้พึ่งพาในกาลต่อไป ซึ่งทั้งหมดถือว่าเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ที่ดีและหน้าที่ของพ่อแม่ที่ดี มี ๕ ประการคือ “๑) ห้ามปรามจากการทำความชั่ว ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔) หาคู่ครองที่สมควรให้ ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ตามโอกาสสมควร”^{๖๖}

การที่บิดามารดา ปฏิบัติตามหน้าที่เหล่านี้ได้นั้น ไม่ใช่เรื่องยากและไม่ใช่ว่าเรื่องง่าย เพราะถ้าบิดามารดา มีความรักความปรารถนาดีต่อบุตรธิดาแล้ว ทุก ๆ อย่างบิดามารดาสามารถที่จะทำได้ แต่เมื่อบิดาขาดความรัก หรือมีโมหะ การหลงติดยาย่อมไม่สามารถที่จะเป็นพ่อที่ดี นอกจากได้ชื่อว่าขาดเมตตาแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้เป็นผู้ขาดปัญญาเป็นเครื่องดำเนินชีวิตอีกด้วย การกระทำเช่นนี้ นอกจากเป็นบาปทางด้านจิตใจ ทำให้จิตใจขุ่นมัวแล้ว ยังถือว่าเป็นการกระทำที่ผิดต่อกฎหมายบ้านเมือง จะต้องชดใช้กรรมอยู่ในคุกในข้อหาฆ่าคนตายโดยเจตนาอีกด้วย

^{๖๕} ที.ป.า. ๑๑/๒๔๗/๑๕๘. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๖๖} ที.ป.า. ๑๑/๒๖๗/๑๖๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

จะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลถูกโทสะความคิดประทุษร้าย โมหะ ความหลง
ครอบงำจิตใจแล้ว ความรักความปรารถนาดีในใจก็จะไม่เกิดขึ้น ปัญญาความรู้ใน
เหตุผลก็ไม่มี ย่อมจะทำให้ตัวเองและบุคคลอื่นเดือดร้อน การถูกจองจำพันธนาการ อยู่
ในคุก เป็นการมีชีวิตอยู่อย่างลำบาก เมื่อเขาอนอบทพจนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เขาคง
เดือดร้อน นอนเป็นทุกข์ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า

กรณีตัวอย่าง ค.

คนที่ชื่อว่า เป็นสามีภรรยากันย่อมจะมีความรักความปรารถนาดีต่อกัน
แต่ในเมื่อความรักจางลง หรือเกิดความคิดประทุษร้ายครอบงำ หรือในใจมีโทสะ แทนที่
จะมีเมตตา ย่อมทำให้คนดี ๆ กลับกลายเป็นฆาตกรได้ จะเห็นได้จากกรณีต่อไปนี้

“สามีได้ฆ่าภรรยาบ่อยเสียชีวิตในบ้านพัก แล้วฆ่าหละศพออกเป็นชิ้น ๆ
นำไปทิ้งในที่ต่าง ๆ ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุมได้ เขายอมรับสารภาพว่า ขณะที่รับ
ประทานอาหาร เกิดมีปากเสียงด่าทอกันอย่างรุนแรง จนทำให้ผู้เป็นสามีเกิดบันดาล
โทสะ คว่าร้อนที่ซอมท่อน้ำพัดลงที่ท้ายทอยของภรรยาอย่างแรง จนภรรยาหงายท้อง
ตื่นด้วยความเจ็บปวด ภรรยายังไม่หมดลม ผู้ต้องหาได้แสดงความเหี้ยมโหด คว่าเอา
มีดทำครัวปลายแหลม นั่งคร่อมร่างภรรยาจิกผมให้แหว่งหน้าขึ้นแล้วใช้มีดคมกริบ
เชือดคอภรรยาลงไป จนหมดลมหายใจตายคามือ”^{๖๓}

จากการวิเคราะห์ของนักจิตวิทยา มีความเห็นว่า “ผู้ต้องหาที่ฆ่าเหยื่อด้วย
วิธีนี้สาเหตุส่วนใหญ่ เป็นผลมาจากเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางเพศ เช่น การล้อเล่นของฝ่าย
หญิงหรือฝ่ายชาย ส่งผลให้เกิดความคับแค้น เพราะไม่ยอมให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องตก
ไปเป็นของผู้อื่น จึงไประบายที่ร่างกายทำให้หมดเสน่ห์และหมดสวย”^{๖๔}

^{๖๓} ชาว. เดลินิวส์. (๒๓ พฤษภาคม ๒๕๔๑) : ๒.

^{๖๔} อาชญา ชาวสด. “อาชญากรรม”. มติชนสุดสัปดาห์. ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๙๒๗. (๒๖ พ.ค.-
๑ มิ.ย. ๒๕๔๑). : ๘๘ - ๘๙.

นักจิตวิทยาอีกท่านหนึ่ง มีความเห็นใกล้เคียงกันว่า “สาเหตุไม่จะมา จากสาเหตุการด่าพ่อแม่ของฝ่ายชายเพียงอย่างเดียว น่าจะมีเรื่องระหองระแหงกันมา แล้วก่อนหน้านี้ การด่าพ่อแม่ฝ่ายสามีเป็นเพียงเหตุเสริม ผู้ชายมีอายุอารมณ์แปราะ บางมาจากตระกูลที่ดี เมื่อถูกด่าบรรพบุรุษอาจทนไม่ได้ แต่ก็ไม่ใช้ต้นเหตุการฆ่าหั่น ศพ การฆ่าหั่นศพในคดีนี้ อาจเกิดจากพฤติกรรมกรรมการเลียนแบบ จากการรับข้อมูลข่าว สาร ทั้งภาพยนตร์และสื่อสารมวลชน”^{๖๙}

“อย่างไรก็ตาม สาเหตุเล็ก ๆ ของคดีนี้จะมาจากไหน แต่ต้นเหตุจริง ๆ น่า จะมาจากอารมณ์ชั่ววูบมากกว่า อารมณ์โกรธชั่ววูบทำให้ลืมเลือนทุกสิ่ง ไม่ว่าจะเป็น ความถูก ผิด ต่อเมื่อลงมือทำไปแล้วถึงมานั่งเสียใจภายหลัง”^{๗๐}

ตามทฤษฎีของผู้วิจัยเห็นว่า ถ้าผู้ต้องหาเป็นผู้ที่มีจิตเต็มเปี่ยมไปด้วย เมตตา และมีความปรารถนาดีต่อภรรยาหรือกับทุก ๆ คน ไม่ถูกไฟคือความกำหนัด ความประทุษร้าย และความหลง ครอบงำจิตใจก็คงจะไม่ทำให้จิตใจแปราะบาง ถึงกับ ขาดสติขาดความยั้งคิด ถึงกับฆ่าคนตายโดยเจตนา กรณีที่เกิดขึ้น น่าจะมีลำดับ เหตุการณ์คือ สามีผู้ต้องหาที่ต้องติดคุกเพราะตำรวจจับ ที่ตำรวจจับเพราะฆ่า คนตาย ที่ฆ่าคนตายเพราะทะเลาะกันกับภรรยา และระงับความโกรธไว้ไม่อยู่ที่ทะเลาะ กัน และระงับความโกรธไว้ไม่อยู่ ก็เพราะจิตใจเต็มไปด้วยราคะเนื่องจากมีภรรยา หลายคน มีโทษคือความคิดประทุษร้าย เมื่อเหตุเกิดขึ้น ระงับอารมณ์เอาไว้ไม่อยู่ และ มีโมหะคือความหลง จึงทำให้ขาดสติขาดปัญญาหรือความคิดในทางสร้างสรรค์

ถ้าหากว่า ผู้ต้องหาที่ฆ่าภรรยาดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้อง หรือเป็น บัณฑิตในทางธรรม มีปัญญา ไม่หลง มีจิตประกอบด้วยเมตตา ปราศจากราคะ หรือมี ความกำหนัดเบาบาง ไม่โลภเป็นต้น ก็คงจะไม่ทะเลาะกับภรรยาจนถึงกับฆ่ากันตาย ไม่มีความผิด ตำรวจก็ไม่จับ และไม่ต้องติดคุก ดังกล่าวแล้ว

^{๖๙} อาชญา ข้าวสด. "อาชญากรรม". มติชนสุดสัปดาห์. : ๘๘ - ๘๙.

^{๗๐} อาชญา ข้าวสด. "อาชญากรรม". มติชนสุดสัปดาห์. : หน้า ๘๘-๘๙.

หากมีคำถามว่า ในเมื่อผู้ต้องหายังเป็นปุถุชนอยู่ ยังมิได้สิ้นกิเลส จะสิ้นความกำหนัด ไม่ประทุษร้าย ไม่โลภ ไม่หลง ได้อย่างไร

คำตอบก็คือ ถึงแม้ว่าผู้ต้องหายังมีกิเลส ยังมีความกำหนัด ความประทุษร้าย ความโลภ ความหลงอยู่ก็ตาม ถ้าหากว่าเขามีจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตา ความรัก มีความปรารถนาดีต่อภรรยาและทุก ๆ คนแล้ว เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เลวร้ายก็คงไม่เกิดขึ้น “เพราะว่าเมตตานี้เป็นคุณสมบัติที่กำจัดโทสะและพยาบาทได้” ^{๙๑}

กรณีตัวอย่าง ข.

คนในโลกนี้ เมื่อตกอยู่ในอำนาจของความชั่วอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ไม่สามารถที่จะบังคับจิตใจของตนเอง ให้เป็นไปในอำนาจแห่งกุศลธรรมมีเมตตา เป็นต้นได้ ย่อมสามารถที่จะกระทำความอันหยาบเข้าได้ทุกอย่าง แม้คนอื่นจะเห็นว่าไม่ดีไม่ถูกต้องก็ตาม ดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

นักศึกษาหนุ่มซึ่งเป็นนักกีฬาของวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ได้ก่อคดีฉาวกามในสถาบันชื่อดัง ตามจับนักศึกษาสาวเพื่อนร่วมห้อง แต่นักศึกษาสาวไม่สนใจนักศึกษาหนุ่มคนนี้จะใช้กำลังลากตัวไปเพื่อทำอนาจาร ผู้สื่อข่าวได้รายงานวาระที่ผู้สื่อข่าวและตำรวจไปถึงที่เกิดเหตุ นักศึกษาหนุ่มอยู่ในอาการเคร่งเครียด แสดงท่าทางโกรธแค้นไว้วายคำทอ และขู่อาฆาตอาจารย์ที่คอยควบคุมอยู่ตลอดเวลา โดยที่มุมห้องเจ้าทุกข์ซึ่งเป็นนักศึกษาสาวชั้นปีเดียวกันกับผู้ต้องหา ยืนสั่นเทาด้วยอาการที่หวาดผวา ร้องไห้อยู่ตลอดเวลา

นักศึกษาสาวได้เผยลำดับเหตุการณ์ให้ตำรวจฟังว่า “ขณะที่ตนเองกำลังจะออกจากห้องเรียนเพื่อลงไปเข้าแถวเคารพธงชาติ ปรากฏว่าถูกนักศึกษาหนุ่มที่แอบซุ่มดักรออยู่ที่ทางลงบันไดชั้นหนึ่ง วิ่งเข้ามาประชิดตัวขวางทางไว้ บอกว่ามีเรื่องจะคุยด้วยแต่สาวปฏิเสธ เพราะนักศึกษาหนุ่มคนนี้เคยพยายามก่อเหตุอนาจารจะข่มขืน

^{๙๑} ม.ม. ๑๓/๑๒๐/๙๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ตนมาแล้ว ทำให้นักศึกษาหนุ่มโกรธจัด เริ่มคลุ้มคลั่งขึ้นมาตรงเข้าไปใช้กำปั้นตอยที่
ท้องแล้วลากร่างครูตบันได จนเนื้อตัวมีรอยถลอกตามแขนขาไปหมด จนถึงห้องชั้น ๔
จึงล็อกประตูแล้วใช้กำลังประทุษร้าย ด้วยการตอยที่ท้องอย่างแรงจากนั้นหนุ่ม
พยายามจะข่มขืน สาวจึงได้รวมพลังกำลังที่เหลือต่อสู้ด้วยการใช้เท้าถีบ และเตะหนุ่ม
จนหายใจได้ฉวยโอกาสหลบหนีรอดมาได้ จากนั้นจึงได้นำเรื่องที่เกิดขึ้นไปเล่าให้
อาจารย์ฟังและได้แจ้งตำรวจ ดังกล่าว”^{๑๒}

จากกรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่า หนุ่มนักศึกษาคนนี้เป็นคนมีความรัก แต่
ความรักของเขานั้น เป็นความรักที่เห็นแก่ตัว ต้องการที่จะเอาแต่ได้ เต็มไปด้วยอัตตา
เป็นความรักที่เจือด้วยราคะ และขาดวิจาร์ณญาณในการพิจารณาหาเหตุผล

ถ้ามองอีกในแง่หนึ่งนั้น จิตใจของเขานั้นมีลักษณะฟุ้งซ่าน อ่อนไหว ตก
เป็นทาสของกามารมณ์ ชอบทำอะไรตามใจตนเอง บังคับจิตใจของตนเองไม่อยู่ เป็น
ไปตามอำนาจของจิตฝ่ายอกุศล ชอบการข่มเหงรังแกผู้ที่ด้อยกว่า มีอารมณ์วิปริตแปร
ปรวน ใช้อารมณ์เหนือเหตุผล หรือใช้อารมณ์มากกว่าการใช้เหตุผลคือปัญญา และ
ที่สำคัญจิตใจของเขาปราศจากเมตตา หรือความรักความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น

เรียกได้ว่าไม่มีความรักที่บริสุทธิ์ จะมีก็แต่เพียงความรักที่แห้งแล้งเป็น
ความรักที่เจือด้วยความกำหนัด ความเห็นแก่ตัว โดยไม่ได้คำนึงถึงความถูกต้อง หรือ
จิตใจของผู้อื่น

ถ้าสมมติว่า นักศึกษาหนุ่มผู้นี้มีความรักที่บริสุทธิ์ แน่แน่นอนว่าอารมณ์
และจิตใจของเขาจะไม่ฟุ้งซ่านและกระทำสิ่งที่น่าละอายเช่นนี้ เมื่อเขากระทำในสิ่งที่ไม่
ดีลงไป ไม่ต้องรอกรรมชั่วถึงชาติหน้า เพียงชาตินี้เขาก็ต้องรับกรรม ทำให้วงศ์ตระกูล
เสียหาย และที่สำคัญคือติดคุก ประวัติน่าเป็นที่ยังเกียจของบุคคลทั่วไป ไม่เพียงแต่
เขาเท่านั้น ที่จะต้องเจ็บและอับอาย พ่อแม่ผู้ที่เลี้ยงดูเขามา ครูอาจารย์ที่สั่งสอนเพื่อนที่

^{๑๒} ชาว. หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ. (๒๒ กรกฎาคม ๒๕๔๑) : ๑๗.

เขาคบ ตลอดจนญาติทั้งหลาย ก็คงต้องเจ็บและอับอาย เรียกได้ว่า เลวคนเดียวเสีย หายทั้งแก่ตนเองและแก่สังคม คนขาดเมตตาเช่นนี้เขาเรียกว่า “เป็นคนพาล คือคนที่ไม่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาได้แก่คนที่ คิดชั่ว พูดชั่ว และทำชั่ว” ^{๓๓}

กรณีตัวอย่าง ง.

เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑ ศาลจังหวัดระยอง ได้อ่านคำพิพากษา ให้ประหารชีวิตนาย ก ผู้ต้องหาคดีสังหาร น.ส.เอเธอร์ ชาวแคนาดาที่เข้ามาเที่ยวในเมืองไทย เหตุเกิดที่จังหวัดระยองเมื่อคืนวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๔๑ ที่ผ่านมา เวลา ๑๐.๑๕ น. ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัด และผู้พิพากษาศาลจังหวัดระยอง ได้ออกนั่งบัลลังก์ที่ห้องพิจารณาคดีที่ ๕ อ่านคำพิพากษาที่อัยการเป็นโจทก์ และนาย ก เป็นจำเลย ว่าจำเลยมีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๑๙๙ และ ๒๘๙ (๖) และ (๗) เป็นความผิดสองกรรม เวียงกระทง ลงโทษย้ายศพเพื่อปิดบังการตายให้จำคุก ๑ ปี โทษฐานฆ่าผู้อื่นเพื่อความสะดวกในการกระทำความผิดอย่างอื่น และเพื่อปกปิดความผิดอื่นของตน ให้ประหารชีวิต “แม้ว่าจำเลยจะให้การรับสารภาพแต่จากการนำสืบของโจทก์ ปรากฏว่าจำเลยพยายามปกปิดการกระทำความผิดโดยย้ายศพของผู้ตาย เมื่อเจ้าพนักงานพบหลักฐานหลายอย่างเกี่ยวกับตัวจำเลย และจำเลยไม่อาจอธิบายความเป็นมาของหลักฐานได้ จำเลยจึงให้การยอมรับผิด วินิจฉัยคำให้การรับสารภาพของจำเลย ไม่ได้เกิดจากรู้สำนึกในความผิดที่ได้กระทำ เป็นการรับสารภาพเพราะจำนนต่อหลักฐาน ทั้งจำนวนบาดแผลมีมากกว่า ๒๐ แห่งเป็นพฤติการณ์ที่เห็นมโหฬาร ไม่มีเหตุปรานีบรรเทาโทษให้ แต่เมื่อลงโทษประหารชีวิตแล้ว โทษจำคุกก็ไม่สามารถนำลงโทษได้อีก คงให้ลงโทษประหารชีวิตสถานเดียว” ^{๓๔}

^{๓๓} มจค.ล. ๑/๑๗/๑๔. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๔.

^{๓๔} ชาว. มติชนรายวัน. (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑) : ๒๓.

จากการที่ศาลได้ตัดสินประหารชีวิตในคดีนี้ถือว่า เป็นการสมควรแก่โทษที่เขาได้ทำไว้ เพราะเขาได้ทำลายชีวิตของคนอื่น โดยพฤติกรรมอันเหี้ยมโหด เขาก็ไม่สมควรที่จะมีชีวิตอยู่ เรียกได้ว่าชีวิตแลกด้วยชีวิต ผู้ใดทำลายชีวิต ก็ไม่สมควรที่จะได้ชีวิตเช่นเดียวกัน เพราะสาวนักท่องเที่ยวที่ถูกฆ่า ไม่มีความผิดอะไร เธอมีสิทธิ์ทุกอย่างที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป แต่ต้องมาตายเพราะคนไทยที่จิตใจไร้เมตตา

โทษที่ถูกศาลตัดสินให้ประหาร ถือเป็นการสมควรแก่โทษ เหตุการณ์นี้ไม่สมควรที่จะเกิดขึ้นที่เมืองไทย ในฐานะที่เป็นเมืองพระพุทธศาสนาซึ่งมีหลักคำสอนให้คนมีความรักมีเมตตาต่อกัน

ในกรณีนี้ ถ้ามองตามความเป็นจริง ในแง่ที่ว่า “เราเป็นผู้ที่รักสุขเกลียดทุกข์ และอยากอยู่เป็นสุข ไม่อยากตายฉันใด แม้สัตว์อื่น ๆ ก็ฉันนั้น” ^{๙๕} ไม่ควรที่จะทำลายชีวิตกัน ทุกคนจะได้มีจิตสำนึก ไม่โหดร้ายทำลายกัน จะได้มีความรักความปรารถนาดีต่อกัน การฆ่ากันเกิดขึ้นที่ใด บ่งบอกถึงสภาพจิตใจของคนทั้งหลายในที่นั้นว่า มีเมตตาหรือไม่อย่างไร คนเราเห็นหน้ากัน แต่ก็ไม่สามารถที่จะรู้จักได้เลยคนนั้นเป็นคนดีหรือคนชั่ว

ส่วนบุคคลผู้ขาดเมตตา ย่อมได้รับผลชั่วตามสนอง กรรมที่ให้ผลแก่เขาในชาตินี้ ที่เห็นได้ชัดก็คือ ติดคุก และถูกประหารชีวิตเป็นต้น ขึ้นอยู่กับโทษหนักหรือเบา คนที่มีพฤติกรรมเช่นนี้ ถ้าตายไปเกิดชาติไหน ๆ จะเป็นคนอายุสั้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ดูก่อนมาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม
บุรุษก็ตามเป็นผู้มักทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง เป็นคนเหี้ยมโหด
มีมือเปื้อนเลือด หมกมุ่นในการประหารประหาร ไม่เอ็นดูใน
เหล่าสัตว์มีชีวิต เขาตายไปจะเข้าถึงทุกคติ วินิบาต นรก
เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อมพร้อม สมาทานไว้อย่างนี้

^{๙๕} วิสุทฺธิ. ๑/๒๔๑/๓๒๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

หากตายไม่เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์
เกิดในที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีอายุสั้น... .. มีโรค
มาก .. มีผิวพรรณทราม” ^{๓๖}

อย่างไรก็ตาม บุคคลที่ทำความชั่วถึงติดคุก ถ้าเขาสามารถหนีรอดจากการ
ติดคุกได้ ในใจเขาจะต้องเป็นทุกข์อย่างแน่นอน เพราะกลัวตำรวจตามไปจับ ในใจมีแต่
ความเดือดร้อน ถูกภาพคนตายหลอกหลอน ได้รับความทุกข์ทรมานทั้งร่างกายและจิต
ใจอยู่ตลอดเวลา หากความสุขความเย็นใจไม่ได้ หน้าตาท่าทางเปลี่ยนไป จากสดใส
กลายเป็นเศร้าหมอง ร้อนรนหวาดระแวง อันเป็นผลของการกระทำชั่ว ภาวะจิตใจเช่นนี้
ย่อมส่งผลให้เขากลายเป็นคนอุนเฉียว โมโหร้ายและชอบความรุนแรง เมื่อภาวการณ์
เปลี่ยนไป บุคลิกภาพจะเปลี่ยนไป เป็นคนมีลักษณะหยาบค้าย ไม่เป็นที่รักของคนทั้ง
หลาย ทั้งยังเป็นภัยต่อสังคม และตัวเขาเองก็หาความสุขทางสังคมไม่ได้

จากสาระสำคัญตลอดถึงรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคล
ผู้ขาดเมตตา ดังกล่าวมา สามารถสรุปประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับโทษของการขาดเมตตา
ซึ่งเป็นสาเหตุให้ได้รับความทุกข์ ดังต่อไปนี้

ก. โทษทางกฎหมาย

๑) เป็นสาเหตุทำให้ติดคุก เหมือนดังเช่น กรณีพ่อฆ่าลูก สามมีฆากรรยา
เมื่อขาดเมตตากระทำผิดลงไป ย่อมได้รับโทษตามกฎหมายอาญามาตรา ๒๘๘ ว่า
“ผู้ใดฆ่าผู้อื่นต้องระวางโทษประหารชีวิต จำคุกตลอดปีหรือจำคุกตั้งแต่ ๕๐-๒๐ ปี” ^{๓๗}

^{๓๖} ม.อ. ๑๔/๒๙๐/๒๖๒-๒๖๓. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๓๗} ธีระพล อรุณะกสิกร และคณะ.รวบรวม. ประมวลกฎหมายอาญา. แก้ไขเพิ่มเติม ๒๕๓๕
.กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด ๒๕๓๕. หน้า ๑๑๔ .

๒) เป็นสาเหตุให้ถูกประหารชีวิต เหมือนดังเช่น กรณีที่เกิดขึ้นที่จังหวัดระยอง ตามที่กล่าวแล้ว เมื่อไรเมตตากระทำผิดลงไปด้วยเจตนาถือว่ามีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา “๒๘๙ (๖)ฆ่าผู้อื่นเพื่อเตรียมการ หรือเพื่อความสะดวกในการที่จะกระทำความผิดอย่างอื่นหรือ (๗)ฆ่าผู้อื่นเพื่อจะเอาหรือเอาไว้ซึ่งผลประโยชน์อันเกิดแต่การที่ตนได้กระทำความผิดอื่น เพื่อปกปิดความอื่นของตน หรือเพื่อหลีกเลี่ยงให้พ้นอาญา ในความผิดอื่นที่ตนได้กระทำไว้ ต้องระวางโทษประหารชีวิต” ^{๙๘}

ข. โทษทางกรรม

๑) เป็นสาเหตุให้เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต และนรก เพราะผู้ที่มีจิตขาดเมตตาย่อมมีจิตเศร้าหมองย่อมมีทุกติเป็นต้น เป็นที่หวัง

๒) ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ เกิดมาในชาติไหน ๆ จะเป็นผู้มีอายุสั้น มีโรคมาก มีฉิวพรรณทราม คนที่ขาดเมตตาเป็นสาเหตุให้กระทำชั่ว ด้วยการฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสัตว์ และมักโกรธ เมื่อกระทำลงไปย่อมได้รับผลแห่งการกระทำนั้น ดังหลักฐานที่ปรากฏใน จุฬกัมมวิภังคสูตร ^{๙๙}

ค. โทษที่แสดงไว้ในพุทธปรัชญา ^{๑๐๐}

๑) หลับไม่เป็นสุข	๒) ตื่นไม่เป็นสุข
๓) นอนฝันร้าย	๔) ไม่เป็นที่รักของมนุษย์
๕) ไม่เป็นที่รักของพวกอมมนุษย์	๖) เทวดาไม่รักษา
๗) ยาพิษหรือศาสตราข่มทำอันตราย	๘) จิตไม่ตั้งมั่นเป็นสมาธิ

^{๙๘} ธีระพล อรุณะภัสกร และคณะ,รวบรวม, ประมวลกฎหมายอาญา, แก้ไขเพิ่มเติม ๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด ๒๕๓๕.) หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

^{๙๙} ดูเชิงอรรถที่ ๗๖ บทที่ ๔ หน้า ๙๕.

^{๑๐๐} มีนัยตรงกันข้ามกับประโยชน์ หรืออานิสงส์ของเมตตา.

๙) สีหน้าไม่พอใจ

๑๐) หลงใหลเมื่อทำกาละ

๑๑) ไม่ไปสู่พรหมโลก

อย่างไรก็ตามโทษของการขาดเมตตา ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นเพียงบางประเด็น บางแง่มุมเท่านั้นทั้งนี้เพื่อต้องการชี้ให้เห็นถึงจิตใจของคนในอดีต และในปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร ขาดเมตตา เพราะสาเหตุใด เมื่อขาดความเมตตาแล้วมีผลอย่างไร ส่วนประเด็นที่ว่า เมื่อบุคคลมีเมตตา และเจริญเมตตาเป็นนิตย์แล้ว จะก่อให้เกิดผลทั้งแก่ตนเองและสังคมอย่างไรซึ่งจะได้กล่าวในบทต่อไป

บทที่ ๔

วิเคราะห์คุณค่าและประโยชน์ของเมตตา

เมตตา เป็นคุณธรรมระดับพื้นฐาน ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ นอกจากนี้ ยังเป็นคุณธรรมสำหรับการพัฒนาจิต ให้มีคุณธรรมในระดับสูงยิ่งขึ้น ๆ ไป ดังนั้น เมตตาจึงเป็นสิ่งที่มีความค่า และมีคุณประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ ซึ่งมีสาระสำคัญ และรายละเอียดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๔.๑ เมตตาเป็นคุณค่าทางจริยธรรม

จริยธรรม หมายถึง "หลักความประพฤติ หลักการดำเนินชีวิต หรือหลักการครองชีวิต" ^๑ เป็นแนวทางปฏิบัติตนเพื่อเป็นคนดี และเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม จริยธรรมมองในแง่ความประพฤติ หรือการดำเนินชีวิต ๓ ลักษณะ คือ

๑) ว่าโดยลักษณะทั่วไป จริยธรรมกว้างขวางครอบคลุมธรรมทั้งหมด เป็นต้นว่า ความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว การอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคม การทำจิตให้มีความสุข วิธีสร้างสุขภาพจิต การบำเพ็ญสมณะวิปัสสนา

๒) ว่าโดยเนื้อหา จริยธรรมเป็นระบบการดำเนินชีวิตที่ดั่งงามทั้งทางกายทางวาจาและทางจิตใจ มองในแง่ไตรสิกขา มีทั้งศีล สมาธิ และปัญญา

๓) ว่าโดยจุดหมาย จริยธรรมนี้ ประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมายทุกระดับ จนถึงระดับสูงสุด คือพระนิพพาน" ^๒

^๑ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. (กรุงเทพมหานคร : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๙๑.

^๒ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม. หน้า ๕๙๒-๕๙๓.

จริยธรรมในพุทธปรัชญา แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ดังต่อไปนี้

๑) ระดับพื้นฐาน ได้แก่ หลักเบญจศีล เบญจธรรม ที่ต้องปฏิบัติคู่กัน เบญจศีล บางทีก็เรียกว่า นิจศีล คือศีลที่มนุษย์ควรรักษาเป็นประจำ บางทีก็เรียกว่า มนุษยธรรม ซึ่งหมายถึงคุณธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ & ประการ คือ

(๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่า การประทุษร้ายกัน

(๒) อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้

(๓) กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤตินิยมในกาม

(๔) มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ

(๕) สุราเมรัยมัชชปมาทัญฐานา เวรมณี เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท”^๓

ส่วนเบญจธรรมหรือเบญจกัลยาณธรรม คือ ธรรมอันดีงาม & ประการ คือ

(๑) เมตตา กรุณา ความรัก และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ คู่กับศีลข้อที่ ๑

(๒) สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับศีลข้อที่ ๒

(๓) กามสังวร ความสำรวมระวังในกาม คู่กับศีลข้อที่ ๓

(๔) สัจจะ ความจริงใจ คู่กับศีลข้อที่ ๔

(๕) สติสัมปชัญญะความระลึกได้และความรู้ตัวคู่กับศีลข้อที่ ๕”^๔

๒) ระดับกลาง ได้แก่ กุศลกรรมบถ หรือทางแห่งความดี ๑๐ ประการ ว่าโดยย่อดังนี้ คือ

(๑) กายกรรม การกระทำดีทางกาย ได้แก่ ศีลข้อที่ ๑-๓

^๓ ที.ปา. ๑๑/๓๑๕/๒๐๘; อัง.ปญจก. ๒๒/๑๗๓/๑๙๓; อภิ.วิ. ๓๕/๗๐๓-๗๑๑/๓๔๙-๓๕๕, ๗๑๔/๓๕๖. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^๔ ที.ปา. ๑๑/๓๑๕/๒๐๘; อัง.ปญจก. ๒๒/๑๗๓/๑๙๓; อภิ.วิ. ๓๕/๗๐๓-๗๑๑/๓๔๙-๓๕๕, ๗๑๔/๓๕๖. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

(๒) วชิกรรม การกระทำดีทางวาจา ได้แก่ ศีลข้อที่ ๔ และขยาย
เพิ่มอีก คือ ละการพูดคำส่อเสียด ละการพูดคำหยาบ และละการพูดเพื่อเจ้า

(๓) มโนกรรม การกระทำดีทางใจ ได้แก่ การไม่เพ่งเล็งอยากได้
ของผู้อื่น ไม่มีจิตคิดร้าย และมีความเห็นชอบ”^๕

๓) ระดับสูง ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือทางสายกลาง คือ

“(๑) สัมมาทิฏฐิ	เห็นชอบ
(๒) สัมมาสังกัปปะ	ดำริชอบ
(๓) สัมมาวาจา	เจรจาชอบ
(๔) สัมมากัมมันตะ	การงานชอบ
(๕) สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีวิตชอบ
(๖) สัมมาวายามะ	พยายามชอบ
(๗) สัมมาสติ	ระลึกชอบ
(๘) สัมมาสมาธิ	จิตตั้งมั่นชอบ” ^๖

จะเห็นได้ว่า จริยธรรมในพุทธปรัชญาแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ มีความ
ปรารถนาดีไม่เบียดเบียนคนอื่นสัตว์อื่น จัดเป็นจริยธรรมระดับพื้นฐาน การกระทำดีทาง
กาย ทางวาจา และทางใจ หรือกุศลกรรมบถ ๑๐ จัดเป็นจริยธรรมระดับกลาง และการ
ดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง มีสัมมาทิฏฐิ เป็นต้น จัดเป็น จริยธรรมระดับสูง

จากข้อความที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า เมตตานั้นเป็นจริยธรรมที่มีคุณค่า
และมีประโยชน์แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ ผู้ที่เจริญเมตตาอย่างสม่ำเสมอ ย่อมจะก่อให้เกิด
สิ่งที่มีคุณค่า ซึ่งคุณค่านั้นมีมาก สามารถสรุปได้ ๒ ประการคือ “คุณค่าด้านการทำจิต
และคุณค่าด้านการทำกิจ”^๗

^๕ ที.ปา. ๑๑/๓๔๗/๒๓๘, ๓๖๐/๒๗๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^๖ ที.ม. ๑๐/๓๒๙/๒๑๔, ๔๐๒/๒๖๖-๒๖๘; ม.ม. ๑๒/๑๓๕/๙๔-๙๕; ม.อ. ๑๔/๓๒๕/๒๙๗,
๓๗๕/๓๑๙-๓๒๐; อภิ.วิ. ๓๕/๔๘๖-๔๘๗/๒๘๓-๒๘๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^๗ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). ไตรลักษณ์. (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๑).

ก. คุณค่าด้านการทำจิต ได้แก่ ความเมตตาที่ปรากฏอยู่ในหลักธรรมหมวด ๔ คือพรหมวิหาร อปัมมัญญา และในอารักขกัมมัฏฐาน ซึ่งเป็นความเมตตาที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตามแล้ว เป็นผู้มีชีวิตที่ประเสริฐ ดังกล่าวมาแล้ว

ข. คุณค่าด้านการทำกิจ เพื่อประโยชน์ตนและสังคม ได้แก่เมตตาธรรมที่ปรากฏใน หลักสาราณียธรรมข้อที่ ๑-๓ เมตตาในเบญจธรรม และที่ปรากฏในทสปรามี ดังกล่าวมาแล้ว ส่วนกิจนั้นมี ๒ ประเภทคือ

๑) กิจด้านนอก คือ ความเมตตาทางกาย และความเมตตาทางวาจา ได้แก่ การกระทำที่ประกอบด้วยจิตเมตตา ตลอดจนคำสอน คำแนะนำด้วยความปรารถนาดี เป็นไปเพื่อระลึกถึง ไม่ทะเลาะกัน และเป็นสาเหตุให้เกิดความสามัคคี

๒) กิจด้านใน คือ มีจิตคิดปรารถนาดี มีความเอื้อเฟื้อต่อกันเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เมตตามโนกรรม คือความคิดเพื่อทำกิจให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม

คุณค่าของเมตตาด้านการทำจิต และด้านการทำกิจ ย่อมส่งเสริมซึ่งกันและกัน ดังนี้

ก. ด้านการทำจิตส่งเสริมด้านการทำกิจ คือ

๑) ช่วยให้การทำกิจเป็นไปโดยบริสุทธิ์

๒) ช่วยให้การทำกิจเป็นไปด้วยความสุข

ข. ด้านการทำกิจ ส่งเสริมด้านการทำจิต คือ

๑) ช่วยให้การทำจิต มิให้หลงมัวเมา

๒) ช่วยให้การทำจิตไปสู่ระดับสูง และบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่า คุณค่าทั้ง ๒ ประการ คือคุณค่า ของเมตตาในด้านการทำจิต และคุณค่าในด้านการทำกิจนั้น เป็นเงื่อนไขหรือเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน และที่สำคัญคือ ความเมตตาจะมีคุณค่าต่อบุคคล และยังบุคคลให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องบริสุทธิ์ยุติธรรมได้ ก็ต่อเมื่อบุคคลมีตัวปัญญาเป็นองค์ความรู้ หรือเป็นเครื่องนำทาง

๔.๑.๑ เมตตาเป็นเครื่องดับโทสะ

โทสะ คือ "ความคิดประทุษร้าย" ^๙ บุคคลที่มีจิตเต็มไปด้วยโทสะจะมีพฤติกรรมที่เป็นไปในทางที่ไม่พึงประสงค์ เมื่อโทสะเกิดมีแก่บุคคลใด ย่อมทำให้บุคคลนั้น มีจิตใจเดือดร้อนเศร้าหมองเป็นสนิมอยู่ในใจ เหมือนกับสนิมของศาสตรา เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมทำให้ศาสตราซึ่งเป็นของมีคมกร่อนไป จนใช้การไม่ได้ จิตใจที่ถูกโทสะครอบงำ ก็ฉนั้น โทสะ เป็นกิเลสปิดบังใจให้มีมืดมิด เห็นผิดเป็นชอบเห็นชั่วเป็นดี เมื่อโทสะเกิดมีขึ้นในจิตใจ ก็ทำให้จิตใจมืดมิด ให้โทษเสียหายทั้งแก่ตนและคนอื่น โทสะนั้นเปรียบเหมือนควันซึ่งรมจิตสุ่มใจให้กลัดกลุ้มอยู่ภายใน หากความสุขสำราญมิได้ บุคคลผู้ถูกควันคือโทสะรมอยู่ภายใน ย่อมร้อนใจ อับเฉาเบาปัญญา หากความสงบสุขมิได้เช่นเดียวกัน

การดับโทสะนั้น ไม่จำเป็นต้องใช้ศาสตราวุธเหมือนฆ่าสัตว์ หรือฆ่ามนุษย์ เพียงแต่พัฒนาจิตใจให้มีเมตตา จึงจะสามารถดับโทสะนั้นได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

"...โทสสุส ปหานาย เมตตา ภาเวตพุพ...

เมตตา อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละโทสะ" ^{๙๐}

ในทางพุทธปรัชญา มีวิธีการดับโทสะ โดยการแผ่เมตตา หรือการเจริญเมตตา คือความรัก ความปรารถนาดี ในสัตว์ทุกชนิดไม่มีกำหนดไม่มีประมาณ "สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้นจงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้มีเวร อย่าได้พยาบาท เบียดเบียน อย่าได้มีความทุกข์กาย ทุกข์ใจจงมีแต่ความสุขกาย สุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัย อันตรายทั้งสิ้น เทอญ" ^{๙๑}

^๙ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. (กรุงเทพมหานคร : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๔.

^{๙๐} อัง.ฉก.ก. ๒๒/๑๐๗/๔๒๔. ฉบับ มหจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

^{๙๑} วิสุทธฺิ. ๑/๒๕๕/๓๓๙. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

ถ้าแม่เมตตาไปดังนี้ และทำใจให้สงบระงับเป็นไปในคำกล่าวนั้น โทสะ อาฆาตพยาบาท ความคิดเบียดเบียน ไม่อาจตั้งอยู่ได้ เพราะผู้ที่ควรโกรธ และผู้ที่ จะ อาฆาต เบียดเบียนก็ไม่มี

เมตตา หรือความรักอันบริสุทธิ์ ปรารถนาให้สรรพสัตว์เป็นสุข เป็นเครื่อง ดับโทสะให้หาย ประดุจสายฝนอันเย็นฉ่ำ ตกลงมาดับความร้อนให้หายไป คนมีเมตตา ย่อมปรารถนาดีหวังดีต่อบุคคลอื่นและสัตว์อื่น มีใจเยือกเย็น แม้ถูกด่าว่า ก็ไม่มีการ โกรธเคือง

ฉะนั้น บุคคลทั้งหลาย ควรที่จะแม่เมตตาไปในสัตว์ทั้งหลายที่มีชีวิตไม่ จำกัดจำนวน ไม่มีประมาณ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

"เมตตตฺว จ สพฺพโลกสฺมี มานสมฺภาวเย อปริมาณํ ...

พึงเจริญเมตตามีในใจ ไม่มีประมาณ ในสัตว์โลกทั้งสิ้น"^{๑๑}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่า ธรรมที่ตรงกันข้ามกับโทสะ คือ เมตตา และบุคคลควรเจริญเมตตา หรือแม่เมตตาไปโดยไม่จำกัด จิตใจของเขาจึงจะ กว้างขวาง และได้ชื่อว่ามีการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น โทสะมีในใจย่อมทำให้เกิดโทษ แต่ เมตตามีในใจย่อมทำให้เกิดคุณความดี และคุณประโยชน์ เมื่อเป็นเช่นนี้ บุคคลควรที่ จะระงับโทสะ ตั้งเมตตาจิตขึ้นมาแทน ให้เมตตาเป็นเครื่องช่วยกำจัด และป้องกัน โทสะไปในตัว ดังพุทธพจน์ที่ว่า

"เมตตฺตาเจโตวิมุตติเมื่อบุคคลนั้นทำไว้ในใจ

โดยแยบคายถึงเมตตฺตาเจโตวิมุตติ โทสะที่

ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้ว

ย่อมละได้ ผู้มีอายุทั้งหลายข้อนี้แลเป็นเหตุ

เป็นปัจจัยเครื่องให้โทสะที่ยังไม่เกิดไม่เกิดขึ้น

และที่เกิดขึ้นแล้วย่อมละได้"^{๑๒}

^{๑๑} พ.ช. ๒๕/๘/๑๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

พุทธพจน์ดังกล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า ความเมตตาเป็นเครื่องระงับและ
ป้องกันโทสะมิให้เกิดภายในจิต โทสะที่เกิดขึ้นก็จะหายไป ถ้าเจริญเมตตาให้เกิดขึ้น
แทนที่โทสะ

ในอาฆาตวินยสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงการเจริญเมตตา เพื่อละความ
อาฆาตที่เกิดขึ้นในจิตว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นที่ระงับความอาฆาตซึ่ง
เกิดขึ้นแก่ภิกษุโดยประการทั้งปวง ๕ ประการนี้ ๕
ประการเป็นไฉน คือความอาฆาต พึงบังเกิดขึ้นใน
บุคคลใดพึงเจริญเมตตาในบุคคลนั้น ๑ ความอาฆาตพืง
บังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงเจริญกรุณาในบุคคลนั้น ๑
ความอาฆาตพืงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงเจริญอุเบกขา
ในบุคคลนั้น ๑ ความอาฆาตพืงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พืง
ถึงการไม่ใส่ใจในบุคคลนั้น ๑ ความอาฆาต พืงเกิด
ขึ้นในบุคคลใด พืงนึกถึงความเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ
ตนเป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็น
เผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พืง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็
ตามจักเป็นทายาท (ผู้รับผล) ของกรรมนั้น ดังนี้ ๑ ...”^{๑๖}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่า ธรรมเป็นเครื่องระงับความอาฆาต
๕ ประการคือ เมตตาความรัก กรุณา ความสงสาร อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง
ความไม่ใส่ใจ และกัมมัชฌกตา ความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน ใครทำกรรมย่อมได้
รับผลแห่งการกระทำนั้น นอกจากนี้แล้ว เมตตายังเป็นเครื่องละพยาบาท ดังที่พระ
พุทธเจ้าได้ตรัสสอนพระราหุลว่า

^{๑๖} อัง.ติก. ๒๐/๖๙/๑๙๖. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๑๗} อัง.ปญจก. ๒๒/๑๖๑/๑๙๖. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

"ดูก่อน ราหุลเธอจงเจริญเมตตาภาวนาเถิด
เพราะเมื่อเธอเจริญเมตตาภาวนาอยู่
จักละพยาบาทได้..." ^{๑๔}

และพุทธพจน์ที่ว่า

"...เมื่อเมตตาเจโตวิมุติ อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว
อบรมแล้วปรารภดีแล้วก็แต่ว่า พยาบาทจักครอบงำจิต
ของเธออยู่ เพราะฉะนั้น ช้อนั้น จึงไม่เป็นฐานะที่จะมีได้เพราะ
เมตตาเจโตวิมุตินั้น เป็นเครื่องสลัดออกซึ่งพยาบาท..." ^{๑๕}

บุคคลที่มีจิตใจเต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตา ก็เลสทั้งหลายเป็นต้นว่า โทสะ
ความอาฆาต ความพยาบาท ไม่อาจตั้งอยู่ หรือปรากฏอยู่ในใจได้เพราะเมตตานั่นเป็น
เครื่องระงับ เป็นเครื่องละ และเป็นเครื่องสลัดออก ซึ่งความไม่ดีทั้งหลาย

บุคคลควรเจริญเมตตา ให้มีประจำในจิตใจ ไม่มีกำหนดเวลาจึงจะได้ชื่อ
ว่า "เมตตาวิหารี" คือผู้เป็นอยู่ด้วยเมตตาเป็นปกติ หรือเป็นผู้มีจิตว่างจากโทสะอาฆาต
และพยาบาท บุคคลผู้เจริญเมตตาเป็นนิตย์ ย่อมเป็นที่รักของเทวดา มนุษย์และ
อมนุษย์ทั้งหลาย

๔.๑.๒ เมตตาธรรมค้ำจุนโลก

ตามหลักของพุทธปรัชญาเถรวาท พระพุทธเจ้า ได้ตรัสสอนเรื่องเมตตา
ธรรมและทรงเน้นให้เห็นความสำคัญ ของเมตตา ดังปรากฏในพระสูตรหลายแห่ง เช่น
กรณียเมตตสูตร เป็นต้นดังกล่าวมาแล้ว

^{๑๔} เมตตํ ราหุล ภาวณํ ภาวณิ. เมตตํ หิ เต ราหุล ภาวณํ ภาวยโต, โย พยาปาโท, โส
ปพฺพิยฺสฺสตี. (ม.ม. ๑๓/๑๒๐/๙๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐).

^{๑๕} อัง.จก.ก. ๒๒/๑๓/๒๔๑. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ปราชญ์ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพิจารณาเห็นความสำคัญของเมตตา และเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม จึงได้ประพันธ์ธรรมภาษิต เพื่อให้พุทธบริษัทได้ศึกษา และปฏิบัติว่า

" โลกปรตตมภิกขา เมตตดา
เมตตดาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก" ^{๑๖}

ธรรมภาษิตนี้ ชี้ให้เห็นว่า โลกมนุษย์เรานี้จะอยู่รวมกันได้อย่างมีความสุขได้นั้นจะต้องมีเมตตา คือความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน

ถ้าบุคคลต้องการความรัก ความปรารถนาดี จากบุคคลอื่นและสัตว์อื่น จะต้องมีความรัก ความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่นและสัตว์อื่นเช่นเดียวกัน ถ้าหากไม่มีความรัก ความปรารถนาดี ต่อบุคคลอื่น และไม่หมั่นเจริญเมตตาเป็นนิตย์ ยากที่จะได้รับผลคือความรักความปรารถนาดี จากบุคคลอื่นตามความต้องการ

พระพุทธเจ้า ทรงทราบในสภาวะธรรมนี้เป็นอย่างดี พระองค์จึงได้ทรงสั่งสอนพุทธบริษัท เริ่มตั้งแต่จริยธรรมระดับพื้นฐาน เช่น เรื่องศีล ๕

ตามหลักพุทธปรัชญา มีหลักการการศึกษาที่เรียกว่า "สิกขา"คือในการศึกษานั้น จะเริ่มต้นที่เรื่องศีล คือการรักษากาย วาจาให้เรียบร้อยก่อนแล้วจึงมาศึกษาเรื่องสมาธิ และปัญญาตามลำดับ เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ อรรถาธิบายไว้มีเนื้อหาสาระ พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

อธิศีลสิกขา คือการประพฤติปฏิบัติดีดีทางกาย และทางวาจา การไม่เบียดเบียนกัน การไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่บุคคลอื่น รวมไปถึงการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ การมีระเบียบวินัย ตลอดจนจนกระทั่งถึงการประกอบอาชีพสุจริต และการฝึกฝนในสัมมาอาชีวะเรียกกง่าย ๆ ว่า ศีล ศีลในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงตัวเจตนา

^{๑๖} กรมการศาสนา. พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗), หน้า ๕๒.

ที่งัดเว้นจากการเบียดเบียนทางกาย ทางวาจาและรวมเอาอาชีวะหรือการประกอบ อาชีพเข้าอีกด้วย องค์ประกอบของศีลได้แก่ สัมมาวาจา วาจาชอบ สัมมากรรมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ

อธิจิตตสิกขา คือ ข้อปฏิบัติสำหรับอบรมจิต เพื่อให้จิตเกิดสมาธิหรือเพื่อให้จิตเข้มแข็งมีคุณธรรม เรียกว่าสมาธิ หรือความตั้งมั่นแห่งจิต เป็นฐานแห่งการ เจริญปัญญา องค์ประกอบของสมาธิได้แก่ สัมมาวายามะ พยายามชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ และสัมมาสมาธิ ระลึกชอบ

อธิปัญญาสิกขา คือ ข้อปฏิบัติเพื่อฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจสภาวะธรรมตามความเป็นจริง เรียกว่าปัญญา องค์ประกอบของตัว ปัญญาคือ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ และสัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ เป็นต้น การศึกษาอย่างนี้เรียกว่า “ไตรสิกขา” ^{๑๙}

รวมความว่า การศึกษาเรื่องไตรสิกขาก็คือ การพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) การพัฒนาจิต (สมาธิ) เพื่อให้รู้สภาวะธรรมหรือรู้เหตุปัจจัย (ปัญญา) หากมีคำถามว่า การศึกษาเรื่องไตรสิกขานี้ เกี่ยวข้องกับเมตตา หรือเป็นสาเหตุให้เมตตาธรรมค้ำจุนโลก อย่างไร

คำตอบมีว่า การประพฤติปฏิบัติเมตตาเพื่อให้เกิดสันติภาพ หรือค้ำจุน โลกได้แท้จริงนั้น จะต้องสัมพันธ์กับหลักไตรสิกขา คือ การพัฒนาพฤติกรรมหรือศีล ต้อง ประกอบด้วยเมตตา คือเจตนาที่ไม่เบียดเบียน การพัฒนาจิตใจหรือสมาธิ ต้อง ประกอบด้วยเมตตา เพื่ออบรมจิตให้ตั้งมั่นและมั่นคงยิ่งขึ้น การพัฒนาปัญญาจะต้อง ประกอบด้วยเมตตาเพื่อรู้เหตุปัจจัยหรือเหตุผลตามสภาวะที่เป็นจริง และเพื่อตรวจสอบ พฤติกรรม และจิตใจมิให้ออกนอกทางแห่งความถูกต้อง หรือความยุติธรรม กล่าวคือมิ ให้มีอคติ เมื่อมีปัญญาเป็นเครื่องตรวจสอบด้วยใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตาแล้ว ย่อม นำไปสู่ความจริงและสู่สันติภาพได้แท้จริง

^{๑๙}...ศีล สิกขาสู สิกขิตัพพี อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา... (อง.จกท. ๒๒ /๑๐๕/๔๒๒; พุ.วิ. ๒๖/๑๒/๒๖๑. ฉบับ มหาจุฬาฯ เติปฏิทิน ๒๕๐๐).

จะเห็นได้ว่าเมตตา เป็นธรรมที่สำคัญเพราะถ้าขาดเมตตาธรรมแล้วความ ผาสุก หรือสันติสุขจะเกิดมีขึ้นไม่ได้ เมื่อบุคคลทั้งหลาย มีความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน ไม่เบียดเบียนกัน พัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อที่จะยกระดับจิตใจให้เกิดความเมตตา ปรารถนาให้สัตว์ทั้งหลายมีความสุข ไม่คิดเบียดเบียน และเอาเปรียบกัน มีจิตใจที่มั่นคงมีคุณภาพ คือมีจิตประกอบไปด้วยความรัก ความปรารถนาประโยชน์แก่บุคคลอื่น มีสมรรถภาพ คือ มีสติ มีความอดทน มีความจริงใจ และมีสุขภาพจิตดี มีจิตใจสดชื่น เบิกบานผ่องใส ไม่มีอคติหรือความลำเอียง ฉะนั้น เมตตาจึงถือได้ว่าเป็นธรรมที่เป็น เครื่องช่วยพัฒนากาย วาจา และจิตใจ เพื่อให้คนกระทำดี พูดดี คิดดีต่อกัน ถือได้ว่าเป็นคุณธรรมในการที่จะสร้างสันติภาพในโลก เพราะเมตตาธรรมเท่านั้นที่จะค้ำจุนโลก และทำให้เกิดสันติภาพขึ้นในโลกได้อย่างแท้จริง

๔.๒ คุณประโยชน์ของเมตตา

การเจริญเมตตา มีประโยชน์มาก เป็นต้นว่า มีประโยชน์มากกว่าการให้ทาน การรักษาศีลและชื่อกว่าไม่อยู่ห่างจากฉนวน ถึงแม้ว่าจะเจริญเพียงระยะเวลาสั้น ก็ตาม ยังมีประโยชน์มากกว่าการให้ทาน ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลายผู้ใดให้ทาน ๑๐๐ หม้อในเวลาเช้า ๑๐๐ หม้อใหญ่ในเวลาเที่ยง ๑๐๐ หม้อใหญ่ในเวลาเย็น ผู้ใดเจริญเมตตาจิตในเวลาเช้าโดยที่สุดช่วงเวลาที่บุคคล รีดนมหรือผู้ใดเจริญเมตตาจิตในเวลาเที่ยงโดยที่สุดช่วง กาล ที่บุคคลรีดนมโค หรือผู้ใดเจริญเมตตาในเวลาเย็น โดยที่สุดช่วงเวลาที่บุคคลรีดนมโค การที่เจริญเมตตาใน ช่วงระยะเวลาเพียงที่ บุคคลรีดนมโคนั้นก็ยังมีผลมากกว่าทานที่บุคคลให้แล้ว ๓ ครั้ง ในวันหนึ่ง”^{๑๕}

^{๑๕} ส.นิ. ๑๖/๒๒๖/๒๕๑. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

นอกจากนี้ เมื่อบุคคลเจริญเมตตาเพียงชั่วขณะดมกลืนของหอมเท่านั้น ยังมีอานิสงส์ หรือมีประโยชน์มากกว่าการรักษาศีล ๕ มีปาณาติบาต เป็นต้น ดังพุทธพจน์ว่า

"การที่บุคคลเจริญเมตตาจิตโดยที่สุดแม้เพียงเวลาสุด
ดมของหอมมีผลมากกว่าการที่บุคคลมีความเลื่อมใส
สมาทานสิกขาบท คืองดเว้นจากปาณาติบาต ..."^{๑๑}

นอกจากเมตตา จะมีประโยชน์มากแล้ว ยังให้สมบัติคือความเป็นพระราชา เป็นพรหม เป็นท้าวมหาพรหม เป็นท้าวสักกะ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ตั้งอยู่ในธรรม และยังเป็นเหตุให้ได้รัทธาทั้ง ๗ ประการ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย อย่ากลัวต่อบุญเลย
คำว่าบุญนี้ เป็นชื่อของความสุข ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เรายอมรู้ชัด ถึงผลบุญอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ
ที่เราได้รับมาแล้วตลอดกาลนาน เราเจริญเมตตาจิต
ตลอด ๗ ปี ครั้นแล้ว เราไม่ได้กลับมายังโลกนี้ตลอด
สังวัฏฏวิวัฏฏกับ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อโลกถึงความ
พินาศเราเกิดในพรหมโลกชั้นอภัสสระเมื่อโลกยังไม่ถึง
ความพินาศ เราเกิดในวิมานพรหม อันว่างเปล่าในวิมาน
พรหมนั้น เราเป็นพรหม เป็นท้าวมหาพรหมเป็นใหญ่ใคร ๆ
ก็ครอบงำไม่ได้ มีความเห็นแน่นอน มีอำนาจเต็มเป็นท้าว
สักกะเป็นใหญ่แห่งทวยเทพ ๓๖ ครั้ง เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิตั้งอยู่ในคุณธรรม เป็นธรรมราชา มีสมุทรา ๔
เป็นขอบเขตผู้ชนะสงครามมีชนบท ที่ถึงความเป็นสภาพ

^{๑๑} อัง.นวก. ๒๓/๒๐/๓๒๓. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ตั้งมั่น ประกอบด้วยรัตนะ ๗ ประการ รัตนะ ๗ ประการ
ของเรานั้น คือจักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว
ขุนคลังแก้ว ขุนพลแก้ว” ^{๒๐}

และนอกจากนี้ แม้จะเจริญเมตตาชั่วระยะเวลาสั้น ๆ ชื่อว่าไม่อยู่ห่างจาก
ฌานปฏิบัติตามคำสอนของศาสดา ไม่ฉันอาหารโดยไม่ทำประโยชน์ ดังพุทธพจน์ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หากว่าภิกษุเจริญเมตตาจิตชั่วเวลา
แม้เพียงลัดนิ้วมือเดียว ภิกษุนั้นเรากล่าวว่า อยู่ไม่เหินห่าง
จากฌานทำตามคำสอนของพระศาสดาปฏิบัติตามโอวาท
ไม่ฉัน อาหารของชาวเมืองเสียเปล่า จะป่วยกล่าวไปโย
ถึงคนทั้งหลายที่เจริญเมตตาจิต ให้มากไปกว่านี้” ^{๒๑}

จะเห็นได้ว่า เมตตา มีประโยชน์มากมายทั้งแก่ตนและสังคม ทั้งในด้าน
การกระทำกิจทางกาย วาจา ใจ อันได้แก่ การพัฒนาจิตไปสู่คุณธรรมเบื้องสูง และ
ละเอียดบริสุทธิมากยิ่งขึ้น เรียกได้ว่า ให้ผลมากทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

เมตตา มีอานิสงส์หลายประการ การรู้ อานิสงส์ของเมตตา นั้น ควรรู้เพื่อที่
จะตรวจสอบจิตว่า จิตมีเมตตา มากพอที่จะได้รับอานิสงส์ ตามที่ได้ทรงแสดงไว้หรือไม่
เพื่อเป็นเครื่องเตือนว่า ควรจะเจริญเมตตาจนกว่า จะได้รับอานิสงส์นั้น ๆ

ข้อความใน พระไตรปิฎกแสดงอานิสงส์ของเมตตาไว้ มีข้อความว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว
ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ให้ตั้งมั่นโดยลำดับ สิ่งสมดีแล้วปรารภ
ด้วยดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ ๑๑ ประการ คือ

^{๒๐} อจ. สุตตก. ๒๓/๖๒/๗๓-๗๕. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๒๑} อจ. เอกก. ๒๐/๕๑-๖๐/๙-๑๐. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

๑) หลับเป็นสุข	๒) ตื่นเป็นสุข
๓) ไม่ฝันลามก	๔) เป็นที่รักแห่งมนุษย์ทั้งหลาย
๕) เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย	๖) เทวดาททั้งหลายย่อมรักษา
๗) ไฟยาพิษหรือศาสตราไม่กล้ากราย	๘) จิตตั้งมั่นโดยเร็ว
๙) สีนหน้าผ่องใส	๑๐) เป็นผู้ไม่หลงไหลทำกาละ
๑๑) เมื่อไม่แทงตลอดคุณอันยิ่งเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก	

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ให้ตั้งมั่นโดยลำดับ สัมสมดีปรารภด้วยดีแล้วพึงหวังอานิสงส์ ๑๑ ประการนี้ " ^{๒๒}

อย่างไรก็ตาม บุคคลผู้เจริญอยู่เป็นนิตย์ ย่อมได้รับอานิสงส์หรือคุณประโยชน์หลายประการ ซึ่งมีเนื้อหาสาระพอสรุปได้ ดังนี้

๔.๒.๑ ประโยชน์ในระดับพื้นฐาน

ประโยชน์ของเมตตา ในระดับพื้นฐาน หมายถึงเมตตาที่มาคู่กับ กรุณา ซึ่งเป็นเบญจธรรม หรือกัลยาณธรรม คือธรรมที่ทำให้คนเป็นกัลยาณชน เป็นมูลฐานให้เกิดศีลข้อที่ ๑ และทำให้จิตใจงามเป็นเหตุก่อการกระทำเกื้อกูลขึ้นอีก ดังเช่น ไม่ฆ่าสัตว์ด้วยการมีศีล และเกื้อกูลสัตว์ด้วยการมีเมตตากุณา การไม่เกื้อกูลใครไม่ทำให้เสียศีล เพราะไม่ฆ่าใคร แต่ขาดธรรมคือเมตตากุณา

บุคคลที่มีเมตตากุณาเป็นนิสัย อยู่ร่วมกันในสังคม ก็เป็นเหมือนสายฝน อันแผ่เบา จากท้องฟ้าลอยลงมาสู่ดวงใจของคนที่อยู่ร่วมกัน ไม่โกรธใครเคียดพินับถือกันฉันทที่พี่น้อง ไม่ออกห่างจากสังคม ถือว่าธรรมชาติสร้างคนให้เกิดมาเพื่อช่วยเหลือกัน เหมือนกับอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย

^{๒๒} วินย. ๘/๓๓๑/๒๙๘-๒๙๙; อัง.เอภทสก. ๒๔/๑๕/๒๘๔-๒๘๕; พุ.ปฏิ. ๓๑/๒๒/

หน้าตาผิวพรรณ ของผู้ที่มีใจเต็มเปี่ยมด้วยเมตตากรุณานั้น ย่อมอิมเอิบ
ยิ้มแย้มแจ่มใส มีสง่าราศีชวนให้น่านับถือและน่าคบหา ตรงกันข้ามกับคนหน้าบึ้งซึ่ง
ประหนึ่งว่า จะตั้งหน้าเป็นศัตรูแก่ผู้ได้พบเห็นแท้จริง "เราจะซื้อมิตรภาพจากกันด้วย
เมตตากรุณามีใช้สวมหน้ากากเข้าหากัน"^{๒๓} เมื่อผู้ใหญ่และผู้ย่อย หากแต่ละคนมี
เมตตากรุณา ไม่เบียดเบียนกันแล้ว ผู้ใหญ่จะเป็นผู้โอบอ้อมอารี มีใจเอื้อเฟื้อแก่ผู้ย่อย
แม้ผู้ย่อยก็จะมีสัมมาคารวะยำเกรง เชื่อถ้อยคำของผู้ใหญ่ หากมีความเห็นร่วมกันอยู่
ในสถานที่ใดสถานที่นั้นก็จะป็นสวรรค์ของผู้ใหญ่ และเป็นวิมานของผู้ย่อยได้ร่วมเงา

การอยู่ร่วมกันในสังคม ย่อมยังความสุขให้เกิดขึ้นแก่กันและกันได้
เมื่อคนแต่ละคนมีเมตตากรุณาต่อกัน เคารพต่อมนุษย์ด้วยกัน ไม่ลืมนึกว่าเราเป็นมนุษย์
ต่างมีไมตรีจิตมิตรภาพต่อกันแล้ว ย่อมจะบังดาลสุขให้เกิดขึ้นแก่กันได้ หากแต่ละคน
ไม่มีเมตตากรุณาต่อกัน ความเบียดเบียนกัน ความทุกข์ ความเดือดร้อนย่อมเกิดขึ้นทั้ง
แก่ตนเอง และสังคม

คุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์นั้น คือความมีเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์
และสรรพสัตว์ ผู้ใหญ่ไม่เหยียบย่ำผู้ย่อยกว่า ผู้ย่อยก็ไม่ทะนงตัว ยกตนขึ้นเทียมผู้ใหญ่
ต่างฝ่ายต่างอาศัยกัน รู้จักปลอบโยนเมื่อยามเศร้า เป็นที่ปรึกษากันได้ ในคราวที่ขัด
ข้อง ให้สติแก่กันในคราวพลั้งเผลอ และพยายามหลีกเลี่ยงการขัดใจกัน

ถ้าเราฝึกใจไม่ให้โกรธ ไม่เบียดเบียนไม่ประทุษร้ายก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความ
เมตตากรุณาประจำใจ เพราะพฤติกรรมดังกล่าวมา แสดงว่ามีใจเผื่อแผ่ ไม่โหดร้าย มี
ใจเยือกเย็น เป็นบัณฑิตรู้ทางผิด ทางถูก เหล่านี้ล้วนเป็นผลมาจากเมตตากรุณา

เมตตากรุณา ถือว่าเป็นปฐมเหตุ ที่จะทำให้เกิดความรัก และความผูกพัน
ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ระหว่างมนุษย์กับอมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับสัตว์
เดรัจฉาน เพราะคนเราไม่ได้เกิดมาในโลกแต่ลำพังผู้เดียว จะรักแต่ตนเองอย่างเดียวคง
ไม่พอ มนุษย์ย่อมเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน เริ่มตั้งแต่ในครอบครัว ตลอดจนประเทศและโลก
นอกจากนี้ คนเรายังมีความเป็นไปตามกฎของธรรมชาติเหมือนกัน คือมีเกิด แก่ เจ็บ

^{๒๓} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, (พิมพ์ ๒๕๓๖). บทสร้างนิสัย. หน้า ๓๓๓.

ตาย เหมือนกันสิ่งใดที่เป็นความสุขสำราญ สิ่งนั้นย่อมเป็นที่พอใจของมนุษย์ทั่วไป สิ่งใดเป็นความทุกข์ความเดือดร้อน สิ่งนั้นย่อมไม่เป็นที่พอใจของมนุษย์ทั้งหลาย เรายังสุขเกลียดทุกข์ฉันใด คนอื่นก็รักสุข เกลียดทุกข์ฉันนั้นเหมือนกัน

ถ้าเราคิดเช่นนี้อยู่เสมอจิตใจก็จะมีเมตตากรุณาขึ้น ข้อนี้เองเป็นสาเหตุให้คนในโลกเกี่ยวข้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การแสดงเมตตากรุณา แม้จะไม่มากเพียงเล็กน้อยอาจทำให้อิมเอบเบิกบานใจ ถ้าทุกคนต่างมี เมตตาต่อกันแล้วความเบียดเบียนความประทุษร้ายกันก็ไม่มี เมื่อเป็นเช่นนี้โลกก็จะเป็นสุข

จะเห็นได้ว่า ชีวิตของทุกคนดำรงอยู่ได้ก็ด้วยอาศัยเมตตากรุณาจากผู้อื่นมาตั้งแต่เบื้องต้น คือเริ่มต้นแต่บิดามารดา ครูอาจารย์ เป็นต้น ไม่เช่นนั้น แม้จะไม่ถูกใครฆ่า ก็ไม่อาจดำรงชีวิตอยู่ได้เหมือนอย่างบิดามารดา ทิ้งทารกไว้เฉย ๆ ไม่เลี้ยงดูไม่ต้องทำอะไร ทารกก็จะเสียชีวิตไปเอง

ฉะนั้นเมื่อทุกๆ คนมีชีวิตเจริญมาด้วยเมตตากรุณาของผู้อื่นก็พึงปลูกเมตตากรุณาในชีวิตอื่น วันหนึ่งถ้าเรานึกให้เขามีความสุขครั้งหนึ่ง ได้ชื่อว่าวันนั้นเราแผ่เมตตาครั้งหนึ่ง ถ้าวันหนึ่งเรามีการนึกหลายคราว ได้ชื่อว่าเรามีการแผ่เมตตาหลายคราว วันหนึ่ง ๆ ถ้าเราไม่ได้คิดให้คนอื่นสัตว์อื่นเป็นสุขเลย ชื่อว่าเรายังขาดความเมตตาอยู่นั่นเอง

๔.๒.๒ ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

เมตตาเป็นคุณธรรมที่มีคุณค่า และมีประโยชน์อย่างยิ่งในชีวิตประจำวันของมนุษย์ การเจริญเมตตาย่อมได้รับผลดีมีอานิสงส์มหาศาล ดังที่ได้ให้พรรณาอธิบายมาแล้วข้างต้นโดยสังเขป แต่ในที่นี้จะได้อธิบายขยายความ และให้รายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับ อานิสงส์ของการเจริญเมตตาทั้ง ๑๑ ประการ โดยเจาะลึกลงในรายละเอียดอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งได้แยกออกเป็นประเด็น ๆ และเป็นระดับต่าง ๆ เพื่อความเข้าใจง่ายและเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าวิจัยของผู้สนใจทั่วไป ดังต่อไปนี้

ก. หลับเป็นสุข (สุขิ สุปติ) คือทำให้ผู้ปฏิบัตินอนหลับสบาย อย่างคนที่มีความสุข ถามว่าหลับอย่างไร จึงจะเรียกว่าหลับอย่างมีความสุข ในการหลับของคนเรานั้นมี ๒ ประเภท คือ หลับอย่างเป็นทุกข์ และหลับอย่างเป็นสุข

หลับอย่างเป็นทุกข์ จะมีลักษณะที่ไม่สงบกระสับกระส่าย เหมือนคนมีความทุกข์ทรมาน นอนหายใจเสียงดัง เหมือนคนไม่เต็มใจจะหลับ เป็นลักษณะของคนที่ไม่ได้เจริญเมตตา

หลับอย่างเป็นสุข คือการนอนหลับอย่างสงบเยือกเย็น ไม่กระสับกระส่าย มีใบหน้าอิมเอบยิ้มแย้มตลอดเวลา

ในทรรคนะพุทธปรัชญามองว่า นอนเป็นสุขนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับวัตถุ แต่ขึ้นอยู่กับจิตใจ คือเมื่อจิตใจดี หรือเต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตาแล้ว ไม่ว่าจะนอนที่ไหนความสุขย่อมเกิดมีขึ้น ถ้าจิตใจเต็มไปด้วยความอาฆาต พยาบาท ความวุ่นวาย ถึงแม้จะนอน บนพูกนุ่ม ๆ มีอากาศดี ๆ ความสุขที่เกิดจากความหลับ ไม่อาจเกิดมีขึ้นมาได้ เพราะบุคคลมีจิตใจเต็มไปด้วยกิเลส เครื่องเศร้าหมองจิตใจ

คนทั้งหลายเข้าใจว่า นอนให้เป็นสุข คือต้องนอนพูกนุ่ม ๆ มีผ้าห่มที่เร่าพิงใจ หรือในห้องที่มีอากาศเย็นสบาย จึงจะนอนอย่างเป็นสุข คือมุ่งเอาแต่เพียงวัตถุภายนอก หรือคุณค่านอกตัวเท่านั้น แต่เขาไม่ได้คิดว่า คนที่หลับเป็นสุขนั้น ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุ แต่เกี่ยวข้องกับจิตใจ คนนอนที่โคนต้นไม้ ไม่มีพูกไว้สำหรับนอน ไม่มีหมอนสำหรับไว้หนุนศีรษะ มีแต่ขอนไม้แข็ง ๆ แต่เขาอาจจะหลับเป็นสุขได้ ถ้าเขาหลับด้วยจิตใจที่เต็มเปี่ยมด้วยเมตตาธรรม

ข. ตื่นก็เป็นสุข (สุขิ ปฏิพุชฺฌติ) เวลาตื่น เราสามารถพิสูจน์ได้อีกว่าเราเจริญเมตตาพอหรือยัง เพราะถ้ามีความโกรธอยู่ในจิตใจ ตื่นขึ้นมาจิตใจของเราก็จะขุ่นมัวเศร้าหมอง ไม่ลืมเรื่องที่ผ่านมา ปัจจัยที่ทำให้จิตขุ่นมัวเกิดขึ้น มีสัญญาคือความจำในเรื่องที่ขุ่นเคืองใจหรือว่ากระทำผิดพลาดด้วยประการใด ที่เป็นเหตุให้เกิดความกังวลตื่นขึ้นก็จะนึกถึงแต่โทษ หรือความผิดที่ตนเคยกระทำไว้แล้ว เพราะคนที่มี

จิตใจผิดปกติ ย่อมกลุ่มจิตใจเป็นทุกข์ทั้งหลับและตื่น คือก่อนจะหลับมีจิตใจเศร้าหมอง ตื่นขึ้นก็เป็นทุกข์ เป็นลักษณะของผู้ที่หลับด้วยกุศลจิต

ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ถ้าเริ่มต้นวันใหม่ คนที่มีความทุกข์ภายในจิตใจ ชีวิตประจำวันนั้น จะมีแต่ความทุกข์ตลอดวัน แต่ถ้าเริ่มต้นวันใหม่ ของชีวิตด้วยความสุขสดชื่น ชีวิตประจำวันนั้น จะมีความสุขตลอดวัน เวลาหลับมีความสุขตื่นขึ้นก็มีความสุข นั่นคือผลกำไรของชีวิต จุดใหญ่ที่สุดของมนุษย์จริง ๆ มีอยู่เพียงแค่สองจุดคือ จากที่เราตื่นขึ้นมาทำธุรกิจต่าง ๆ ด้วยใจที่เบิกบาน และเวลาจะนอนก็นอนอย่างคนที่มีความสุขสดชื่น กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ จากเกิดจนถึงตายสิ่งที่เราต้องการมากที่สุดคือ เวลาเกิดก็ขอให้เกิดในที่ที่เรามีความสุข เวลาตาย ก็ขอให้ตายอย่างมีความสุข ไม่ตายด้วยความยึดมั่นถือมั่นในสมบัติ และอย่าผูกพันกับสิ่งใดเลย

นอกจากนี้เมื่อบุคคลมีเมตตาจิตแล้วก็ควรเจริญธรรมข้ออื่นอีก เป็นต้นว่า ให้ทาน และอยู่อย่างสงบรวมเป็น ๓ ประการ ย่อมประสบแต่ความสุขไปที่ไหนก็มีแต่มิตร ไม่มีศัตรู ดังพุทธพจน์ว่า

“กุลบุตรผู้ใคร่ประโยชน์ พึงศึกษาบุญนั้นแลอันสูงสุดต่อไป
ซึ่งมีสุขเป็นกำไร คือพึงเจริญทาน ๑ ความประพฤติสงบ ๑
เมตตาจิต ๑ ครั้นบัณฑิตเจริญธรรม ๓ ประการนี้ อันเป็น
เหตุเกิดแห่งความสุข เหล่านี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกอันไม่มี
ความเบียดเบียนเป็นสุข”^{๒๔}

เพราะฉะนั้น ในช่วงที่เราดำเนินชีวิตประจำวัน สิ่งที่เราจะต้องสร้างให้แก่ชีวิตของเรา คือความสุขทางร่างกายและจิตใจ ในทรรศนะพุทธปรัชญาถือว่าการมีเมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดีต่อกันยังไม่พอจะต้องรู้จักการให้ (ทาน) เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์หรือเอื้อเฟื้อต่อกัน และเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เรียกได้ว่า

^{๒๔} พุ.พ. ๒๕/๒๒/๒๔๕-๒๔๖. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ให้ทานด้วยความรัก (เมตตา) รักษาจิตให้สงบ และการเจริญเมตตา ธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ ก่อให้เกิดความสุข ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน หรือไปในที่ไหนๆ ก็ย่อมทำให้บุคคลมีความสุขทั้งกายและใจ ไม่มีใครคิดเบียดเบียน

ค. นอนไม่ฝันร้าย (น ปาปกํ สุปนิ ปสฺสติ) บุคคลทั้งหลาย เมื่อเหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน ก็ย่อมจะมีเวลาพักผ่อน การพักผ่อนที่ดีก็คือการนอนหลับ เมื่อนอนก็ย่อมมีความสุข ความฝันเป็นพฤติกรรมประจำตัว ซึ่งประสบอยู่ทุกคน และทุกคืน ฝันมากบ้าง น้อยบ้าง ดีบ้าง ร้ายบ้าง บางทีก็จำได้ บางทีก็ลืม สำหรับ "ผู้ที่ไม่ฝันเลยคือพระอรหันต์ เพราะหมดความกังวล และดวงจิตไม่มีอะไรเกี่ยวพัน"^{๒๔}

ในทรรศนะของพุทธปรัชญา ความฝันดีจะเกิดขึ้นได้ เมื่อบุคคลนั้นมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ และผู้นั้นจะต้องมีจิตประกอบด้วยเมตตา ถ้าสติสัมปชัญญะยังไม่สมบูรณ์ ความฝันร้ายจะเกิดขึ้นได้ คำว่านอนไม่ฝันร้ายนั้นคือ ฝันเห็นแต่สิ่งที่ดี ๆ ผู้ที่มีเมตตาจิตย่อมจะไม่มี ความอาฆาตพยาบาท ไม่มีความเศร้าหมองอยู่ในจิตใจจะมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์อยู่จนกระทั่งนอนหลับ เพราะฉะนั้นเมื่อฝันย่อมฝันเห็นแต่สิ่งที่ดี ๆ ไม่มีความลามก หรือสิ่งที่จะนำไปสู่เหตุร้ายได้

ง. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย (มนุสฺसानํ ปิโย โหติ) ผู้เจริญเมตตาเป็นคนมีใจดี ไม่โกรธ มีความรักต่อคนทั้งหลาย มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารีจะพูดจะทำ จะคิด ก็มีจิตใจประกอบด้วยเมตตา หวังประโยชน์สุขแก่คนอื่นจิตใจที่แผ่ไปด้วยความบริสุทธิ์ต่อคนทั้งหลายเช่นนี้ ก็ย่อมเป็นที่รักของคนทั้งหลาย ใครพบเห็นเข้าก็รักใคร่พอใจ เปรียบเหมือนทองคำ หรือของมีค่า ย่อมเป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย

^{๒๔} หลวงวิจิตรวาทการ. ความฝัน. พิมพ์ครั้งที่ ๘. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา

ดังนั้น คนที่ต้องการให้คนอื่นรัก ก็จงมีเมตตาต่อคนอื่นปรารถนาความสุข ความเจริญต่อบุคคลอื่นด้วยเมตตา ตามหลักพุทธปรัชญานั้นสอนให้เราสร้างเมตตา จากภายใน ไปหาภายนอก

การสร้างเมตตา จากภายนอกมาหาภายใน เช่น เอาแป้งมาเสกเมตตา มหานิยม หรือการเอาแป้งมาฉัดหน้า การเสกน้ำล้างหน้า หรือแขวนพระที่เก่งทาง เมตตาแล้วคิดว่าเป็นเมตตาตามหานิยม เรียกได้ว่าสร้างเมตตาจากภายนอกมาหาภายใน ปรารถนาให้คนอื่นรักนั้นเป็นการ กระทำที่มงาย และไม่ถูกต้อง

ตามหลักพุทธปรัชญา ถือว่าถ้าคนที่ขาดเมตตาจะมีผลร้ายมากกว่าผลดี คือถ้าหากว่า คนหาแป้งเป็นคนที่มีจิตประทุษร้ายคนอื่นมีความโกรธอยู่เนื่อง ๆ มีความ ดุร้ายอยู่ คนหาแป้งสวย ๆ แต่จิตใจเหี้ยมโหด จะมีแต่คนชัง หรือมีศัตรูมากกว่าหมู่มิตร

ฉะนั้น วิธีสร้างความเมตตาท่านสอนให้สร้างจากภายใน ไปหาภายนอก คือผู้ที่แผ่เมตตาอยู่เนื่อง ๆ ใครเห็นก็รัก เป็นที่ชอบใจของคนทั้งหลาย คือสร้างจาก ภายในไปภายนอกวิธีนี้เท่านั้น ที่จะมีเมตตาตามหานิยมในตัวเอง และถ้าเราต้องการเป็นที่รักของใคร ๆ ก็จงทำตัวเองให้มีความเมตตาภายในตัวเองก่อนแล้วค่อยแผ่เมตตา ไปยังบุคคลนั้น ๆ ให้มาก

๑. เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย (อมนุษย์سانی ปิโย โหติ) ผู้เจริญ เมตตาย่อมเป็นที่รักของสัตว์เดรัจฉาน เทวดา เปรต อสุรกาย เป็นต้น เพราะพลังแห่ง เมตตาได้ซึมซาบ เข้าไปในจิตใจของสัตว์ทั้งหลาย ทำให้สัตว์ทั้งหลาย เกิดความรักใคร่ ขึ้นมา ดังจะเห็นได้ว่า คนที่มีเมตตาจิตประจำใจนั้น แม้แต่สัตว์ดิรัจฉาน ก็รักใคร่ ไม่ ทำร้าย เพราะฉะนั้น พระภิกษุที่ไปปฏิบัติกรรมฐานอยู่ในป่า ที่มีภัยจากอมนุษย์และ สัตว์ร้าย จึงนิยมแผ่เมตตาเป็นประจำ เทวดาและสัตว์ร้ายทั้งหลาย ก็มีเมตตาตอบ ไม่ ทำอันตราย บางครั้งสัตว์ป่าบางชนิดก็ชอบที่จะมาอยู่ใกล้ ๆ ก็เพราะเมตตาจิตของพระ ภิกษุนั่นเอง

ถ้าหากว่า ขาดเมตตาจิต หรือไม่เจริญเมตตาให้มากแล้ว ย่อมถูกพวก อมนุษย์ก้าจัดได้โดยง่าย ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สกฺลใด สกฺลหนึ่งมีสตรีมาก มีบุรุษ
น้อย สกฺลเหล่านั้น ย่อมถูกโจรปล้นได้ง่าย แม้ฉันใด
ภิกษุรูปใด รูปหนึ่ง ไม่เจริญ เมตตาเจโตวิมุติ
ไม่กระทำให้มากแล้ว ภิกษุรูปนั้น ย่อมเป็นผู้อัน
อมนุษย์ก่อกำจัดได้ง่ายฉันนั้น เหมือนกัน...” ^{๒๖}

ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากพระภิกษุรูปใด เจริญเมตตาเจโตวิมุติแล้ว พวก
อมนุษย์จะทำร้าย ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สกฺลเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีสตรีน้อย
มีบุรุษมาก สกฺลเหล่านั้น ย่อมถูกโจรปล้นโดยยาก
แม้ฉันใด ภิกษุรูปใด รูปหนึ่ง เจริญเมตตาเจโตวิมุติ
กระทำให้มากแล้ว ภิกษุรูปนั้น ย่อมเป็นผู้อันอมนุษย์
ก่อกำจัดได้ยาก...” ^{๒๗}

จะเห็นได้ว่า เมื่อภิกษุเจริญเมตตาเป็นนิตย์ หรือกระทำให้มากแล้วถึง
แม้ว่าพวกอมนุษย์จะก่อกำจัดด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตามย่อมก่อกำจัดได้โดยยาก และพวก
อมนุษย์เหล่านั้นจะลำบากเหน็ดเหนื่อยเปล่า ๆ เพราะผู้ที่เจริญเมตตาเป็นนิตย์ย่อม
เป็นที่รักที่พอใจของพวกอมนุษย์ทั้งหลาย

จ. เทวดาย่อมรักษา (เทวดา รกฺขณฺติ) เทวดาเมื่อได้รับเมตตาจิต
แล้วจะรักษาผู้เจริญเมตตา เหมือนบิดามารดารักษานูตร ตามหลักพุทธปรัชญาถือว่า
เทวดานั้นมีจริง และมีอยู่หลายประเภทเช่น ภูมมเทวดา รุกขเทวดา อากาศเทวดาเป็น
ต้น เป็นเทวดาในชั้นพรหมโลกก็มี เทวดาทุกประเภท เป็นพวกอหิสมาณกายมีกาย
ละเอียดจนมนุษย์ไม่สามารถเห็นได้ด้วยมังสจักษุ สามารถไปได้รวดเร็วในอากาศ และ
สามารถ ให้การคุ้มครองรักษา มนุษย์ผู้ประพฤติดี ให้พ้นจากอันตรายประสบความ

^{๒๖} ส.น. ๑๖/๒๒๕/๒๕๑. ฉบับ มหจุฬาฯ เตปิฎก ๒๕๐๐.

^{๒๗} ส.น. ๑๖/๒๒๕/๒๕๑. ฉบับ มหจุฬาฯ เตปิฎก ๒๕๐๐.

สำเร็จในชีวิตได้ดังเรื่อง "อาร์ทวิปัสสกภิกขุ"^{๒๘} ที่ปรากฏในพระธรรมบท เทวดาทั้งหมดให้การคุ้มครอง ท่านผู้เจริญเมตตา หรืออย่างพระสุวรรณสาม เทวดารักษาคือ เทวดาเองเมื่อเห็นแล้วก็ต้องมาช่วยเหลือผู้ที่มีเมตตาธรรม แม้ใครจะประทุษร้าย เทวดาก็ยังช่วยคุ้มครองป้องกันให้

ช. ไฟ ยาพิษ หรือศาสตราไม้ก่ล้ากราย (นาสส อคฺคิ วา วิสี วา สตุถฺติ วา กมฺติ) ผู้เจริญเมตตา มีกำลังแห่งเมตตาอันเป็นตัวสมาธิจิตคุ้มครองตัวอยู่ถึงจะ ได้รับอันตรายจาก ไฟ ยาพิษ หรือศาสตราที่พ้นจากอันตรายได้ เช่น ไฟไม่ไหม้ ไม่ต้อง ยาพิษ ไม่ตายด้วยคมหอก ดาบหรือศาสตรา หรือไม่ตายด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังเรื่อง "นางอุตตราอุบาสิกา"^{๒๙} เป็นตัวอย่าง เมื่อบุคคลมีเมตตาธรรมแล้วจะเกิด อานิสงส์ จากการเจริญเมตตานั่นอย่างแท้จริง เช่นนี้ ทำให้เกิดความสงสัยว่า เป็นไปได้หรือไม่ เพราะคนที่มีเมตตาธรรมสูงนั้น ย่อมเป็นคนไม่มีศัตรูที่มุ่งจะทำร้าย อันตรายที่จะเกิดจาก ไฟ ศาสตรา และยาพิษ ก็จะไม่มี

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับ พระพุทธเจ้าที่ได้ทรงเผชิญกับช้างนาฬาคีรีที่พระ เทวทัตได้ปล่อยมาเพื่อหมายปลงพระชนม์แต่ช้างนาฬาคีรีไม่สามารถทำร้ายพระองค์ได้ ก็เพราะทรงใช้เมตตานุภาพหรืออานุภาพแห่งเมตตา ซึ่งเปรียบเสมือนกระแสน้ำอันเย็น สนิทตกต้องดวงจิตของช้างนาฬาคีรี ซึ่งวิ่งมาเต็มแรง ความดุร้ายพลันหายไป หมอบ แทบเท้าพระยุคลบาทของพระพุทธเจ้า จากช้างที่ดุร้าย กลับกลายเป็นช้างที่เชื่อง

ฉะนั้น จึงมองเห็นได้ว่า "เมตตาธรรมนั้น ถ้าบำเพ็ญได้เพียงระดับใด ระดับหนึ่งจะได้รับอานิสงส์ในแง่จริยธรรม คือไม่มีศัตรู ไปที่ไหนก็มีแต่มิตร ถ้าบำเพ็ญ ได้ในระดับสูงกว่านี้จะได้รับอานิสงส์ ในลักษณะที่เป็นอานุภาพมหัศจรรย์"^{๓๐}

^{๒๘} ฐ.อ. ๒/๑๓๓-๑๓๔. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๙๕.

^{๒๙} ฐ.อ. ๓/๑๕๔-๑๖๓. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๙๕.

^{๓๐} บุญสม เจริญใจ. สารานุกรมธรรม. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๒๑

๔.๒.๓ ประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

เมตตา คือความรัก ความปรารถนาดีที่จะให้ผู้อื่น และสัตว์อื่นได้รับความสุข หลักจริยศาสตร์ตามพุทธปรัชญาข้อที่ว่าด้วยเมตตานี้ มีผลบวกทั้งแก่ตนเองและแก่สังคมโดยตรง ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้า ได้ทรงสั่งสอนบุคคลผู้มีหน้าที่ในทางมนุษยสัมพันธ์ทุกระดับชั้นให้มีความปรารถนาดีต่อกัน เพื่อจะช่วยให้ผู้อื่นได้รับความสุข ด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ โดยมีได้คิดหวังสิ่งตอบแทนจากฝ่ายที่ได้รับความช่วยเหลือ ผู้ที่มีจิตเมตตาชื่อได้ว่า เป็นผู้ทำประโยชน์ต่อตนเองและประโยชน์ต่อบุคคลอื่น ดังพระธรรมปิฎกกล่าวไว้ว่า "ผู้มีความเมตตาย่อมสามารถเอาชนะใจคนอื่น ซึ่งเป็นชัยชนะที่เด็ดขาดไม่กลับแพ้ ผู้ตั้งอยู่ในความเมตตา ชื่อว่าทำประโยชน์ทั้งแก่ตน และผู้อื่น"^{๓๑}

นอกจากนี้ผู้ที่มีจิตเต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตา สภาวะจิตและเบื้องหน้าก่อนที่จะละโลกนี้ไป ย่อมมีลักษณะดังต่อไปนี้

ก. จิตยอมตั้งมั่นเป็นสมาธิได้เร็ว (ตฺวญฺ์ จิตฺตํ สมานิชฺยตี) บุคคลใดก็ตามที่ทำสมาธิ ถ้าจิตใจมีเมตตาแล้ว จิตใจจะสงบตั้งมั่นได้รวดเร็ว และมีจิตใจแน่วแน่ ตั้งมั่น ไม่ฟุ้งซ่านไม่เฉื่อยชา เป็นจิตใจที่ใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว ไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวนดังพุทธพจน์ว่า

"ครั้นเมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว เป็นจิตที่บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสยั่วยวน มีอุปกิเลสไปปราศแล้ว เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงานตั้งอยู่ ถึงความเป็นธรรมชาติไม่หวั่นไหวแล้ว อย่างนี้ยอมน้อมจิตไปเพื่อญาณ เป็นเครื่องสิ้นไปแห่ง อาสวะทั้งหลาย"^{๓๒}

^{๓๑} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). ทำอย่างไรจึงจะหายโกรธ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด. ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

^{๓๒} อภ.ก. ๓๗/๓๖๗/๒๐๖. ฉบับ มหจุลลวงกรรราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

จากพุทธพจน์ดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่า บุคคลผู้มีเมตตาจิตย่อมได้รับ อานิสงส์ของเมตตา คือ ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตใจที่อ่อนโยนควรแก่การงานไม่ยินดี ยินร้าย มีความเป็นผู้มีจิตตั้งมั่นเร็วแล้ว ย่อมทำให้บุคคลผู้มีเมตตานั้น มีจิตใจดีขึ้นหรือ สูงขึ้น ถือได้ว่าเมตตานั้น เป็นพื้นฐานพัฒนาจิตไปสู่คุณธรรมเบื้องสูง ถ้าในกรณีที่ บุคคลนั้นได้ฉวยโอกาสนั้น หากว่าฉวยโอกาสนั้นเพราะอันตรายใดๆ ก็ตาม เมื่อจะทำสมาธิอีกจิต ของเขาก็จะเป็นสมาธิได้เร็ว เพราะเมื่อเมตตาเกิดขึ้นแล้ว พยาบาทนิวรณ์จะมีได้เข้ามา ใกล้เคียง

นอกจากนี้แล้วเมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมถึงความไม่หวั่นไหว ไม่บวกไม่ลบ และทำให้พิจารณาเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งสภาวธรรม มีจิตตั้งมั่นดี แล้วในภายในคือ เมื่อ ยืน เดิน นั่ง นอน ก็มีจิตตั้งมั่น

ข. ผู้เจริญเมตตา ย่อมมีผิวหน้าที่ผ่องใส (มุขรณฺโณ วิปฺปสึทติ) บุคคลผู้ที่เจริญเมตตาเป็นปกติ ย่อมเป็นผู้มีจิตใจดี และมีผิวหน้าที่ผ่องใสเหมือนดังลูก ตาลสุกที่หล่นจากขั้วใหม่ ๆ แม้ผิวพรรณโดยทั่วไปก็เปล่งปลั่ง ทำให้น่ารักน่าเข้าใกล้ มองดูก็รู้ทันทีว่า บุคคลนี้เป็นผู้ที่มีจิตเต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตา คำว่า ผ่องใสในที่นี้ ไม่ได้ หมายความว่า หมดอวิชาไม่มีกิเลสตัณหา หมดความโลภ โกรธ หลงแต่ประการใด แต่ผ่องใสเพราะอำนาจของจิตที่เต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตา แต่ว่าอวิชชายังมีอยู่ ความโลภ โกรธและความหลงก็มีอยู่บ้างเล็กน้อย ถ้าบำเพ็ญต่อเนื่องจะทำให้ขจัดอวิชชาได้ในที่สุด

ส่วนคนที่ขาดเมตตา มีความโกรธเป็นประจำ หน้าตาจะหมองคล้ำ บุคลิกภาพจะเปลี่ยนไปในแง่ลบ ภายที่ท่า วาจาท่าพูด จิตใจที่คิดย่อมเป็นไปในทางที่ไม่ พึงประสงค์ ผิวพรรณก็ไม่ผ่องใสทำให้ดูเป็นคนแก่เกินวัย ก็เพราะขาดน้ำคือเมตตา คอย สะโลมจิต หรือภายในจิตนั้นเต็มไปด้วยอุปกิเลสเครื่องเศร้าหมอง เมื่อภายในเศร้า หมองไม่ผ่องใส ภายนอกก็เศร้าหมองไม่ผ่องใสเช่นเดียวกัน

ค. ไม่หลงตาย (อสมมุหุโห กาลิ กโรติ) คนที่เจริญเมตตานั้นเมื่อเวลาตายก็มีสติดี คือไม่หลงทำกาละกิริยาตาย หมายถึงว่าผู้ที่มีเมตตาอยู่เป็นประจำ เวลาตายไม่หลงพันเพื่อน มีสติสัมปชัญญะ แต่คนที่ไม่ได้ฝึกจิต บางคนหลงมากเมื่อจวนจะตายจะจำอะไรไม่ได้ บางครั้งแม้แต่ลูก หรือคนสนิทของตนเองก็จำไม่ได้

จะเห็นได้ว่า คนที่เจริญเมตตา จนได้รับอานิสงส์ ดังที่กล่าวมา ย่อมทำให้ผู้ที่มีจิตเต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตานั้น กระทำแต่สิ่งเป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม

หลักจริยศาสตร์ ในทางพุทธปรัชญา ได้ให้ทรรศนะว่า ผู้ที่นำหลักเมตตาธรรมนี้ไปใช้ จึงเป็นบุคคลผู้ให้แต่ฝ่ายเดียว มิได้หวังสิ่งตอบแทนจากผู้อื่น ผลที่ผู้ให้ได้รับเป็นเพียงแต่คุณค่าทางด้านจิตใจ กล่าวคือบุคคลผู้ให้ เกิดความรู้สึกเป็นสุขเมื่อเห็นว่าตนได้ทำประโยชน์แก่สังคม หรือได้ช่วยเหลือผู้อื่นให้มีความสุข

หลักจริยศาสตร์ของพุทธปรัชญา เป็นหลักจริยศาสตร์สากลและเป็นมูลเหตุให้มวลมนุษยชาติ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การก่อตั้งมูลนิธิ เพื่อช่วยเหลือสังคมในด้านการศึกษาการกุศลและอื่น ๆ ล้วนมาจากผลของเมตตาธรรมของมนุษยชาติทั้งสิ้น และผลของเมตตาธรรมนี้แหละที่เป็นสาเหตุให้มูลนิธิต่าง ๆ มีส่วนช่วยในการพัฒนาการศึกษา การสังคม และการกุศล เป็นต้น

นอกจากนี้ หลักจริยศาสตร์ เรื่องของความเมตตาธรรม ยังเป็นสื่อสัมพันธ์ในทางประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ เป็นอย่างดี เมื่อบุคคลใดบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์คือเป็นผู้ให้แต่ฝ่ายเดียว โดยใช้หลักเมตตาธรรมดังกล่าว ประชาชนโดยทั่วไปย่อมยกย่องผู้นั้นว่าเป็นผู้มีภูมิธรรม และมโนธรรมสูง มีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่นและสังคม จึงเป็นบุคคลที่ควรเคารพสรรเสริญ หากบุคคลเหล่านี้ ปรากฏในที่ใด คนในสังคมนั้น ย่อมจะสนใจเอาใจใส่ อยากคบหา เจรจาเพื่อที่จะแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นด้วย ย่อมทำให้บุคคลนั้นกว้างขวางออกไปในสังคม เชื่อว่าได้สร้างสรรค์พลังของสังคมโดยมิต้องสงสัย

หากรัฐต้องการที่จะพัฒนาประเทศ ในด้านใดด้านหนึ่ง ถ้ามีการชักชวนบุคคลเหล่านี้ให้เข้ามามีส่วนร่วม บุคคลเหล่านี้ก็จะพลังอันสำคัญยิ่ง ในการที่จะจูงใจประชาชนเพื่อให้ความร่วมมือกับรัฐในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพราะ

บุคคลเหล่านี้เป็นที่นิยมของประชาชนอยู่แล้ว เมื่อขอความร่วมมือให้ปฏิบัติกรใด ๆ ก็ ย่อมจะได้รับความร่วมมือจากประชาชนเป็นอย่างดี

หลักจริยศาสตร์ของพุทธปรัชญาเรื่องเมตตาธรรม นอกจากจะเป็น แรงกระตุ้นให้เกิดมโนธรรมเพื่อช่วยบุคคลอื่นและสังคมแล้ว ยังเป็นสื่อสัมพันธ์ได้เป็น อย่างดี ซึ่งคนทั้งหลาย ควรจะนำไปปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและใช้เป็นเครื่องมือใน ทางสื่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือระหว่างสังคม

จะเห็นได้ว่า ถ้านำเมตตาไปใช้ในการปกครองคนส่วนมากแล้ว ย่อมจะ เกิดผลดีและเกิดผลในมนุษยสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับลูกน้อง เมื่อเจ้านายแสดง ความเมตตาต่อลูกน้องแล้ว ลูกน้องย่อมปฏิบัติหน้าที่อย่างเคร่งครัด และเต็มความ สามารถ

เมตตา จะเป็นเครื่องผูกจิตลูกน้องให้มั่นคง จะช่วยสร้างพลังความสามัคคี และจะได้ผลในทางปกครอง เพราะเมื่อลูกน้องได้รับความเมตตาจากเจ้านาย ย่อมจะ รู้สึกว่าตนเองได้รับความเป็นธรรมในด้านต่าง ๆ ลูกน้องจะปฏิบัติงานในหน้าที่ และ ดำเนินไปโดยความเรียบร้อย ผลของการปฏิบัติเช่นนี้ ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง สังคม และเศรษฐกิจ ในทางที่ดีขึ้น

๔.๒.๔ ประโยชน์ในระดับสูงสุด

ประโยชน์ของเมตตา ในระดับสูงสุดนั้นถือว่าเป็นประโยชน์สำคัญที่ มนุษย์ควรจะแสวงหา เพราะเป็นความสุขระดับนามธรรม เป็นความสุขที่เกิดจากจิต ใจที่เป็นอิสระอยู่เหนือกระแสโลก ประโยชน์ของการเจริญเมตตา ย่อมนำพาผู้ที่เจริญ เมตตาไปสู่ความเป็นพระอริยะระดับสูง เช่น บรรลุสู่ความเป็นพระอนาคามี ดังพุทธ พจน์ว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติอันภิกษุผู้มีปัญญา
ผู้ยังไม่แทงตลอดวิมุตติอันยิ่งในธรรมวินัยนี้อบรมแล้ว ด้วย
ประการอย่างนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นพระอนาคามี"^{๓๓}

อย่างไรก็ตาม "คนที่เจริญเมตตาถึงขั้นฌาน ถ้ายังไม่บรรลุพระอรหัตเมื่อ
ตายจากโลกนี้ไป ก็ไปบังเกิดในพรหมโลก ดังว่าหลับแล้วตื่นขึ้นจะนั้น"^{๓๔} ถ้าฌานเสื่อม
หรือปุถุชนที่ยังไม่ได้ฌาน ถ้าตายจากโลกนี้ไปแล้ว กลับมาเกิดใหม่ หรือเกิดในภพอื่น
ตามกรรมของตนที่ได้กระทำไว้

คนที่เจริญเมตตาเป็นประจำนี้ แม้ไม่ได้ถึงขั้นฌานเมื่อตายจากโลกนี้ไป ก็
ไปบังเกิดในสถานที่ดี มีความสุขอย่างแน่นอน เช่น เกิดในสวรรค์ ชั้นฉกามาพจร ๖ ชั้น
ใดชั้นหนึ่ง ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดในตระกูลที่ดีมีความสุขเพราะมีจิตผ่องแผ้ว ใจบุญ ใจ
กุศลฝึกฝนในการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาเป็นนิตย์ และนอกจากนั้น ถ้าบำเพ็ญ
เมตตาอย่างต่อเนื่อง ก็ทำให้รู้ชัดสิ่งทั้งหลายว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความดับเป็น
ธรรมดาแล้วบำเพ็ญสมณะวิปัสสนา และทำอัสวะให้สิ้นไปย่อมบรรลุถึงนิพพานในที่สุด
ดังพุทธพจน์ที่ว่า

"ภิกษุผู้มีจิตประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปสู่ทิศที่หนึ่งอยู่
ทิศที่สองทิศที่สาม ทิศที่สี่ก็เหมือนกัน โดยนัยนี้ทั้ง
เบื้องบน เบื้องต่ำเบื้องขวางแผ่ไปตลอดโลกทั่วสัตว์
ทุกเหล่า ในที่ทุกสถานด้วยใจประกอบด้วยเมตตา
อันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ ไม่มีเวร ไม่มี
ความเบียดเบียนอยู่ ภิกษุนั้นย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า
แม้เมตตาเจโตวิมุตตินี้แล ถูกปรุงแล้ว ถูกดับแต่ง

^{๓๓} อจ.ทสก. ๒๔/๒๑๙/๒๔๘. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๓๔} อุดตฺตริมฺปิฏกวิชฺฌนุโตติ เมตฺตาสมาปฺตติโต อุดตฺตริ อรหตฺต อธิคฺคฺคฺ อสฺสกุโณโต อิติ
จวิตฺวา สุตฺตปฺปพฺพุโธ วิย พฺรหฺมโลกมฺปฺปชฺชตฺติติ. (วิสุทฺธิ. ๑/๒๕๘/๓๕๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙).

แล้ว และย่อมจะรู้ชัดว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ถูกปรุงแล้ว
ถูกตกแต่งแล้วสิ่งนั้น เป็นของไม่เที่ยง มีความดับ
เป็นของธรรมดา เธอตั้งอยู่ในสมณะและวิปัสสนาธรรม
นั้น ย่อมบรรลुความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็
จักเป็นอุปาติกพรหม เพราะความสิ้นไป แห่ง
สังโยชน์อันเป็นไปในส่วน เบื้องต่ำ ๕ ด้วยความ
เพลิดเพลินในธรรมนั้น ๆ จักปรินิพพานในภพนั้นมี
อันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา” ^{๑๕}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่า เมตตาระดับสูงนั้น จะต้อง
พัฒนาการไปตามลำดับและต่อเนื่อง คือจากระดับธรรมดา คือยังมีตัวตน หรือเต็มไปด้วย
ด้วยอัตตาเห็นแก่ตัว เช่น พ่อแม่รักลูก แล้วพยายามเอาใจลูกทุกอย่าง และรักปรารถนา
ดีเฉพาะลูกของตนเองถือว่าเป็นความรักที่ไม่สะอาดบริสุทธิ์ ยังมีปัญหาหรือมีความ
ทุกข์อยู่ความรักระดับนี้ เรียกว่า ระดับสัญชาตญาณ ควรที่จะพัฒนาไปสู่เมตตาระดับ
ที่สอง คือเมตตาในระดับที่ประกอบไปด้วยสติปัญญา มีความเห็นแก่ตัวน้อยลง เป็น
ความเมตตาระดับกลาง เรียกอย่างหนึ่งว่าระดับภาวิตญาณ ที่จะพัฒนาไปสู่ระดับสูง
สุด คือเมตตาที่บริสุทธิ์ได้แก่ หมดความเห็นแก่ตัว เป็นเมตตาที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ
หมายเอาเมตตาของพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ว่าโดยย่อๆ ก็คือ
เมตตานี้ ย่อมเป็นพื้นฐานให้บุคคลผู้เจริญเมตตา อย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายบรรลुถึง
พระนิพพานได้

จากสารัตถะสำคัญของเมตตาดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่า ประโยชน์หรือ
อานิสงส์ของเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท มีประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง และบุคคลอื่น นั้น
คือประโยชน์แก่ตนเอง คือทำให้คนที่มีคุณธรรมคือ เมตตาเป็นพื้นฐานในจิตใจนั้น มี
จิตใจดีงาม ปรารถนาดี ต่อบุคคลอื่น สัตว์อื่น เมื่อจิตใจดีงามย่อมส่งผลต่อภายนอก

^{๑๕} อัง.เอภาทสก. ๒๔/๑๖/๒๔๗. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

คือพฤติกรรมที่ประกอบด้วยเมตตา และการพูดที่ประกอบด้วยเมตตา เมื่อทำ พูด คิด ด้วยจิตที่ประกอบด้วยเมตตา ก็ย่อมทำให้บุคคลนั้นได้รับประโยชน์ในระดับพื้นฐาน คือ ไม่เบียดเบียนกัน และมีประโยชน์ในชีวิตประจำวันเป็นต้นว่า หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข นอนไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์ และอมมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาย่อมรักษา และ อันตรายจากยาพิษเป็นต้นก็มีได้มากล้ำกราย อย่างแน่นอน เมตตาประเภทนี้จัดว่าเป็น ประโยชน์แก่ตนเอง

อย่างไรก็ตาม ถ้าทุกคน หรือคนส่วนมากในสังคมมีคุณธรรม คือมีเมตตา อยู่ประจำจิตใจแล้ว ย่อมไม่มีการทำร้ายกัน ไม่มีการทุจริตการคอร์รัปชัน ไม่มีการฉ้อ ประเวณี ไม่มีการพูดเท็จ และไม่เสพสิ่งเสพยติดให้โทษ เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ คนใน สังคมจะเต็มไปด้วยความผาสุก ปราศจากศัตรู เห็นทุกคนเป็นเพื่อน เกิดแก่ เจ็บตาย ด้วยกัน รักทุกคนเสมอเหมือนกันหมดไม่เลือกที่รักมักที่ชัง รักแม้กระทั่งบุคคลที่เป็นศัตรู เมตตาประเภทนี้จัดว่า เป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม

ในสภาวะปัจจุบันนี้ เมตตาเป็นคุณธรรมที่จำเป็นและเป็นที่ต้องการของ สังคมอย่างยิ่ง ถ้าคนในสังคมขาดเมตตา ซึ่งเป็นพื้นฐานในจิตใจแล้ว สังคมมนุษย์ก็จะ เต็มไปด้วยอันตรายไว้วางใจกันและเชื่อใจใครไม่ได้ ไปที่ไหนก็ต้องระมัดระวัง ภัยอันตรายต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้น

ส่วนเมตตาในระดับประโยชน์สูงสุด คือเมตตาซึ่งเป็นคุณธรรมระดับพื้น ฐานนำผู้ประพฤติปฏิบัติไปสู่ความเป็นผู้มีจิตใจสูงขึ้น หรือนำไปสู่คุณธรรม ระดับสูง เช่น ระดับฌาน ระดับพระอนาคามี และถ้าไม่สามารถ ที่จะบรรลุธรรมระดับสูงกว่านี้ เมื่อละจากโลกนี้ไป ย่อมไปบังเกิดในพรหมโลก และบำเพ็ญสมณะวิปัสสนาอย่างต่อเนื่อง ย่อมเป็นปัจจัยให้บรรลุถึงพระนิพพาน เพราะเมตตาเป็นพื้นฐานจึงทำให้ผู้เจริญ เมตตาสามารถบรรลุพระนิพพานได้ในชาตินี้ ในลักษณะที่เรียกว่า "เมตตาเจโตวิมุติ"

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย ในเรื่องแนวความคิด เรื่องเมตตาตั้งแต่ต้นมาตามลำดับพอจะมองเห็นว่า เมตตานี้มีคุณค่าในทางที่จะทำให้เกิดคุณความดี และเกิดคุณประโยชน์ หรือผลดีแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ และเป็นประโยชน์สูงสุดแก่สังคม เพราะคำว่าเมตตานี้มีความหมายที่เป็นในทางความมีเอื้อโย เอื้ออาทร มีความรัก ความปรารถนาดี เป็นความรักที่บริสุทธิ์ไม่เจือปนด้วยกิเลสตัณหา กล่าวคือเป็นความรักต้องการที่จะให้ หรือความสุขที่เกิดจากการให้ ไม่ใช่ความรักที่ต้องการเอา หรือความสุขที่เกิดจากการได้มาเพื่อสนองความต้องการของตน เมตตาที่แท้จริงเป็นความรักที่สะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากการเห็นแก่ตัว ซึ่งสามารถแบ่งเมตตาออกเป็น ๓ ระดับ คือ

- ๑) ระดับธรรมดา คือระดับที่เจือไปด้วยอาสวะ หรือเต็มไปด้วยอัตตา
- ๒) ระดับกลาง คือระดับที่ประกอบด้วยสติปัญญากำลังพัฒนาไปสู่ระดับสูงมีความยึดมั่นถือมั่นเบาบาง คือยังมีความเห็นแก่ตัวอยู่ ยังไม่บริสุทธิ์โดยสิ้นเชิง
- ๓) ระดับสูง หรือระดับโลกุตระ คือระดับที่หมดความเห็นแก่ตัว ไม่เกี่ยวข้องกับโลก ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น เป็นเมตตาที่สะอาดบริสุทธิ์ ได้แก่เมตตาของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์

จากการวิจัยพบว่า เมตตาในทรรคนะพุทธปรัชญา มีจริงและเป็นเมตตาในลักษณะที่เกิดจากกรรม หรือการกระทำที่เป็นฝ่ายกุศล มีจิตเป็นตัวกระแสนำซึ่งในกระแสวิจิตแต่ละครั้งประกอบด้วยส่วนสำคัญที่เรียกว่า กุศลเจตสิก อันเป็นองค์ประกอบในจิตฝ่ายกุศล และด้วยเหตุปัจจัยที่สืบเนื่องมาจากกุศลนี้เอง จึงทำให้เมตตาที่

มีอยู่ภายในใจของแต่ละบุคคลส่งผลให้มวลมนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และเกิดสันติภาพขึ้นในสังคมโลก

นอกจากนี้แล้วจากการศึกษาวิจัยพบว่า ทรรศนะเรื่องเมตตา นี้ ถือว่ามีคุณค่าทางด้านจริยธรรม คือคุณค่าทางด้านการพัฒนาจิต เพื่อให้เกิดภาวะดีงาม และมีคุณค่าทางด้านการพัฒนาใจ เพื่อให้กิจนั้นสำเร็จลุล่วงสมบูรณ์ดำเนินไปด้วยดี โดยความบริสุทธิ์ยุติธรรม มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันกับหลักธรรมอื่น ๆ อีกมาก คือเมตตาซึ่งเป็นพื้นฐานทำให้เกิดหลักธรรมอื่น ๆ ถ้าจิตใจขาดเมตตาแล้ว คุณธรรมอื่น ๆ ก็ยากที่จะเกิดขึ้นในจิตใจได้

เมตตาเป็นคุณธรรมฝ่ายกุศลคือฝ่ายดี แต่ก็ป็นสาเหตุที่ยังโทษให้เกิดขึ้นได้ ถ้าบุคคลนั้นถูกความโลภ โกรธ และความหลงครอบงำ หรือขาดองค์ความรู้อันได้แก่ตัวสติปัญญาเป็นเครื่องนำทาง และที่สำคัญก็คือ บุคคลจะต้องปฏิบัติให้ครบหลักธรรมซึ่งเป็นบูรณาการหรือระบบองค์รวม โดยการประพฤติปฏิบัติให้มีคุณภาพครบทั้ง ๔ ข้อ อันได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งบุคคลจะต้องประพฤติปฏิบัติให้ครบวงจรของหลักธรรม จึงจะนำไปสู่ความสำเร็จเร็วขึ้น กล่าวคือ :

สถานการณ์ปกติ มนุษย์ควรจะมีเมตตาต่อกัน เมื่ออยู่ในสถานการณ์ที่ลำบาก มนุษย์ควรจะมีเมตตา กรุณา เมื่อคนอื่นได้ดีหรือขยับสูงขึ้นไปในความดีงาม ก็ไม่ควรที่จะริษยา ควรจะมีมุทิตาชื่นชมยินดีกับเขา ด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์อย่างแท้จริง มิใช่เสแสร้งแกล้งทำ เมื่อในสถานการณ์ที่กระทำผิดหลักการตามข้อที่ ๑-๓ หรือละเมิดธรรม เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง หรือเกินขอบเขตจนกลายเป็นการเสียธรรม ทำลายหลักการอันขัดกับหลักแห่งความยุติธรรม คือขัดกับหลักธรรม หรือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ จะต้องใช้หลักอุเบกขาเพื่อจะรักษาธรรม หลักความยุติธรรม หรือเพื่อให้เกิดความสมดุล ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์หรือกติกาที่ชอบธรรม

เมตตาในพรหมวิหารนั้น มิใช่เพียงแต่เป็นหัวข้อธรรมสำหรับเฉพาะผู้ใหญ่ที่จะพึงมีต่อเด็กเท่านั้น แต่ความจริงแล้วเมตตาในพรหมวิหารเป็นหลักธรรมที่มวลมนุษย์จะพึงปฏิบัติต่อกัน ส่วนความหมายของเมตตา ไม่ว่าจะอยู่ในองค์ธรรมไหน ๆ ก็ตาม ความหมายจะมีเหมือนกัน จะต่างกันบ้างก็เฉพาะองค์ธรรม เช่น เมตตาใน

อัปป์มัญญา เป็นเมตตาในระดับฌาน เมตตาในสาราณียธรรม เป็นเมตตาซึ่งใช้เป็นหลักการสร้างสรรค์ความสามัคคี เป็นไปเพื่อความไม่ทะเลาะวิวาทกัน เมตตาในบารมี ๑๐ เป็นหลักเมตตาซึ่งใช้เป็นในการสร้างบารมีเพื่อบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ ส่วนเมตตาในเบญจธรรม เป็นเมตตาในระดับพื้นฐานที่มากู้กับภรณา เป็นหลักการพื้นฐานในการเสริมสร้าง ความรักที่มีต่อกันและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ในการเจริญเมตตานั้นบุคคลสามารถกระทำได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ ถ้าจิตใจของบุคคลถูกครอบงำด้วยกิเลส และขาดปัญญา ย่อมเป็นสาเหตุให้เกิดโทษ แต่ถ้าบุคคลเจริญเมตตาเป็นนิตย์อย่างถูกต้องแล้ว เขาย่อมจะได้รับอานิสงส์ของการเจริญเมตตาน้อย ๒ ลักษณะ คือ

๑) ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ บุคคลผู้เจริญเมตตาย่อมได้รับอานิสงส์มหาศาล ซึ่งมุ่งหมายเอาผลทางด้านจิตใจเป็นประการสำคัญ คือถ้าบุคคลมีจิตใจเต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตาแล้ว การกระทำ การพูดและการคิดของเขาจะประกอบด้วยเมตตาด้วย และเพราะอานิสงส์ของเมตตา จึงทำให้เขามีความสุขกาย สุขใจ ไม่มีเวร ไม่มีภัยกับใคร ชื่อว่ายังสันติสุขให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและสังคม

๒) หลังจากตายไปแล้ว บุคคลผู้เจริญเมตตาย่อมได้รับอานิสงส์หรือผลของเมตตาในลักษณะต่าง ๆ ในชาติต่อไป เช่น ไปเกิดในพรหมโลกประดุจว่าหลับแล้วตื่น ถ้ายังไม่ได้ฌาน เมื่อตายจากโลกนี้ไปก็จะไปบังเกิดในสถานที่ดีและมีความสุข เช่น เกิดในสวรรค์ชั้นฉกามาวจร ชั้นใดชั้นหนึ่ง ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็จะเกิดในตระกูลที่ดี

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้พบว่า ยังมีประเด็นที่เป็นสาระสำคัญที่น่าศึกษาค้นคว้าวิจัย และน่าสนใจอีกมาก การศึกษาค้นคว้าวิจัย เกี่ยวกับเรื่องแนวความคิดเรื่องเมตตา หรือความรัก ความปรารถนาดีในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ เป็นการรวบรวมแนวความคิดจากองค์กรธรรมต่าง ๆ มาศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นที่ว่าด้วยความหมาย โทษ ประโยชน์ และสัมพันธภาพ ระหว่างเมตตากับหลักธรรมอื่น ๆ ยังมีได้

ศึกษาค้นคว้าหรือเจาะลึกในรายละเอียดทุกแง่มุม และมีได้วิจัยเจาะลึกเข้าไปถึงเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องความเหมือนกันและความแตกต่างกัน ระหว่างเมตตากับขันติว่า มีความเป็นเหตุเป็นผลหรือมีความเป็นเงื่อนไขของกันและกันอย่างไร

เมตตา จัดเป็นหัวข้อธรรมที่สำคัญที่สุดข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นหัวข้อแรกในพรหมวิหาร ๔ และในอแปมัญญา ๔ และถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญที่สุดที่ทุกคนควรนำมาประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในอันที่จะสร้างสรรพคุณมนุษย์และสรรพสัตว์ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุขอันถาวรและยั่งยืน ถ้าหากจะมีการศึกษาวิเคราะห์ให้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไป ก็ควรที่จะทำการศึกษาวิเคราะห์ แนวความคิดเรื่อง กุฎา มุทิตา และอุเบกขาตามลำดับเพื่อให้ครบองค์ธรรมคือพรหมวิหาร ตามหลักพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หรืออาจจะเป็นการศึกษาเปรียบเทียบความสำคัญของเมตตา ในทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวความคิดเรื่องเมตตา หรือความรักในศาสนาต่าง ๆ ว่ามีความเหมือนกัน หรือแตกต่างกันอย่างไร และปัญหาทางจริยศาสตร์ บางประเด็น คือปัญหาเรื่องการุณยฆาตได้แก่ การฆ่าด้วยความจำเป็น ซึ่งมีเมตตากุฎาแฝงอยู่ เป็นประเด็นที่ควรจะศึกษาวิเคราะห์ให้แจ่มชัดว่า ในพุทธปรัชญามีทรรศนะอย่างไรและสามารถทำได้หรือไม่ แม้เรื่องการุณยฆาตจะมีการเขียนกันมาบ้างแล้วก็ตาม แต่ผู้วิจัยเห็นว่าควรจะได้ทำการศึกษาค้นคว้าวิจัยกันต่อไป ทั้งนี้เพื่อประโยชน์สูงสุดแก่ผู้สนใจใฝ่รู้ ตลอดถึงแวดวงวิชาการ ให้กว้างขวางและเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

บรรณานุกรม

ก. เอกสารปฐมภูมิ

ขุททกนิกาย อปทาน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๓๒, ๓๓. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ ธรรมปาฐ อุทาน อิติวุตตก สุตตนิပါတ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๕. กรุงเทพมหานคร : หจก. การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๙.

ขุททกนิกาย จุฬนิตุเทศ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๓๐. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

ขุททกนิกาย ชาตก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๗. กรุงเทพมหานคร : มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

ขุททกนิกาย ปฏิสมุทิตามคฺค มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๓๑. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

ขุททกนิกาย มหานิตุเทศ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๙. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

ขุททกนิกาย วิมานวตฺถุ เปตวตฺถุ เถรคาถา เถรีคาถา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐
เล่มที่ ๒๖. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

ทีฆนิกาย ปาฎิกวคฺค มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร :
รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๘.

ทีฆนิกาย มหาวคฺค มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรือง
ธรรม, ๒๕๐๖.

ทีฆนิกาย สิลกฺขนธวคฺค มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.ป.

- มชุฒิมนิทาย มชุฒิมปณณาสก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร
นคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๕.
- มชุฒิมนิทาย มูลปณณาสก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร :
รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๑.
- วินยปิฎก จุฬาคค มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
การศาสนา, ม.ป.ป.
- วินยปิฎก ปริวาร มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : ไม่ระบุ
โรงพิมพ์, ม.ป.ป.
- วินยปิฎก มหาวคค มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
การศาสนา, ๒๕๑๕.
- สังยุตตนิกาย นิทานวคค มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร :
ไม่ระบุโรงพิมพ์, ม.ป.ป.
- สังยุตตนิกาย มหาวารวคค มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.
- สังยุตตนิกาย สคาถวคค มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.
- สังยุตตนิกาย สฬายตนวคค มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.
- องคุตตรนิกาย เอกก-ทุก-ติกนิปาต มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๐.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.
- องคุตตรนิกาย จตุกกนิปาต มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร :
เฉลิมชาัญการพิมพ์, ม.ป.ป.
- องคุตตรนิกาย-ปณจก-จกกนิปาต มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๒. กรุงเทพ
มหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.
- องคุตตรนิกาย สตุตก-อฎฐก-นวกนิปาต มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๓.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

อังกุตตรนิกาย ทสก-เอกาทสกนิปาต มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๔.

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

อภิธรรมปิฎก กถาวตถุ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๓๗. กรุงเทพมหานคร :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

อภิธรรมปิฎก ธมฺมสงฺคณิ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๓๔. กรุงเทพมหานคร :

รัชดาร์มภ์, ๒๕๐๓.

อภิธรรมปิฎก วิภงฺคปกรณ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๓๕. กรุงเทพมหานคร :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

พุทธโฆสจารย์, พระ. มโนรถปุรณิยา นาม อังกุตตรนิกายฎกถาย ปญฺจกาที

นิปาตวณฺณนา (ตติโย ภาโค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,

๒๕๓๓.

_____ . สหุทธิมฺพฺชฺชิติกา ชุทฺทกนิกาย จุฬินุเทศอฎกถา. กรุงเทพมหานคร

นคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๔.

_____ . วิสุทธิมคฺคปกรณ (ปจฺจโม ภาโค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,

๒๕๓๙.

_____ . ธมฺมปทฎกถา (ปจฺจโม ภาโค). พระนคร : มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๔๙๕.

_____ . ธมฺมปทฎกถา (ทุติโย ภาโค). พระนคร : มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๔๙๕.

_____ . ธมฺมปทฎกถา (ตติโย ภาโค). พระนคร : มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๔๙๕.

_____ . ธมฺมปทฎกถา (ปญฺจโม ภาโค). พระนคร : มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๔๙๕.

วิสุทธชนวิลาสินิยา นาม ชุทฺทกนิกายฎกถาย อปทานวณฺณนา (ทุติโย ภาโค).

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. เอกสารทูตियภูมิ

๑) ภาษาไทย

กันต์ วฑุฒนวิไล, พระมหา. (มโนวิฒนนันท์). การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิด
เรื่องเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค้ำนทักกับในพุทธ
จริยศาสตร์ตามทรรศนะของพระเทพเวที (ประยูรธ ปรยุดโต). วิทยา
นิพนธ์ พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ญาณวโรดม, พระ. ศาสนาต่าง ๆ. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

दनัย ไชยโยธา, รศ. นานาศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

ทรงวิทย์ แก้วศรี. เบญจศีล เบญจธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,

๒๕๓๐.

เทพเวที, พระ. (ประยูรธ ปรยุดโต). มหาวิทยาลัยกัจงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา.

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพ

มหานคร : ด้านสุทธากการพิมพ์, ๒๕๓๖.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพ

มหานคร : ด้านสุทธากการพิมพ์, ๒๕๓๒.

_____ . เทพมุนี, พระ. (วิลาศ ญาณวโร). ศาสตร์ว่าด้วยการเป็นพระพุทเจ้า.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารมवलชน, ๒๕๓๔.

ไพฑูรย์ สุทธิวิโร, พระมหา. (น้อยวัน). การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระ

พุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชา

ปรัชญา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ธรรมปิฎก, พระ. (ป.อ. ปรยุดโต). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ . ธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด,

๒๕๓๘.

- ธรรมปิฎก, พระ. (ป.อ. ปยุตโต). ทางสายอิสรภาพของการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.
- _____ . ธรรมนุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.
- _____ . การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.
- _____ . การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.
- _____ . (ป.อ. ปยุตโต). ความรักจากวาเลนไทน์สู่ความเป็นไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.
- _____ . การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณาการ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.
- _____ . ธรรมะกับการทำงาน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.
- _____ . การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๑.
- _____ . เรื่องที่คนไทยควรเข้าใจให้ถูก. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๙.
- _____ . เกณฑ์วินิจฉัยความหมายและคุณค่าของพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- _____ . บทบาทนักศึกษาในการศึกษาพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- _____ . ไตรลักษณ์ . กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๑.
- ธรรมธีรราชมุนี, พระ. (วิลาส ญาณวโร). โลกนาถทีปนี. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๒๑.

ธรรมธีรราชมหามุนี, พระ. (โชดก ป.ธ.๙). ทางสายกลาง. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์
พระนคร. ๒๕๓๑.

บุญสม เชนใจ, พันเอก. สามัคคีธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๓๐.

_____ . สาราณียธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

ปิ่น มุกข์นิตย์, พันเอก. แนวสอนธรรมะ. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๑๔.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. มลिनทปัญหา. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

มหาวีรวงศ์, สมเด็จพระ. (พิมพ์ ธมฺมธโร). บทสร้างนิสัย. กรุงเทพมหานคร : แสงฟ้า
จำกัด, ๒๕๑๘.

เมธีธรรมาภรณ์, พระ. (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธศาสนากับปรัชญา. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. กรุงเทพ
มหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘.

ราชธรรมนิเทศ, พระ. (ระแบบ จิตฺตญาโณ). เส้นทางพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร :
ศิวพรการพิมพ์, ๒๕๓๗.

วศิน อินทสระ. สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
บรรณาการ, ๒๕๒๑.

วัชระ คงอดิศักดิ์, พันเอก (พิเศษ). พรหมวิหารธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การ
ศาสนา, ๒๕๓๐.

วิจิตรวาทการ, พลตรี, หลวง. ศาสนาสากล เล่ม ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ส.
ธรรมภักดี, ๒๕๒๓.

_____ . ความฝัน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๑.

ศิลปากร, กรม. เล่าเรื่องบารมี ๓๐ ทศ. กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๓๖.

ศรีวิสุทธิวงศ์, พระ. ความฝันในคัมภีร์พระพุทธศาสนา. พระนคร : มหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๙๖.

สุทธิพ บุญญาภาพ. พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____ . คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สุทัศน์ ติสสุรวาที, พระมหา. (นักการศึกษา). อนิจจตาในพุทธปรัชญาเถรวาท. วิทยา
นิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา มหจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๐.

เสฐียร พันธ์รังษี. เหตุเกิดที่ภาราสาวะถี. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย จำกัด,
๒๕๓๑.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก, รศ. ยุทธจักรดงขมิ้น. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป
จำกัด, ๒๕๓๒.

สัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, พระ. สมถกรรมฐานที่ปณี ปริจเฉทที่ ๙ เล่มที่ ๑.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๓๙.

สุจินต์ บริหารวนเขตต์ .เมตตา. กรุงเทพมหานคร :มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่ศาสนา,
๒๕๓๒.

๒) ภาษาอังกฤษ

Acharriya Buddhakkhita. Mettā. Srilankā : Kurunarate & Sons Ltd, 1989.

G.S.P. Misra. Development of Buddhist Ethics. Newdelhi munshiram
manoharlal publishers, Pvt . Ltd. 1984.

Hammalawa Saddhatissa. Buddhist ethics. London : wisdom ublications, 1987.

Phra Medhidhammaporn, (Prayoon Meererk). Buddhist morality. Bangkok :
Printed at Mahachulalongkornrajvidyalaya University, 1994.

Vishwanat Prasad varma . Early Buddhism and Its origins. Newdelhi :
munshirum manoharlal publishers, Pvt. Ltd. 1973.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

วิธีระงับความโกรธ

ถ้าการเจริญเมตตาให้แก่ศัตรูแล้วเกิดปฏิฆะ เพราะระลึกถึงความผิดที่เขาทำก็ให้ปฏิบัติตาม วิธีระงับความโกรธซึ่งมี ๙ ประการ คือ

(๑) ระลึกถึงโทษของความโกรธว่า ความโกรธนั้นให้โทษด้วยประการต่าง ๆ หากคนไม่ได้เลยพึงพยายามเพื่อละปฏิฆะ โดยระลึกถึงโอวาทของพระพุทธเจ้าตามที่ตรัสไว้ใน กกจูฬมโหวาทเป็นต้น เช่น

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้หากพวกโจรป่า จะพึงจับตัว ตัดองค์ด้วยววด้วยเลื่อยที่มีด้าม ๒ ข้าง แม้นผู้ใดยังใจให้คิดร้ายใน พวกโจรนั้น เพราะเหตุที่ใจร้ายนั้น ผู้นั้นหาได้ชื่อว่า เป็นผู้ทำตามคำสอนของเราไม่...ผู้ใดโกรธตอบ ผู้ที่โกรธก่อน เพราะเหตุที่โกรธตอบนั้น ผู้นั้นกลับเลวกว่าผู้ที่โกรธก่อนนั้นเสียอีก ผู้ไม่โกรธตอบ ผู้โกรธก่อน ชื่อว่า ชนะสงครามที่ชนะได้ยาก” *

(๒) ระลึกถึงความดี ธรรมดาคนเรานั้น “ว่าโดยทั่วไปแต่ละคน ย่อมมีข้อดีบ้าง ข้อเสียบ้าง มากบ้าง น้อยบ้าง จะหาคนดีครบถ้วนบริบูรณ์ ไม่มีข้อบกพร่องเลย คงหาไม่ได้ หรือแทบจะไม่มี บางที่แ่งที่เราว่าดี คนอื่นว่าไม่ดี บางที่แ่งที่เราว่าไม่ดี คนอื่นว่าดี เรื่องราว ลักษณะ หรือการกระทำของคนอื่นที่ทำให้เราโกรธนั้น ก็เป็นจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องของเขาอย่างหนึ่ง หรืออาจเป็นแ่งที่ไม่ถูกใจเรา เมื่อจุดนั้น แ่งนั้นของเขาไม่ดี พึงหันไปมอง หรือระลึกถึงความดีอื่น ๆ ของเขา ถ้าเขาไม่มี ความดีอะไรเลยที่

* วิสุทธิ. ๑/๒๔๓/๓๒๖. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

จะให้มองเอาจริง ๆ ก็ควรคิดสงสารกรุณาแก่เขา”^๒ ฟังระงับความโกรธเสีย เปลี่ยนเป็นสงสารเห็นใจหรือคิดช่วยเหลือแทน แต่ถ้าคิดอย่างนี้แล้วยังไม่หายโกรธ ให้ลองวิธีที่ ๓ ต่อไป

“(๓) โกรธคือทำทุกซีให้ตัวเอง เมื่อลองสองวิธีข้างต้นแล้วยังระงับโทสะไม่ได้ฟังสอนตน ดังนี้

ถ้าศัตรูทำทุกซีให้แก่เจ้าในสิ่งอันเป็นวิสัยคือกายของตนไซ้ไร โฉนเจ้าจึงปรารถนาจะทำ ทุกซีไว้ในใจของตัวซึ่งไม่ใช่วิสัยของเขาเล่า” “ตัวเจ้าเมื่อออกบวชยังละผู้มีอุปการะมากหมุญาติผู้ร้องให้น้ำตานองหน้าแล้ว ทำไมจึงละความโกรธอันเป็นศัตรูทำ ความฉิบหายใหญ่ให้เสียไม่ได้เล่า...”^๓

“อนึ่ง ศัตรูทำสิ่งที่ไม่พอใจแก่เจ้าด้วยขันธเหล่าใด ขันธเหล่านั้น ก็ดับไปแล้วเพราะธรรมทั้งหลายที่เป็นไปชั่วขณะ แล้วที่นี้เจ้ามาโกรธให้ใครกันในที่นี้”

ศัตรูใดจะทำทุกซีให้แก่บุคคลใดวัน (คือไม่มีตัว) บุคคลนั้นเสียศัตรูนั้นจะทำทุกซีให้ใครได้ ตัวเจ้าเป็นเหตุของทุกซีอยู่เองฉะนั้นทำไมเจ้าจึงไปโกรธเขาเล่า”^๔

ข้อที่น่าสังเกตคือ ข้อความสองข้อความสุดท้ายนี้ เป็นการพิจารณาในระดับปรมาตย์

(๔) พิจารณาความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน คือเมื่อสอนตนข้างต้นแล้วปฏิบัติก็ยังไม่ระงับก็ฟังพิจารณาให้เห็นความที่ตนและคนอื่นมีกรรมเป็นของ ๆ ตนต่อไป

เมื่อพิจารณาเห็นความที่ตนมีกรรมเป็นของ ๆ ตนแล้วจึงพิจารณาฝ่ายผู้อื่นบ้างดังนี้ ว่า “แม้เขาโกรธเจ้าแล้วจักทำอะไร กรรมอันมีโทษเป็นเหตุ นั้น จักเป็นไปเพื่อความเสื่อมเสียแก่เขาเองมิใช่หรือ เพราะว่าท่านผู้นี้ก็เป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตนเป็นผู้รับมรดกของกรรม... เขาจักทำกรรมอันใดไว้ เขาก็จะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

^๒ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). ทำอย่างไร จึงจะหายโกรธ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๗-๘.

^๓ วิสุทฺธิ. ๑/๓๔๕/๓๒๘-๓๒๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

^๔ วิสุทฺธิ. ๑/๓๔๕/๓๒๘-๓๒๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

และกรรมอันนี้ก็ไม่สามารถทำให้สำเร็จพระสัมมาสัมโพธิญาณ, สำเร็จพระปัจเจกโพธิญาณและสำเร็จบรรลुสาวกภูมิญาณได้..."^๕

๕) พิจารณาพระจริยาวัตร ในปางก่อนของพระพุทธเจ้า คือ พึงพิจารณาระลึกถึงพระจริยาวัตรของพระศาสดาว่า "พระพุทธเจ้าของเรานั้นกว่าจะตรัสรู้ก็ได้ทรงบำเพ็ญบารมีทั้ง หลายมาตลอดเวลายาวนานถึง ๔๐ อสงไขยกับแสนกัปได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นโดย ยอมเสียสละแม้แต่พระชนม์ชีพของพระองค์เอง เมื่อทรงถูกข่มเหงกลั่นแกล้ง เบียดเบียนด้วย วิธีการต่าง ๆ ก็ไม่ทรงแค้นเคือง ทรงเอาดีเข้าตอบ ถึงเขาจะตั้งตัวเป็นศัตรู ถึงขนาดพยายามปลงพระชนม์ ก็ไม่ทรงมีจิตประทุษร้าย บางครั้งพระองค์ช่วยเหลือเขาแทนที่เขาจะเห็นคุณค่า กลับทำร้ายพระองค์ แม้กระนั้นก็ไม่ทรงถือโกรธ ทรงทำดีต่อเขาต่อไป พุทธจริยาเช่นนี้ เป็นสิ่งที่มนุษย์ทั่วไปยากจะปฏิบัติได้ แต่ก็เป็นแบบอย่างที่ดีซึ่งชาวพุทธจะนำมาระลึกนึกถึงเตือนสอนใจตนในเมื่อประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ ว่าที่เราถูกกระทบกระทั่งอยู่เมื่อเทียบกับที่พระพุทธเจ้าทรงประสบมาแล้วนับว่าเล็กน้อยเหลือเกิน...

พระพุทธเจ้าทรงประสนนั้นร้ายแรงมากกว่า พระองค์ยังทรงระงับความโกรธไว้มีเมตตาอยู่ได้ แล้วเหตุไฉนกรณีเล็กน้อยอย่างของเรานี้ ศิษย์อย่างเราจะระงับไม่ได้ ถ้าเราไม่ดำเนินตามพระจริยาวัตรของพระองค์ ก็น่าจะไม่สมควรแก่การที่อ้างเอาพระองค์เป็นพระศาสดาของตน"^๖

แม้พิจารณาอย่างนี้แล้วความโกรธก็ยังไม่ระงับพึงลองพิจารณาวิธีต่อไป

(๖) พิจารณาถึงความที่เคยเกี่ยวข้องกันในวัฏสงสารคือ พึงพิจารณาถึงข้อความที่อยู่ใน พระสูตรทั้งหลายที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ผู้ไม่เคยเป็นมารดา ไม่เคยเป็นบิดา ไม่เคยเป็นพี่น้องชาย ไม่เคยเป็นพี่น้องหญิง ไม่เคยเป็นบุตรไม่เคยเป็น ธิดา(ของเรา) มิใช่หาได้ง่าย ๆ"^๗

^๕ วิสุทฺธิ. ๑/๓๔๕/๓๒๘-๓๒๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

^๖ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). ทำอย่างไร จึงจะหายโกรธ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๕-๑๖.

^๗ วิสุทฺธิ. ๑/๒๔๘/๓๓๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

ถ้ายังไม่หายโกรธอีกก็ให้ลองวิธีที่ ๗

“(๗) พิจารณาอานิสงส์แห่งเมตตาธรรมที่ตรงข้ามกับความโกรธ ก็คือ เมตตา ความโกรธ มีโทษก่อผลร้ายมากมายฉนั้นใด เมตตาก็มีคุณ ก่อให้เกิดผลดีมาก ฉนั้นนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ควรที่จะระงับความโกรธเสีย แล้วตั้งจิตเมตตาขึ้นมาแทนให้ เมตตาช่วยกำจัด และป้องกันความโกรธไปในตัว ผู้มีเมตตาย่อมสามารถเอาชนะใจคน อื่น ซึ่งเป็นชัยชนะที่ได้ขาด ไม่กลับแพ้ ผู้ตั้งอยู่ในเมตตา ชื่อว่าทำประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง และผู้อื่น เมตตาทำจิตใจให้สดชื่นผ่องใส มีความสุข”^๕

ถ้ายังไม่หายโกรธอีกก็ให้ลองวิธีที่ ๘ คือ

“(๘) พิจารณาโดยวิธีแยกธาตุ คือให้สอนตนโดยวิธีแยกอย่างนี้ว่า ที่เรา โกรธบุคคลนั้น โกรธเพราะอะไร โกรธผมหรือโกรธขน โกรธเล็บ โกรธมูตร หรือมิฉะนั้น โกรธธาตุดิน ธาตุ น้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม โกรธรูปขันธ์ เวทนาขันธ์...วิญญาขันธ์... วิธีการ ข้อนี้เป็นการปฏิบัติ ไกล่แนววิปัสสนา หรือเอาความรู้ทางวิปัสสนามาใช้ประโยชน์ก็คือ มองดูชีวิตนี้ มองดูสัตว์ บุคคลเราเขา ตามความเป็นจริงว่าที่ถูกที่แท้แล้ว ก็เป็นแต่เพียง ส่วนประกอบทั้งหลายมาประชุมกันเข้าแล้ว ก็สมมติเรียกกันไปว่า เป็นคนเป็นสัตว์ เป็น ฉนั้น เป็นเธอ เป็นเรา เป็นเขา ...เป็นต้น ครั้นจะชี้ชัดลงไปตรงไหนว่า เป็นคน เป็นเรา เป็น เขา...ก็หาไม่พบ มีแต่ส่วนที่เป็นธาตุแข็งบ้าง ธาตุเหลวบ้าง เป็นรูปขันธ์บ้าง เป็นสัญญา ขันธ์ สังขารขันธ์ หรือวิญญาณขันธ์บ้าง หรือเป็นอายตนะต่าง ๆ เช่นตาบ้าง หูบ้าง จมูก บ้าง เป็นต้น เมื่อพิจารณาตามความจริงแยกให้เป็นส่วน ๆ ได้อย่างนี้แล้ว ในที่สุดก็จะ หารฐานที่ตั้งของ ความโกรธไม่ได้ ไม่มีที่ยึดเกาะ ให้ความโกรธจับตัว”^๖

อย่างไรก็ตาม คนบางคนจิตใจและสติปัญญายังไม่พร้อม ไม่อาจพิจารณา แยกธาตุออกไปอย่างนี้ได้ หรือสักว่าแยกไปตามที่ได้ยินได้ฟัง ได้อ่านมา แต่มองไม่เห็น ความจริงเช่นนั้นก็ แก่ความโกรธไม่สำเร็จ ถ้าเป็นเช่นนั้นก็พึงดำเนินการ ตามวิธีต่อไป

^๕ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). ทำอย่างไร จึงจะหายโกรธ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑-๒๒.

^๖ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). ทำอย่างไร จึงจะหายโกรธ. หน้า ๒๑-๒๒.

"(๙) พิจารณาทำทานสังวิภาค คือพึงให้ของ ๆ ตนแก่ศัตรูและรับของ ๆ ศัตรูมาเพื่อตน แต่ถ้าของ ๆ ศัตรูเป็นของไม่บริสุทธิ์ ก็พึงให้แต่ของ ๆ ตนฝ่ายเดียวไม่รับของ ๆ เขา เมื่อทำอย่างนี้ความอาฆาตในบุคคลนั้น จะระงับไปโดยส่วนเดียวเป็นแท้ และความโกรธของอีกฝ่ายหนึ่ง แม้จะติดตามมาตั้งแต่อดีตชาติ ก็จจะระงับไปทันทีเหมือนกัน การให้จึงเป็นวิธีแก้ความโกรธที่ได้ผลดี สามารถระงับเวรที่ผูกกันมายาวนานให้สงบลงได้ ทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตร เป็นเมตตากรุณาที่แสดงออกในการกระทำทานกล่าวถึงอานุภาพยิ่งใหญ่ของท่าน คือการให้นั้น การให้เป็นเครื่องฝึกคนที่ยังฝึกไม่ได้ การให้ยังสิ่งประสงค์ทั้งปวงให้สำเร็จได้ ผู้ให้ก็เบิกบานขึ้นมาด้วยการให้ ฝ่ายผู้ได้รับก็น้อมลงมาพบด้วยปียวาจา"^{๙๐}

^{๙๐} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). ทำอย่างไร จึงจะหายโกรธ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. (กรุงเทพฯ มหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๒๕-๒๖.

ภาคผนวก ข

สุภาษิตเกี่ยวกับเมตตา *

(๑) นิสัยเมตตาการุณานี้ คือนิสัยนักปกครองชั้นเยี่ยม เท่าที่โลกได้นิยมชมเชยมาแล้ว

(๒) อารมณดี มนุษย์มีไว้ครองโลก ปัญญา มนุษย์มีไว้ตกแต่งจักรวาล ถ้ามนุษย์ไม่มีอารมณดีแล้ว ชีวิตนี้ก็สูญสิ้นความหมาย เพราะอารมณดีเป็นวิญญาณของมนุษย์

(๓) ภายใต้เสื้อของบุคคลผู้มีเมตตาการุณา ไม่ใช่หัวใจสีดำ แต่เป็นหัวใจแห่งความเมตตาการุณา หัวใจซึ่งจะไม่ทำให้ใคร ๆ ได้รับความอันตราย

(๔) สามส่วนสี่ ของบุคคลที่ท่านได้พบปะมานั้น ล้วนแล้วแต่หิวกระหายในอันจะได้รับความเห็นอกเห็นใจ ดังนั้นท่านจงให้ความเห็นอกเห็นใจแก่เขาด้วยเมตตาการุณา และเขาก็จะรักนับถือท่าน

(๕) สมรรถภาพแห่งนิสัยเมตตาการุณา ในการพูดติดต่อผู้อื่นนั้น คือทางลัดไปสู่ความเด่น ซึ่งสามารถนำชีวิตของมนุษย์พุ่งขึ้นสู่ความสงบสุขขึ้นบาน

(๖) คนไม่มีเมตตาการุณาเท่านั้น ชอบตำหนิติเตียนปรักปรำลงโทษและบ่นว่า ซึ่งส่วนใหญ่เขาได้ปฏิบัติมาเช่นนี้ ส่วนคนเมตตาการุณา รู้จักควบคุมตนเอง เข้าใจผู้อื่น เข้ากับผู้อื่นได้ ยินดีให้อภัย และแสดงให้เห็นถึงอัธยาศัยไมตรีของตน โดยทางการปฏิบัติต่อผู้อื่น

(๗) การแสดงไมตรีจิตมิตรภาพต่อคนอารมณ์ร้าย จะทำให้เขาเปลี่ยนอารมณ์ร้ายเป็นอารมณ์ดีได้ยิ่งกว่าการชูตะคอก เหมือนพระอาทิตย์ให้คนถอดเสื้อหนาวได้เร็วกว่าลมที่ร้ายแรงใด ๆ ในโลกนี้

* สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, (พิมพ์ ธรรมจริย), บทสร้างนิสัย, (กรุงเทพมหานคร : แสงฟ้าจำกัด, ๒๕๑๘), หน้า ๓๘๕-๓๘๖.

(๘) เมื่อท่านใช้วิธีสุภาพต่อผู้ใด ท่านจะได้รับวิธีสุภาพจากผู้นั้นเพิ่มขึ้น โดยทวีคูณ เหมือนน้ำผึ้งเพียงหยดเดียว จับแมลงวันได้มากกว่าน้ำบอระเพ็ด ๑ กระบวย

ภาคผนวก ค

เมตตาระดับฌาน

ก. เมตตาทกุศลฌาน จตุกกนัย

เมตตาทกุศลฌาน ในปฐมฌาน ผู้บรรลุจะมีภาวะจิตสงบประณีต ซึ่งมีสมาธิเป็นองค์ ธรรมหลัก ๔ ประการคือ วิตก วิจาร ปีติ และสุข อันเกิดแต่วิเวก

ดังพุทธดำรัสว่า "เมตตาเป็นไฉน ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากามสังัดจากอกุศลธรรมทั้งหลายบรรลุปฐมฌาน ที่สหระคตด้วยเมตตาประกอบด้วย วิตก วิจาร มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ ในสมัยใด การรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ความรักใคร่ เมตตาเจโตวิมุติ ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่าธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา"^{๑๑}

ในทุติยฌาน ผู้บรรลุมีลักษณะภายในที่ผ่องใส ละวิตกวิจารได้ มีแต่ปีติ และสุขที่เกิดจากสมาธิ

ดังพุทธดำรัสว่า "ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุทุติยฌานสหระคตด้วยเมตตา อันเป็นไปในภายในเป็นธรรมชาติผ่องใสเพราะวิตก วิจารสงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติ และสุขอันเกิดสมาธิอยู่ ในสมัยใดนี้เรียกว่าเมตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือเรียกว่าธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา"^{๑๒}

ในตติยฌานผู้บรรลุจะคลายปีติได้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุขด้วยนามกาย

ดังพุทธดำรัสว่า "เพราะคลายปีติได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌาน ที่สหระคตด้วยเมตตา ซึ่ง

^{๑๑} อภ.วิ. ๓๕/๖๘๔/๓๓๘. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๑๒} อภ.วิ. ๓๕/๖๘๔/๓๓๘. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

เป็นฌาน ที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มึจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุขดังนี้อยู่ในสมย์ใด... นี้เรียกว่าเมตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา” ^{๑๓}

ข. เมตตากุศลฌาน ปัญจกนัย

เมตตากุศลฌาน ปัญจกนัยในปฐมฌาน ผู้บรรลุจะมีภาวะจิตสงบประณีต ประกอบด้วยองค์ฌาน คือ วิตก วิจาร ปีติ และสุข

ดังพุทธดำรัสว่า “ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติ เพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากามสัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่สหระคตด้วยเมตตา ประกอบด้วย วิตก วิจาร มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ ในสมย์ใด การรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ความรักใคร่ เมตตาเจโตวิมุติในสมย์นั้นอันใด นี้เรียกว่า เมตตา ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่าธรรมที่สัมปยุต ด้วยเมตตา” ^{๑๔}

ในทุติยฌาน ผู้บรรลุละวิตกได้ มีองค์ฌาน ๓ คือ วิจาร ปีติ และสุขที่เกิดจากวิเวก

ดังพุทธดำรัสว่า... “บรรลุทุติยฌานที่สหระคตด้วยเมตตา ไม่มีวิตก มีแต่ วิจาร ... เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา” ^{๑๕}

ในตติยฌาน ผู้บรรลุละวิตก วิจาร ได้ มีองค์ฌาน ๒ คือ ปีติ และสุขที่เกิดจากสมาธิ

ดังพุทธดำรัสว่า... “บรรลุตติยฌานที่สหระคตด้วยเมตตา อันเป็นไปในภายในเป็นธรรมชาติ ผ่องใสเพราะวิตก วิจารสงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มี วิจาร มีแต่ ปีติและ สุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่ เรียกว่าธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา” ^{๑๖}

^{๑๓} อภิ.วิ. ๓๕/๖๘๔/๓๓๘. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๑๔} อภิ.วิ. ๓๕/๖๘๕/๓๓๘. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๑๕} อภิ.วิ. ๓๕/๖๘๕/๓๓๘ - ๓๓๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๑๖} อภิ.วิ. ๓๕/๖๘๕/๓๓๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ในจุตตถณานผู้บรรลุละปีติได้มีจิตประกอบ ด้วยอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข ด้วยนามกาย

ดังพุทธดำรัสว่า... "เพราะคลายปีติได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขามี สติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุจุตตถณาน ที่สหระคตด้วยเมตตา ซึ่งเป็นณานที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่าเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขามีสติ อยู่เป็นสุขดังนี้อยู่... เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา"^{๑๓}

ค. เมตตาวิปากณาน จตุกกนัย

เมตตาวิปากณาน ในปฐมณาน ผู้บรรลุณาน ที่ประกอบด้วยเมตตา มีองค์ ๔ ประการ คือ วิตก วิจาร ปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวก

ดังพุทธดำรัสว่า "ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมณานที่สหระคตด้วยเมตตา ประกอบด้วยวิตก วิจาร มีปีติ และสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ในสมัยใด ผัสสะ... อวิกเขปะ มีในสมัยนั้นสภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่ากุศล"

"ภิกษุสัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมณาน ที่ สหระคตด้วยเมตตาอันเป็นวิปาก เพราะรูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้ แล้วประกอบ ด้วยวิตก วิจาร มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ในสมัยใดการรักใคร่ กิริยา ที่รักใคร่ ความรักใคร่ เมตตาเจโตวิมุติ ในสมัยนั้น อันใดนี้เรียกว่า เมตตา ธรรมทั้งหลาย ที่เหลือเรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา"^{๑๔}

ในทุติยณาน ผู้บรรลุณาน ที่ประกอบด้วยเมตตา มีองค์ณาน ๒ ประการ คือ ปีติ และสุขอันเกิด จากสมาธิ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร

^{๑๓} อภ.วิ. ๓๕/๖๔๕/๓๓๙. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๑๔} อภ.วิ. ๓๕/๖๔๖/๓๔๓. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ดังพุทธดำรัสว่า “เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภพบรรลุนิพพานที่
สหนครตด้วยเมตตา อันเป็นไปภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารณ์สงบเป็น
ธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่ในสมัยใด
ผัสสะ ... อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรม เหล่านี้ ชื่อว่า กุศล”

“ภิกษุบรรลุนิพพานที่สหนครตด้วยเมตตา...อันเป็นวิบากเพราะรูปาวจร
กุศลกรรม อันได้ทำไว้แล้วได้ทำไว้แล้วนั้นแล เป็นไปภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส
เพราะวิตกวิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติ สุขอันเกิด
แต่สมาธิอยู่... ในสมัยใดการรักใคร่ ... เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา” ^{๑๙}

ในตติยฌาน ผู้บรรลุนิพพาน ที่ประกอบด้วยเมตตา มีองค์ฌาน ๒ ประการ
คือ อุเบกขา และเสวยสุขด้วยนามกาย ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ ไม่มีปีติ และสุขอันเกิดจาก
วิเวก

ดังพุทธดำรัสว่า .. “เพราะคลายปีติได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มี
สติสัมปชัญญะ อยู่และเสวยสุขด้วยนามกายบรรลุนิพพาน ที่สหนครตด้วยเมตตาซึ่ง
เป็นฌานที่พระอรียเจ้าทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญผู้ที่ได้บรรลุนิพพานเป็นผู้มีจิต เป็นอุเบกขา
มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ ในสมัยใด ผัสสะ... อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะเหล่านี้ชื่อว่า
กุศล”

“เพราะคลายปีติได้อีกด้วย...อันเป็นวิบากเพราะรูปาวจรกุศลกรรมอันได้
ทำไว้แล้ว อันสั่งสมไว้แล้วนั้นแล ซึ่งเป็นฌานที่พระอรียเจ้าทั้งหลาย... ในสมัยใด การ
รักใคร่ ... เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา” ^{๒๐}

^{๑๙} อภิ.วิ. ๓๕/๖๙๑/๓๔๒ - ๓๔๓. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๒๐} อภิ.วิ. ๓๕/๖๙๑/๓๔๒-๓๔๓. ฉบับ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ม. เมตตาวิปากฌาน ปัญจนัย

ในปฐมฌาน ผู้บรรลุฌาน ที่ประกอบด้วยเมตตา มีองค์ฌาน ๔ ประการ คือ วิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวก มีใจความว่า " ภิกษุในศาสนานี้ ... ในสมัยใด ผัสสะ... อวิกเขปะ มีในสมัยนั้นสภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่า กุศล"

"ภิกษุสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วบรรลุปฐมฌานที่ สหระคตด้วยเมตตา อันเป็นวิบากเพราะรูปาวจรกุศลกรรมอันได้ทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้ แล้วนั้นแล ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ในสมัยใดการรักใคร่... เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา" ^{๒๑}

ในทุติยฌาน ผู้บรรลุฌาน ที่ประกอบด้วยเมตตา มีองค์ฌาน ๓ ประการ คือ มีแต่ วิจารณ์ปิติ และสุขอันเกิดจากวิเวก ไม่มีวิตก

ดังพุทธดำรัสว่า... "บรรลุทุติยฌานที่สหระคตด้วยเมตตาไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์ มีปิติ...สภาวะธรรม เหล่านี้ ชื่อว่า กุศล ภิกษุผู้บรรลุทุติยฌานที่สหระคตด้วยเมตตา...ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์...เรียกว่าธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา" ^{๒๒}

ในตติยฌาน ผู้บรรลุฌาน ที่ประกอบด้วยเมตตา มีองค์ฌาน ๒ ประการ คือ อุเบกขา และสุขที่เกิดจากสมาธิ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ ไม่มีปิติ และสุขอันเกิดจากวิเวก

ดังพุทธดำรัสว่า... "บรรลุตติยฌานที่สหระคตด้วยเมตตา อันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใสเพราะวิตกวิจารณ์สงบเป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติ และสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่ในสมัยใดผัสสะ... อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า กุศล"

"ภิกษุบรรลุตติยฌาน ที่สหระคตด้วยเมตตา อันเป็นวิบาก เพราะรูปาวจร กุศลกรรม อันได้ทำไว้แล้วได้สั่งสมไว้แล้ว นั้นแล อันเป็นไปในภายใน ในสมัยใดการรักใคร่... เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา" ^{๒๓}

^{๒๑} อภ.วิ. ๓๕/๖๙๑/๓๔๒-๓๔๓. ฉบับ มหจุฬาฯ เตปีฎก ๒๕๐๐.

^{๒๒} อภ.วิ. ๓๕/๖๙๑/๓๔๒-๓๔๓. ฉบับ มหจุฬาฯ เตปีฎก ๒๕๐๐.

ในจุดตกถตามัน ผู้บรรลุละปิติได้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ เป็นสุข ด้วยนาม กาย

ดังพุทธดำรัสว่า... “เพราะคลายปิติได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยนามกายบรรลุจุดตกถตามันที่สหระคตด้วยเมตตาซึ่งเป็นฌาน ที่พระอรียเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้อยู่ในสมัยใด ผัสสะ ...อวิกเขปะ... ชื่อว่ากุศล”

“เพราะคลายปิติได้อีก...ในสมัยใดการรักใคร่.เรียกว่าธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา” ^{๒๔}

ง. เมตตาทิกิริยามาน จตุกกนัย

ในปฐมฌาน ผู้บรรลุปฐมฌานที่ประกอบด้วยเมตตา มีองค์ฌาน ๔ ประการ คือ วิตก วิจาร ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวก

ดังพุทธดำรัสว่า “ภิกษุในศาสนานี้เจริญรูปาวจรฌาน อันเป็นกิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่นิกรรมวิบาก เป็นทิวฐฐัมมสุขวิหาร สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วบรรลุปฐมฌานที่สหระคตด้วยเมตตา ประกอบด้วยวิตก วิจาร มีปิติและสุขอัน เกิดแต่วิเวกอยู่ในสมัยใด การรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ... ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา” ^{๒๕}

ในทุติยฌานผู้บรรลุทุติยฌานที่ประกอบด้วยเมตตา มีองค์ฌาน ๒ ประการ คือ ปิติ และ สุข ที่เกิดจากสมาธิ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร

^{๒๓} อภ.วิ. ๓๕/๖๙๑/๓๔๒-๓๔๓. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๒๔} อภ.วิ. ๓๕/๖๙๖/๓๔๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๒๕} อภ.วิ. ๓๕/๖๙๖/๓๔๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ดังพุทธดำรัสว่า “บรรลุตุนิยมานที่สหระคตด้วย เมตตาดันเป็นไปภายใน เป็นธรรมชาติ ผ่องใสเพราะวิตก วิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก้ไข ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติ และสุขอันเกิด แต่สมาธิอยู่ในสมัยใดการรักใคร่...เรียกว่าธรรมที่ สัมปยุตด้วย เมตตา” ^{๒๖}

ในตุนิยมานผู้บรรลุละปีติได้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ เป็นสุข ด้วยนามกาย

ดังพุทธดำรัสว่า “เจริญรูปร่างจรมาน...เพราะคลายปีติได้อีกด้วยจึงเป็นผู้ มีจิตเป็น อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ อยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตุนิยมานที่ สหระคตด้วยเมตตา ซึ่งเป็นนิทานที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุนั้น เป็น ผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุขดังนี้อยู่ ในสมัยใด การรักใคร่ ... เรียกว่า ธรรมที่ สัมปยุตด้วยเมตตา” ^{๒๗}

จ. เมตตากิริยามาน ปัญจนัย

ในปฐมนิทานผู้บรรลุปฐมนิทานที่ประกอบด้วยเมตตา มีองค์นิทาน ๔ ประการคือ วิตก วิจารณ์ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก

ดังพุทธดำรัสว่า “ภิกษุในศาสนา นี้ เจริญรูปร่างจรมานเป็น กิริยา ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่กรรมวิบาก เป็นทิวฐิธัมม สุขวิหาร สงัดจากกาม สงัดจาก อกุศล ธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมนิทานที่สหระคตด้วยเมตตา ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติ และสุขอันเกิดแต่วิเวก อยู่ ในสมัยใดการรักใคร่ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา” ^{๒๘}

ในตุนิยมาน ผู้บรรลุนิทานที่ประกอบด้วยเมตตา มีองค์นิทาน ๓ ประการ คือ มีวิจารณ์ ปีติ และ สุขที่ เกิดจากสมาธิ ไม่มีวิตก

^{๒๖} อภิ.วิ. ๓๕/๖๙๖/๓๔๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๒๗} อภิ.วิ. ๓๕/๖๙๖/๓๔๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๒๘} อภิ.วิ. ๓๕/๖๙๖/๓๔๔. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ดังพุทธดำรัสว่า... “บรรลุตตยนิยาม ที่สหระคตด้วยเมตตา ไม่มีวิตก มีแต่
วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ในสมย์ใดการรักใคร่...เรียกว่าธรรมที่ สัมปยุตด้วย
เมตตา” ^{๒๙}

ในตตยนิยาม ผู้บรรลุนิยามที่ประกอบด้วยเมตตา ละวิตก วิจารณ์ได้ มีองค์
นิยาม ๒ คือปิติและสุขที่เกิดจากสมาธิ

ดังพุทธดำรัสว่า... “บรรลุตตยนิยามที่สหระคตด้วยเมตตา อันเป็นไปภายใน
เป็นธรรมชาติผ่องใสเพราะวิตก วิจารณ์สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์
มีแต่ปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่ในสมย์ใด การรักใคร่... เรียกว่าธรรม ที่สัมปยุตด้วย
เมตตา” ^{๓๐}

ในจตุตถนิยาม ผู้บรรลุมัจฉิที่ เป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะและเสวยสุข
ด้วยนามกาย

ดังพุทธดำรัสว่า... “เพราะคลายปิติได้อีกด้วยจึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขามี
สติ สัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุจตุตถนิยามที่สหระคตด้วยเมตตา ซึ่ง
เป็นนิยามที่พระอรียเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุนิยาม เป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มี
สติอยู่เป็นสุข ดั่งนี้อยู่ใน สมย์ใดการรักใคร่...เรียกว่าธรรมที่สัมปยุตด้วยเมตตา” ^{๓๑}

^{๒๙} อภ.วิ. ๓๕/๖๙๖/๓๔๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๓๐} อภ.วิ. ๓๕/๖๙๖/๓๔๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๓๑} อภ.วิ. ๓๕/๗๖๑/๓๔๕. ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ประวัติผู้วิจัย

พระมหาบุญเรือน ปภกฺโกโร (พิลาพันธ์) เกิดเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๐๕
ที่บ้านดงน้อย ต.ดงบัง (ปัจจุบัน ต.พระธาตุ) อ.นาคูน จ.มหาสารคาม

บรรพชาที่วัดโพธาราม ต.ดงบัง อ.นาคูน จ.มหาสารคาม เมื่อปี พ.ศ.
๒๕๑๖ โดยมีพระครูพิสัยนวการ เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบทที่วัดโพธาราม ต.ดงบัง อ.นาคูน จ.มหาสารคาม โดยมีพระครู
พิสัยนวการ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูสิริจันทวิโรจน์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และมี
พระอธิการสมหวัง ฐานุตฺโตโร (ปัจจุบัน พระครูสุคนธ์โพธิ์พัทธ์) เป็นพระอนุสาวนาจารย์
สอบได้ น.ธ.เอก เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๐ สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค เมื่อ
พ.ศ. ๒๕๓๒ จากสำนักเรียนวัดอุทัยทิศ ต.ตลาด อ.เมือง จังหวัดมหาสารคาม

จบการศึกษาระดับปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขา
ปรัชญา จากมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รุ่นที่ ๓๙ เมื่อปี ๒๕๓๖

ปัจจุบันพำนักอยู่วัดนาคปรก แขวงปากคลอง เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ
มหานคร เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโท ที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา ๒๕๓๗.